

ULUSLARARASI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

CİLT/VOLUME: 5 SAYI/NUMBER:2 ARALIK/DECEMBER-2021

SAHİBİ/OWNER

Prof. Dr. Kenan PEKER
Fırat Üniversitesi İİBF Dekanı

EDİTÖRLER/EDITORS

Prof. Dr. Kürşat ÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Şükrü YUSUFOĞLU

YARDIMCI EDİTÖR/ASİSTANT EDITOR

Arş Gör. A. Melih AŞAN

İLETİŞİM ADRESİ/COMMUNICATION ADDRESS

Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı/Elâzığ

Tel: 0 424 233 27 65**Faks:** 0 424 218 85 65 **Mail:** iibfdergifirat@gmail.com

BASKI/PRINTED BY

Fırat Üniversitesi Basımevi

ISSN: 2608-2184

YAYIN KURULU
(PUBLICATION BOARD)

Prof.Dr. Kenan PEKER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Wawrzyniec Czubak	Poznan University
Prof. Dr. Rezhen Harun	University of Sulaimani
Prof. Dr. Ramona LİLE	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Felix ARION	University of Cluj-Napoca
Prof. Dr. Kürşat ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Gökçe CEREV	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Rıfat BİLGİN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Pastorel GAŞPAR	A.Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Vintilescu AJEB	Bucura Universty
Doç. Dr. Teodor CİLAN	A Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Vintilescu BELCIAJ	Bucura Universty
Doç. Dr. Adrian SIMON	George Emil Palade University
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Şükrü YUSUFOĞLU	Fırat Üniversitesi

İNDEKSLER

Dergimiz; Arastirmax, İdealonline, ResearchBib, Asos Index, Google Scholar, Cite Factor, Journal Factor, ROAD, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Cosmos IF, DIIF, Rootindexing, Erih Plus, Dergipark tarafından indekslenmektedir.

DANIŞMA KURULU
(ADVISORY BOARD)

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulah TAŞKESEN	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN	K. Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AY	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Alexandru POPA	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Arzu KARACA	Munzur Üniversitesi
Prof. Dr. Codruta STOICA	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İlknur ÖNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kerem KARABULUT	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Prof. Dr. Mukadder BOYDAK OZKAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AKTAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÇAK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Murat DEMİR	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ramona LİLE	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Recep KARABULUT	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin TONBUL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sayım YORGUN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Selma KARATEPE	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel EREN	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup BULUT	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman BENLİ	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. A. Sırrı YILMAZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Brigita STANİKUKIENE	Kaunas University of Technology
Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Feriz İZCİ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU	Azerbaycan Devlet Üniv.

Doç. Dr. Hasan UZUN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Handan KARAKAYA	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. İdris SARISOY	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. İzzet TAŞAR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Murat TUNCER	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Nurcan YÜCEL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan DEMİR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Pastorel GAŞPAR	A.Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Adrian SIMON	George Emile Palade University
Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncay YILMAZ	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Vintilescu AJEB	Bucura Universty
Doç Dr. Vintilescu BELCIAJ	AJEBucura Universty
Doç Dr. Teodor CİLAN	A.Vlaicu University of Arad

BU SAYININ HAKEMLERİ
(REFEREES FOR THIS ISSUE)

Prof. Dr. Erdal YILDIRIM	Munzur Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan KALAYCI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ender COŞKUN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Derya ŞAŞMAN KAYLI	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür TOPKAYA	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz EROĞLU UTKU	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge AFŞAR	KTO Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim YALÇIN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan DÖNMEZ	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erjada PROGONATI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe MERMUTLU	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Öner GÜMÜŞ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cem AYDEN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus GÜLCÜ	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Evren BAYRAMLI	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Dr. Osman GEYİK	Dicle Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTEST

Handan KARAKAYA

DİNLERİN BEDEN ALGISI VE KADIN BEDENİNİN DENETİMİ

(Religions' Body Perception And The Control Of The Woman Body)..... 1

Natalia LEPSKA, Mariia PARKHOMENKO

THE USA PRESIDENTIALISM AS THE REPRESENTATION OF THE AMERICAN POLITICAL CULTURE EVOLUTION

(Amerikan Siyasi Kültür Evriminin Temsili Olarak ABD Başkanlığı) 23

Mohammad Hussien RAHIMI, Atilla YÜCEL

BELEDİYELERDE HİZMET PAZARLAMASI: KABİL (AFGANİSTAN) BELEDİYESİ HİZMETLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

(Service Marketing In Municipalities: An Application On Municipal Services In Kabul (Afghanistan))..... 45

Mehmet KAYA

SANAYİ 4.0'DA YAPAY ZEKÂ VE TÜRKİYE

(Artificial Intelligence And Turkey In Industry 4.0) 63

Ahmet KÖSTEKÇİ, Turgay CEYHAN, Samet GÜRSOY

IS THE SIZE OF PUBLIC SECTOR DETERMINING IN ACHIEVING MACROECONOMIC STABILITY? THE CASE OF TURKEY

(Makroekonomik İstikrarın Sağlanmasında Kamu Sektörünün Büyüklüğü Belirleyici mi? Türkiye Örneği)..... 95

Neriman HOCAOĞLU BAHADIR

BREXIT AND THE POSSIBILITY OF “DOMINO EFFECT”

(Brexit ve “Domino Etkisi” Olasılığı) 123

Kübra Nur ÖZTÜRK, Ali Kemal NURDOĞAN

İŞGÜCÜ PİYASASINDA KADINLARA YÖNELİK AYRIMCILIK VE EŞİTSİZLİĞİN ÖNLENMESİNDE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN ETKİSİ

(The Effect Of Social Security System On Preventing Discrimination And Inequality Against Women In Labor Market)..... 141

Emine Elif AYHAN, Hakan YAĞCI

İŞYERİNDE DAMGALANMANIN İŞE YABANCILAŞMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR KAMU KURUMU ÖRNEĞİ

(Evaluation of Stigma in the Workplace in Terms of Work Alienation: An Example of a Public Institution) 167

Valeriia HONCHAROVA	
SOCIAL RISK MODELING AT AIRPORTS: ON THE EXAMPLE OF ZAPORIZHZHIA CITY	
<i>(Havaalanlarında Sosyal Risk Modellemesi: Zaporizhzhia Şehri Örneği Üzerine)</i>	
.....	189
Yayın İlkeleri (Public Principles)	205

DİNLERİN BEDEN ALGISI VE KADIN BEDENİNİN DENETİMİ

Handan KARAKAYA¹

Geliş Tarihi: 09/11/2021

Kabul Tarihi: 21/11/2021

ÖZET

Beden toplumsal bütün içerisinde farklı faktörlerin etkisiyle biçimlenen bir bütünü ifade etmektedir. Birey dünyaya geldiği günden itibaren aslında bir biçimlendirilme sürecine tabidir. Bu biçimlenme sürecine tutumu, davranış, cinsiyet algısı, eşlik etmekle birlikte, beden en ön sırada durmaktadır. Toplumlar, dinler, kültürler, aileler, gelenekler kendi normlarına göre biçimlenmiş bedenler arzu etmektedirler. Bu bağlamda dinlerin de bedenlerin biçimlenişi üzerinde önemli bir güce sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dinler açısından bedenler normlarını pratik ve görünürlük kazandığı alanlardır. Dolayısıyla bedeninin dinin değerleri üzerinden biçim alması, buna uygun tutumlar benimsemesi idealize edilmiş dindar bireyin görünürlüğünü ifade etmesi bağlamında önemlidir. Bu bağlamda dinler açısından bedenler dini değerlerin işlendiği ve içerik kazandığı alanlar olmakla birlikte bu idealize edilmişliğin yaşama katılım sürecini de üzerinde taşımaktadır. Bu çalışmada bedenlerin dinler tarafından algılanış biçimleri ve bu algılanış biçimleri üzerinden de kadın bedenini denetim süreçleri üzerinde durulacaktır. Tüm dinlerin beden algılarını ortaya koymak bu çalışmanın sınırlarını aşan bir konudur. Dolayısıyla dinlerin beden algısı üç kitaplı din üzerinden ele alınacaktır. Bu çalışma kaynak taraması ve doküman incelemesi teknikleri kullanılarak elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Beden Algısı, Beden Denetimi, Kadın Bedeni

¹ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, hkarakaya@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2749-4277

Religions' Body Perception And The Control Of The Woman Body

ABSTRACT

The body expresses a whole that is shaped by the effect of different factors in the social whole. The individual is actually subject to a period of formation from the day she/he is born. Attitude, behavior, and gender perception accompany this shaping process, but the body is at the forefront. Societies, religions, cultures, families, traditions desire bodies shaped according to their own norms. In this context, we can say that religions have an important power on the formation of bodies. In this context, we can say that religions have an important power on the formation of bodies. Therefore, it is important that her/his body is shaped by the values of religion and that she adopts appropriate attitudes in terms of expressing the visibility of the idealized religious individual. In this context, in terms of religions, although the bodies are the areas where religious values are processed and gained content, they also carry the process of participation of this idealizedness in life. In this study, the way bodies are perceived by religions and the control processes of women's bodies through these perceptions will be emphasized. Revealing the body perceptions of all religions is a subject that goes beyond the limits of this study. This study was carried out with the data obtained by using literature review and document review techniques.

Keywords: Religions, Body Perception, Body Control, Woman Body

BEDEN

Beden toplumdan bağımsız salt biyolojik bir mekanizma olarak algılanamaz. Beden, biyolojik olduğu kadar toplumsal bir olgu olarak da varlık taşımaktadır. Dolayısıyla bedeninin biyolojik ve toplumsal bütünlüğü içinde bir kendiliği söz konusu değildir. Bu yönüyle bedenler toplumsal ve tarihi süreçlerin, inançların, kültürlerin ve yaşam biçimlerinin pratik kazandığı, görünür olduğu alanlar olarak ifade edilebilir. Bu da bedenlere toplumsal hiyerarşide bir yer belirleme fonksiyonu yüklemektedir. Bu, beden açısından bir sınıflandırmayı, disipline edilmeyi, bütünlüğü içerisinde tabusal alanlar oluşturmayı, tabuların ifşa edildiği alanları işaretlemeyi ve nihayetinde değerli ya da değersiz olmayı beraberinde getirmektedir (Yumul, 2012: 90). 1980'lerden sonra sosyal bilimlerin tartışma konuları arasına giren beden, bir eyleyen olarak dikkatlerin odaklandığı alandır. Bedenin, benlik algısının inşasında aldığı rol onun biyolojik bir olgudan daha fazlası olduğunu ortaya koymaktadır. Beden, toplumsal bütünün inşa ettiği yaşam alanında doğanın bir parçası ve temsili olarak durur. Doğanın bir parçası olarak toplumsallığın içine uzanan alan üzerinde toplum bir yandan kendini inşa eder ve işaretler ve diğer yandan bu insanın sınırlarını belirler. Tarihsel ve kültürel süreçler içerisinde bedeninin kullanımına ilişkin normlar, “uygun, kullanışlı ve gerekli” olanı tanımlar. Toplumsal bütün sosyal fiziksel olarak bedeni yeniden inşa ederken, bedeninin doğaya aidiyetini pek dikkate almaz. Bunun temel nedeni bedeninin sosyal ve kültürel normlar üzerinden inşa edilmiş sürecinde “uygun, kullanışlı ve gerekli” olana duyulan istek ve ihtiyaçtır (User, 2010: 148-149). Dolayısıyla beden “uygun olan” a evrildiği oranda tanınırlık ve kabul kazanır. Bunun yanında beden bir iletişim aracı olarak da tanımlanmaktadır. Bu iletişim aracı olma fonksiyonu üzerinden inşa edilmiş bedenler, toplumsal bütünün yeni üyelerine “nasıl olunması” gerektiği mesajını üzerinde taşıyarak veririler. Bu görünürlüğü kazanma sürecinde beden, büyük ya da küçük birçok müdahaleye maruz kalmaktadır. Söz konusu müdahale bedeninin sahibi tarafından gerçekleştirilebileceği gibi dışardan kişilerce de pratik edilebilir. Böylece beden hem bir iletişim aracı hem de bir model olarak bireyin doğduğu günden itibaren inşa edilir (Okumuş, 2009: 3). Aslında benden birçok açıdan hem toplumsal hem de kültürel olarak üretilmiş bir alan olarak da ifade edilebilir. Bu nitelikler bedeni bireysel olduğu kadar kamusal bir alana da dönüştürmektedir. Bu açıdan bakıldığında beden toplumsal ve kültürel ilişkilerin üretildiği bir alan

olarak da karşımıza çıkmaktadır. Toplum bireyin gelişim sürecinde seyirlik bir meta olarak kodladığı beden üzerinden toplumsal ilişkileri yeniden üretileceği bir alan açmış olur (Kaylı, 2015: 144-145).

Benden kavramının kullanımı, kendi içinde bir alan olma durumu, canlılık, biçimlendirilebilir olmayı da beraberinde getirmektedir. Temelde bu biçimlendirilebilirlik içinde denetlenebilir olmayı da saklamaktadır. Bu bağlamda beden, tüm toplumlarda farklı şekillerde bir denetim nesnesi olabilmektedir. Bu denetimin temel belirleyicileri, dinler, gelenekler, kültürler, siyasi yapılar olabilmektedir. Toplumsal bütünün bir varlık ve görünürlük kazanmasında bir güç noktası olan beden, toplumun talep ettiği bireyin yaratılmasında da bir yönüyle temel aktördür. Bedenin denetimi toplumsallaşma sürecinin en önemli basamaklarından birini oluşturmaktadır. Toplumsallaşmanın ilk kurumu olarak kabul edilen ailede kadın, erkek ve birey olmaya dair bedenler inşa edilir ve işaretlenir. Eğitim aracılığı ile bu inşa süreci devam eder. Eğitim inşa edilen bedenlerin biraz daha incelikli olarak biçimlendirilmesinde rol alır. Kamusal hayat ise biçimlendirilen bedenlerin çok yönlü olarak denetlendiği bir alandır. Bu alanda biçimsellikten farklılaşmış bedenler içiştir edilerek, tasarlanmış biçimselliğin kalıplarına sinmeye (sığmaya) doğru zorlanır. Toplumsal olarak oluşturulmuş bir varlık olarak beden, cinsiyet olarak da işaretlenmiş ve irksal hâkim söylemlerin keşiştiği, bireylerin fizikselliğinin gelişimini ve bireylerin fiziksel aktiviteye katılımını veya direnişini etkileyen tartışmalı bir siyasi, kültürel güçler bölgesi olmaktadır (Azzarito, 2009: 19). “Bedensel İlişkiler” ağı (Okumuş: 2009: 2) olarak da okunan bedenin toplumsal ilişkiler içindeki konumu, sosyal, ekonomik, siyasal, ideolojik, dini müdahalelerin alanıdır. Bu yönüyle bedene müdahale, iktidarlar, ideolojiler, dinler ya da sağlık sistemleri gibi toplumun farklı kurumları üzerinden yapılabilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bedenlerin denetiminin, toplumsal bütün içerisinde her yaklaşımın idealleştirdiği bedenlere ulaşma çabasının bir sonucu olmasıdır. Bu açıdan beden, aynı zamanda farklı denetim mekanizmalarının çatışma alanı olarak da biçimlenmektedir. Toplumsal kurumların ortaya koyduğu normlar, birbirinden çok farklı olmayan denetim mekanizmaları gibi işleyerek beden üzerinde bir denetime sahip olurlar. Daha açık bir ifadeyle bedenlerin denetim biçimleri toplumdan topluma değişmekle birlikte aynı toplum içerisindeki kurumların bedene yaklaşımı benzerlik taşır. Söz konusu denetim süreci çoğunlukla aile, din, kültür,

gelenek gibi kurumlar içerisinde biçimlenmekle birlikte tüm kurumlara siner. Böylece toplumun mensuplarının bedenleri üzerinde kurduğu denetimler sayesinde yazılı olmayan normlara somut biçimler kazandırılır. Bu yaklaşım toplumlara toplumsal denetimi bedensel denetimler üzerinden gerçekleştirme fırsatı verir. Bu bağlamda Yunan etiği de beden bir denetim sürecine tabi olmasından yanadır. Buna göre bedeninin özelemlerinin, içgüdülerinin ve duygularının bir özdenetim tarafından yönlendirilmesi gerekir. Beden kendini bulmaya bırakılabilecek bir alan olarak düşünülmez. Hatta bu bir başıboşluk olarak değerlendirilir ve şiddetle reddedilir. Bedenin anlamları ve işaretleri arasındaki zıtlıkların kökenleri Aydınlanma dönemine kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda beden ruh ve beden akıl çatışması aydınlanma dönemi sonrasında yerini beden sosyal yaşamın yaratılmasındaki rolünün önemi tartışmalarına bırakmıştır. Goffman da toplumsal olarak sosyal deneyimin yaratılmasında ve sosyal etkileşimin sürdürülmesinde bedenin görünüşünün ve yönetiminin önemini vurgulamıştır (Shilling, 2005: 8). Bu bağlamda denetim, bireylerin bedeni ve bilişsel algıları üzerine uygulanır. Bu, bireylerin toplum tarafından kabul görme durumlarını artırırken aynı zamanda onları daha uysal hale getirir. Toplumsal yapıların çeşitli kurumlar aracılığı ile ördüğü ve geliştirdiği denetim gücü, bireyler hakkında bilgi edinme sürecini kolaylaştıran gözetim, inceleme ve disiplin teknikleri gibi tekniklerinin ortaya çıkması yoluyla yaygınlık kazanmıştır. Bedenler üzerindeki denetim çoğunlukla doğrudan gerçekleşen denetimler değildir. İdealize edilmiş bedenler ve tutumların takip edilmesi beklentisi bu denetimin başlangıç noktasını oluşturur. Normal olanın inşası sosyal kontroller aracılığı ile pekiştirilir ve farklı, anormal olarak etiketleme pratiği denetimin yaptırım kısmını oluşturur (Sawicki, 1991: 22).

Foucault (1992: 31) ayrıca tarihçilerin bedeni nüfus ve tarihsel bir patoloji alanı olarak da incelediklerini ifade etmektedir. Ona göre bu yaklaşım, bedenin biyolojik bir içerik olarak ele alınıp incelenmesine güç kazandırmıştır. Ancak bunun yanı sıra beden, siyasal ve sosyal yapının üretim araçlarından biridir. İktidar ilişkileri beden üzerinde doğrudan bir müdahale oluştururken, onun ekonomik kullanımı da bu sürece koşuttur. Bu noktada Foucault'ya göre bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılmasının temel nedeni üretim gücü olmasından kaynaklanmakta ve burada beden sosyal kurumların da nesnesi olmaktadır. Bu yönüyle beden,

hem üreten hem de tabi kılınmış olan olduğundan yararlı bir güç olarak tanımlanmıştır. Bedenin öznelleşme süreci açısından üretim ve tabi kılınma önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Bedenin yeterlilikleri bağlamında ele alınışı, onun işleyen mekanizma içerisinde daha fazla yararlı hale getirmekte ve bu yarar üzerinden daha itaatkâr kılmaktadır. Bu süreçle birlikte insan bedeni onun derinlerine inen ve onu yeniden oluşturan bir iktidar mekanizmasının nesnesi olmaktadır.

Foucault bir toplumsal beden olarak tanımladığı biyoiktidarı ise denetimin, şiddet içeren gücün aksine görünüşte iyiliksever, ancak tuhaf biçimde istilacı ve etkili bir toplumsal denetim biçimi olarak ifade eder. Burada talepler, şiddet veya güç tehdidiyle değil, arzular yaratarak sağlamaktadır. Böylece bireyleri belirli kimliklere bağlamak suretiyle bireylerin, davranışlarının ve bedenlerinin yargılanacağı ve kendilerini denetleyecekleri normlar oluşturulmaktadır (Sawıçki, 1991: 67). Bu aslında farkında olunmayan yüksek bir denetim gücü ortaya çıkarmaktadır.

Nazlı (2005: 74)'nın Simmel'den aktardığına göre, insan, eylemleri ile tarihsel süreçte dünyayı üreten bilişsel bir öznedir. Bu bağlamda tarihsel bilgi ya da birikim, insan deneyiminin ve eylemlerinin tarihini oluşturmaktadır. Bireylerin birbirleri ile etkileşimi toplumsal ve kültürel formlar açısından bir temel oluşturmaktadır. Klasik sosyologların birçoğu tarafından beden, toplumsal yaşamın kurgulanmasında önemli bir araç olarak tanımlanmıştır. Bedeni, insan toplumunu yansıtan ve temsil eden mikro bir evren olarak tanımlayan Turner (2011: 105), bu noktada imajın benlik ve bedensel huzur algısıyla yakından ilgili olduğunun altını çizmektedir. Yine Bourdieu bedeni ait olduğu sınıfın ve toplumun kültürel mirasının görünür alanı olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte kültürel ve toplumsal mirasın görünür alanı olan beden, statik değildir. Dinamik olmasıyla dönüştüren ve dönüşen bir süreci de ifade etmektedir (Demez, 2009: 17). Modernliği yüksek bir toplum, özellikle popüler kültür ve fitness, sağlık ve sporun kitle iletişim araçları yoluyla, bedenle ilgili kültürel mesajların sürekli olarak üretildiği ve bireylerin yaşamlarına nüfuz ettiği bir görüntü dünyası, bedensel görünürlük dünyası olarak değerlendirilmektedir (Azzarito, 2009: 19). Burada kimlikler bir anlamda görünmez kılınarak, var olma bir beden olmaya indirgenmiş görünmektedir. Okumuş (2016: 47) da bedeni insan varlığının aynası olarak değerlendirirken, toplumsal ilişkilerin gerçeklik

kazanmasında bedeninin topluma arzının atını çizmektedir. Ona göre bedenlerin toplumsal alanlarda birbiri ile karşılaşması, etkileşime girmesi, karşılıklı müdahale süreçlerinin oluşması, zayıf-güçlü diyalektiğinin görünürlük kazanması gibi süreçlerin tamamını içine almaktadır. Bu da bedene iki yönlü bir müdahaleyi açığa çıkarmaktadır. Bedenin içinden gelen müdahale isteğine, Simmel'in (Nazlı, 2005: 74) bedeninin bilişsel bir özne olarak tarihsel dünyayı ürettiği yaklaşımını örnek verebiliriz. Dış dünyadan bedene yönelik müdahaleler ise sanat, estetik, hükmetme, biçimlendirme, yasaklama, iktidar kurmada araçsallaştırma gibi birçok farklı boyutu içinde taşımaktadır (Okumuş, 2016: 47). Denetim ve denetim süreçleri beden açısından kökleri tarihin, kültürlerin, geleneklerin ve toplumların derinliklerine uzanan bir gerçekliktir. Bu denetimin en önemli aktörlerinden birisi dindir. Din farklı biçimlerde ve farklı yollarla bedeni denetleme yolları izlemiştir. Bu açıdan bakıldığında beden bir anlamda dinin buyruklarının, normlarının, yaptırımlarının somutluk ve pratiklik kazandığı bir alan olarak tanımlanabilir. Bu da bedeni din açısından bir çatışma ve iktidar ikamet etme alanı haline getirmektedir. Dolayısıyla dinler her bir beden üzerinde görünürlük kazandırdıkları normları aracılığı ile idealize ettikleri toplumsal bütüne erişmeyi arzulamaktadırlar. Bu yönüyle bakıldığında beden dinler açısından vazgeçilmesi imkânsız bir alandır. Tüm denetim ve gücün pratik kazandığı alan olarak beden, toplumsalın yeniden inşasında en temel alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Yaratılış mitinde Adem ve Havva'nın yasak ağaçtan yedikleri elmanın tüm masumiyetlerini ortadan kaldırması ve onları çıplak bırakması aslında bedeninin dinler tarafından denetim sürecinin bir göstergesi olarak okunabilir. Dinler açısından kadın bedeni daha özellikli bir denetim ve gözetimi hak etmektedir. Üç semavi dinin buyrukları, yakından bakıldığında, kadın bedeninin denetimine dair daha sert normlara sahiptir. Kadın bedeninin denetimi, dinlerin içinde yer aldıkları toplumsal yapıların ataerkil değerlerinden de etkilenecek biçimlenmektedir.

DİN VE BEDEN İLİŞKİSİ

Din içinde yaşadığı toplumun ilişkiler biçiminden başlamak üzere tüm toplumu kuşatan bir iktidar alanı örmektedir. Din yönetmek, düzeltmek, tasarımılamak, kuşatmak gibi içeriklerle toplumsal hayatla ilişki kurmaktadır. Bu yönüyle hayatı kuşatıcı bir güce sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Dolayısıyla dinin insan hayatındaki konumu, sadece ibadethaneler ile sınırlı olmadığı gibi ibadethanelerin duvarları ile de sınırlı değildir. Din, tüm hayatı kuşatan simge ve ritüeller üretmektedir. Bu açıdan dinin idealize ettiği birey sosyal hayatın bütünlüğü içinde inşa edilmektedir. Din dendiğinde ilk akla gelenler, simge ve anlam ağları üzerine kurulmuş olan ritüeller, tabular, inanç pratikleri, yasaklar, uyulması gereken normlardır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda din kavramının içinde bir denetim ve kuşatmayla birlikte toplumsal bütünde yer aldığını söyleyebiliriz (Özdudun, 2015: 76). Din açısından bedeninin fani ve dünyalı olması bir yadsınma ve ötekileştirmeyi de beraberinde getirir. Bu bağlamda öne alınması gereken, ilahi olan ve ideal olan ruhtur. Dolayısıyla bedenin istekleri de tıpkı kendisi gibi dünyalı, geçici ve anlaktır. Bu bağlamda “kalıcı ve sonsuz” olana odaklanmak gerekmektedir. Kalıcı ve sonsuz olan ise maddeden bağımsız bir varlığa sahiptir. Beden ve bedenin arzuları, asıl olan uhrevi hayattan uzak ve geçici (fani) olan dünyaya aittir. Bu nedenle din açısından doyurulması gereken arzular bedenin değil ruhun arzuları olmalıdır. Bedenin arzu ve beklentileri kontrol altına alınabildiği ve yok sayıldığı oranda ruh ve beden uyumu sağlanabilir, Dinin idealize ettiği yaşama, ideale (asıl) olana ulaşabilmenin önemli bir boyutunu ibadet pratikleri oluşturmaktadır. Bu ibadet pratikleri beden tarafından yerine getirilmektedir. Beden bu pratikleri yerine getirirken, yeni bir biçime doğru da evrilmekte ve içerik kazanmaktadır. Bu bağlamda bedenin sıkı bir denetim altında tutulması ve terbiye edilmesi büyük değer taşır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi din beden denetiminde önemli toplumsal kurumlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Din aracılığı ile bedenin denetlenmesi arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Dinler her ne kadar ibadet, inanç ve yaratıcıya yakarma temelinde bir söyleme sahip olsa da bu söylemi beden aracılığı ile somut bir zemine oturtmaktadırlar. Hristiyanlıktaki ruh ve beden arasındaki zıtlık da bu bilgilerden beslenmektedir. Buna göre ruh, yükseğe ve yukardan gelene doğru yönelirken, beden onu dünyaya doğru çekmektedir. Hristiyanlık bedeni manastırda çileci bir hayata zorlayarak günahlarından arındırmaya ve yukarıdan gelene yaklaştırmaya çalışır (Canatan, 2016: 203). Hristiyanlıkta kurtuluşa ermek için alt edilmesi gereken beden, günahın simgesi ya da temsili olarak kabul edilmiştir (Demir, 2018: 314). Bu bakışın bir yansıması olarak “acı” her türlü günahın pratik edilmesinde bir araç olan bedenin terbiye edilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu bağlamda bedenin hazlarla

buluşmasına izin vermek, bir anlamda günahlara kapı aralamak olarak değerlendirilmektedir. O kadar ki eşler arasındaki cinsel ilişki bile hazdan arındırılarak üremeye hizmet eden bir eyleme dönüştürülmüştür. “Tertullian (M.S.160-225)’a göre cinsellik Adem ve Havva’nın cennetten kovulmalarından sonra dünyaya gelmiştir. Daha sonra insanlık, ruhun Tanrı’ya manevi yakınlığını engelleyen bedenın bastan çıkmasıyla başarısızlığa uğramıştır. Kendisinin evli olmasına rağmen, evlilikte bile cinsel ilişkinin caiz olmadığına inanmaktadır” (Topcan, 2010: 56).

Bedeni dikkate almak, taleplerine duyarlı olmak bir zayıflık göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda “acı” bir yandan dini bedene işaretlemenin bir yolu olarak kabul edilirken, diğer yanda günahların coşturucusu olarak kabul edilen şeytanın benden ve zihinden uzak tutulma aracı olarak tanımlanmıştır. Birçok din açısından çile çekme, acı duyma, beden ve iradenin ortaya koyduğu beklentileri yıkarak ilahi varlığa yaklaşmanın ya da onunla bütünleşmenin bir yolu olarak kabul edilmiştir. Böylece birey bedeni aracılığı ile dinsel olarak toplumsallaştırılır(Özbudun, 2015:78). Dini normlarla kuşatılmış bireyin yaşam biçimi ve tutumları bir model olarak inşa edilirken, yeniden toplumsallaşma süreçlerinin modelleri de yaratılmış olmaktadır. Dini referanslar bağlamında, Tanrı sevgisi(korku/endişe/beklenti/umut) ile üstlenilen çileci yaşam, O’na yönelik derin sevgide doruğa ulaşma noktası olarak tarif edilmektedir. Beden ve arzuları aracılığı ile birey, sürekli olarak dünya, beden ve şeytan tarafından tehdit edilmektedir. Çeşitli metinlerde dünyadan vazgeçen, dünyayı dikkate almayan ya da geçiciliğine karşı farkındalık taşıyan bireyler övülmektedir (Newman, 1995: 21).

Dinler, Tanrı ile insan zihni arasında doğrudan bir bağlantı kurmada önemli bir role sahiptirler. Bu yaklaşım XIX. yüzyılda yükselen Evanjelik yaklaşım için özellikle önemli olduğu kadar Protestanlığın insanlık ve Mesih arasında daha kişisel, içe doğru bir ilişki arayışı da bu bağlamda değerlendirilebilir (Opp, 2005: 16). Bu bağlamda Hristiyanlık Yahudilik ve İslam’ın üç büyük din olarak bedenın denetiminde önemli mekanizmalara sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Hıdır (2016: 2019) İslam ile beden arasında son derece yakın bir ilişkinin olduğunu ve bu ilişkinin oldukça hassas bir denge içerdiğini ifade etmektedir. Bu dengenin bozulması din ile ilişkinin bozulması sonucunu

beraberinde getirebilecektir. Burada ayrıca iç içe geçmiş bir anlamlılıktan bahsedilmektedir. Bu anlamlılık sürecinde beden, ruh ve olumlu tutumlar olmadan değersiz ve anlamını yitirmiş olarak kabul edilmektedir. Ruh, bedene anlam yükleyen ve onu değerli kılan bir öz olarak tanımlanırken, bedeninin davranışlarına yön veren bilinç de bedene “iyi tutumları” giydirecek değerini ve anlamını yükseltmektedir. Bu noktada “Ameller niyetlere göredir” hadisi de bunun bir delili olarak kabul edilmektedir. Yahudilikte de beden iyi amelleri yerine getirmede bir araç olarak değerlendirilmiştir. Yahudi dini açısından da ruh ile beden arasında bir ayrım söz konusudur. Bu ayrımında ruh bedeni yöneterek ona tinsellik kazandırır (Vali, 30 Aralık 2015 tarihli Şalom Gazetesindeki yazısından). Canatan (2016: 193-205-206)’a göre kökleri Hz. İbrahim’e kadar dayanan profetik dinler (Musevilik, Hristiyanlık, İslam) benzer mesajlar ortaya koymakla birlikte bedeni algılama biçimleri bir birinden farklılaşmaktadır. Hristiyanlık yaratılış öyküsünün bir yansıması olarak dünya hayatını ve ondan zevk almayı yadsımaktadır. Hristiyanlığa göre ilk günah dünyaya insan tarafından getirilmiştir. Dolayısıyla tüm insanlar günahkâr doğarlar ve tüm hayatlarını bu günahtan arınmaya adanır. Bu bağlamda dünyevi olan değersiz ve kutsalın karşıtıdır. Bu bakış açısı bireyin fiziksel yaşam alanını temsil eden bedene de yansımıştır. Buna göre topraktan bir parça olarak yaratılan beden/bedenin içinde konumlanan arzu ve haz ruhun yükselme ve arınma talebini engeller. Dolayısıyla Hristiyanlık bedene çileci bir bakış açısıyla yaklaşmış ve arınmanın yolu olarak bedenin arzu ve isteklerinden uzaklaştırılmasını ve terbiye edilmesini görmüştür. Bu bağlamda ölüm günahkâr ve hazcı bedenden uzaklaşma olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Hristiyanlıkta beden sürekli gözetim altında tutulması ve sıkıca denetlenmesi gereken bir nesnedir. Şeytanın tam olarak alt edilememesi bireyi sürekli tetikte beklemeye ve hazları fark etmeye itmektedir. Çünkü şeytan bu hazlar üzerinden bireye yaklaşmayı başarmaktadır. Bu yönüyle Hristiyan papazları da günahla savaşan bir kolluk gücü olarak tanımlanmakta ve şeytanın onları bedensel hazlar üzerinden ele geçirmesine karşı eğitilmektedirler (Özbudun, 2015: 78).

Kuranda da insanın topraktan yaratıldığı onaylanmaktadır. “And olsun ki biz insanı çamurdan süzölmüş bir hülasadan (özden) yarattık.” (Mü'minun, 23/12). Tanrı'nın üflediği ruh sayesinde beden can kazanmış ve yaşam bulmuştur. İslam açısından beden çamurdan yaratılan, can üflenerek

hayat bulan ve insana emanet edilmiş bir nesnedir. Esas olan ruh ve onun arzularıdır. Beden aşırı arzularıyla bireyi ruhtan uzaklaştırmakta ve bireyin daha fazla dünyanın geçici güzelliklerine kapılmasına neden olmaktadır. İslam dinini yaşam pratiklerinin oluşumunda önemli rol oynayan tasavvuf inancında bunun altı çizilmektedir. Buna göre birey dünya hayatı ile ilgili ne kadar çok çaba içerisine girerse o kadar çok dünyevileşir ve Tanrı'dan uzaklaşır. Bu bağlamda her ne kadar İslam dini açısından onaylanmasa da birçok sufi tarikat, “çileci pratikler” üzerinden bedene acı çektirmekte, onu cezalandırmakta ve mahrum bırakmaktadır (Özbudun, 2015: 81). Bununla birlikte üç ilahi din içinde bedene karşı en olumlu yaklaşım Museviliğe aittir. Musevilikte bu yaklaşımın oturmasında Tevrat'ta insanın Tanrı'nın suretinde yaratıldığının ifade edilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. “Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı”(Yaratılış, 1: 27).İnsan ya da beden Tanrı'nın suretinde yaratıldığı için değerli olarak görülmüştür (Yaman, 2016: 352; Canatan, 2016: 205-206).

Modernleşme süreci dinin beden üzerindeki iktidar ve denetimine yeni bir boyut kazandırmıştır. Ancak modern bireyin beden üzerinde işaretlediği denetim alanlarının modern dönemlerle sınırlandırılması mümkün değildir. Bu bağlamda din ve modernizm bedeni ayrı biçimlerde idealize edilen bireyin yaratıldığı bir alan olarak tanımlamışlardır. Köklerini tarihin derinliklerinden alan bu yaklaşımın izlerini, canlılar üzerinde yüz estetiğinin ilk kaydedildiği eski Hint Sanscrit metinlerine kadar götürebiliriz. Bu metinlerde tanımlanan estetik cerrahisi operasyonları, modern cerrahlar tarihinin en az M.Ö 600'e kadar uzanabildiğini ortaya koymaktadır. Hindu cerrahı Susuhruta, burun estetiğini oldukça erken bir zamanda performans kapasiteleri açısından tarif etti. Aynı zamanda devletler, geleneksel olarak savaş zamanları, uluslararası gerginlik veya hızlı sosyal değişim sırasında ulusların sağlığı ve zindeliği konusunda endişe duydular. XX. yüzyılın başlarında Amerika ve İngiltere'deki ulusal verimlilik hareketleri fiziksel ve üretken zindeliğe odaklanırken, XIX. yüzyılın ortalarında Çin'de yaşanan askeri krizler üzerinde duruldu. Bu yüzyıl nüfusun fiziksel yeterliliğini inceleyen kendi kendini güçlendiren bir hareketle sonuçlandı. Bununla birlikte, tartışmalı olarak emsalsiz olan beden ve kimliğe yansıyan bir biçimlendirme söz konusudur. Böylece bedenler zamanla kimlik duygusu üzerinde merkezileşirken, kontrolü kendisine ve toplumsal yapılara

bırakılmış olgular olarak gelişti (Shilling, 1993: 21-22). Bu bağlamda bedenın sağlığı, görünümü, estetiği, işlevselliği denetimin yeni biçimlerini üretmiştir (Bingöl, 2017: 92).

Dolayısıyla dinler açısından bir denetim nesnesi olan beden, modern yaşamın insan tasavvurunun elinden bu denetim gerçeğini almayı başaramamıştır. Toplumsal ve kültürel olarak yaratım normlarının nesnesi olan beden, bir işaretlenme ve temsil alanı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu yaklaşım biyolojik bedenleri toplumsal ve kültürel bedenlere dönüştürmektedir. Bu yönüyle toplumsal ve kültürel normların, toplumsal yaşamın her alanı içerisinde bedeni biçimlendirdiğini söyleyebiliriz. Beden içinde yaşadığı toplumun kültürel, dini, geleneksel yapısının temsil edildiği bir alan olarak işaretlenirken, bu temsilin zihinlerde kemikleşmesine de katkıda bulunmaktadır. Dinler bedenler üzerinde ideal bireyi inşa etme çabasına girerken, bedenın denetimini de büyük oranda elde etmişlerdir. Bu aslında kültürler, inançlar ve gelenekler açısından da geçerli bir durumdur. İnançlar, ideolojiler, gelenekler, kültürler bireyin bedenine işaretlenebildikleri oranda denetim şansı elde etmektedirler. Bu denetim arzusu, hangi ideoloji, kültür ya da dinden gelirse gelsin bireyin kendi bedenini algılama sürecini pasifleştirerek araya girmektedir. Bu bağlamda kutsal bir forma büründürülen beden, tam bir denetimin nesnesi olmaya ikna edilmiştir. Bedenın arzuları ile kutsal metinlerin normları arasındaki çelişkiler ise “günah” olarak kodlanmış ve denetimin güçlendirilmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Bu da dinlerin beden üzerindeki denetimini kutsal bir dil üzerinden meşrulaştırılmasına zemin hazırlamıştır (Demir, 2018: 314). Lomax (2018: 7)’a göre din kültürün dışında değil, içinde biçimlenmektedir. Dolayısıyla kültürün hücrenel bileşenlerine sinmiş olan değer ve bakış açılarının dinleri etkilememesi mümkün değildir. Ataerkilliğin dinler üzerindeki etkisinin izi sürüldüğünde söz konusu yaklaşımın büyük oranda doğrulandığını söyleyebiliriz. Bu itibarla din, insan deneyimi içindeki meşru ifade tarzlarının kodunu çözme, analiz etme ve teorileştirme amaçlarını üzerinde taşıyan bir yapı olarak kültürden de büyük oranda beslenmektedir. Birçok araştırmada İncil, Kuran, Vedalar ve Tevrat’ın erkek bir bakış açısıyla kadın bedenine odaklandığı ifade edilmektedir. Böylece kültürde kökleşmiş ataerkilliğin bakış açısıyla beden değerlendirilmektedir (Sukovataya, 2002: 186).

DİN VE KADIN BEDENİNİN DENETİMİ

Din normları aracılığı ile toplumsal hayatı biçimlendirmektedir. Din bir simgeler ve anlamlar ağı olarak birey üzerinden toplumu kuşatır ve toplumu kendi normlarına göre yeniden inşa eder. Dinin toplumsal denetimi bireyin bedeninin denetimi ile başlar. Dinler açısından ve özellikle üç büyük ilahi din açısından bedenler benzer ve farklı algılarla tanımlanmaktadır. İnsanın yaratılışı ile ilgili olarak kutsal kitaplarda aktarılanlara bakıldığında beden bireyin iğdiş edilmesinde ve biçimlendirilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Yaratılış hikayelerinde Adem ve Havva'nın işledikleri günahın bir karşılığı olarak vücutlarının örtü ve giysilerden arındırılması bir yaptırım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece bedenin mahremiyet alanlarına ayrılarak işaretlenmesinin insanın var oluşundan buyana olageldiğini söyleyebiliriz. Bir anlamda insanın maddesel var oluşunu simgeleyen beden, bazı dinler açısından olumlu bir anlam taşıırken bazıları açısından da oldukça olumsuz bir anlam içeriğine sahiptir. Dinler açısından beden bazen ruhun ikamet yeri, aklın zıddı ya da karşıtı, haz ve acıların deneyimlenme merkezi, benliğin ve sosyal var olmanın temel pratik alanı ve sembolü olarak tanımlanmıştır (Martı, 2016: 234). Çok farklı açılardan bir var olmayı, görünürlüğü sembolize eden beden, dinler açısında kutsal normların pratik edildiği alan olarak da değer taşır. Beden ve ruh arasındaki bu ikilik hiyerarşik bir dizilimi ifade eder. Bu açıdan bakıldığında dinler açısından anlamların inşadında bu ikilik temel bir role sahiptir. Öyle ki bu hiyerarşide alta sıralanmış olan kadın bedeninin ve cinselliğin günahla ve hatta kötülükle ilişkilendirilmesi, denetim içerisinde daha derin bir denetim sürecini inşa etmiş ve meşrulaştırmıştır (Keefe, 2001: 10). Bu açıdan bakıldığında beden hazlarına karşı savaşılan ve kontrol altında tutulması gereken bir nesne olarak algılanmakla birlikte kadın bedeni bir yönüyle haz ve isteklerin tahrikçisi olarak da işaretlenmiştir.

İslam açısından eril ve dişil bedenlerde birbirinden farklı denetimlere tabidir. Bu bağlamda İslam dini açısından da kadın ve erkek bedenleri arasında hiyerarşik bir dizin söz konusudur. Bu dizinde kadın bedeni perdelenen, saklanan ve gizlenmesi gereken bir alan olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla buyruk ve emirlerin erkekler üzerinden muhatabı olan kadınlar, özel alanla özdeşleştirilmiş ve geleneklerinde desteğiyle kamusal alandan dışlanan bedenler olmuştur (Özbudun, 2015:

83). Benzer bir açıyla değerlendirmelerde bulunan Medina (2014: 877), Müslüman ataerkilliğinin, Müslüman kadınları, erkek dindaşlarını günden korumak için bedenlerini örtmeleri gerektiğine inandırdığını ifade etmektedir. Ona göre, bu bağlamda kadın bedenleri açısından iki seçenek söz konusudur. Bunlardan ilki, doğru ve erdemli bir Meryem olarak İsa'nın Annesi olmak ve ya boyalı ve alımlı bir İsrail Kraliçesi Jezebel² olmaktır. Ailenin ve toplumun malı olan kadın bedeni, korunması, saklanması ve perdelenmesi gereken bir beden olarak yeniden ve yeniden inşa edilir. İslam toplumlarında beden mahremiyeti, kadın bedeni üzerinden biçimlendirilmiş ve içerik kazanmıştır. Kadın bedeni, bir “görünmezlik” üzerine inşa edilmiş ve bakışlardan saklanan bir içeriğe dönüşmüştür. Bu da kadının bedeni üzerinden tanımlanmasına ve kamusal alandan uzaklaştırılmasına neden olmuştur. Mahremiyet ve görünmezlik üzerinden kamusal hayatın dışında tanımlanması meşrulaştırılan kadın bedeni, toplumsal bütünün temel ötekisi olmaya mahkûm edilmiştir (Martı, 2016: 239-241).

“Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Açıkta kalanlardan başka süslerini göstermesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsî arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler! Hepiniz Allâh'a tevbe edin. Umulur ki kurtuluşa erersiniz.” (Nûr Suresi, 31).

“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, cinsî câzibelerini sergilemeksizin giysilerini çıkarmalarında onlar için bir mahzur yoktur ...” (Nûr Suresi, 60). Kadın bedeni cinsel olarak bir cazibe imgesi olarak kodlandığı için gizlenmesi ve saklanması emredilmektedir. Dolayısıyla bedenlerin cinsiyetleri üzerinden tanımlanma biçimleri, her bedene karşı toplumun beklentilerini de farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda kadın bedeni, toplumsal olandan uzaklaştırılarak özel olana yaklaştırılmıştır. Bu da ataerkil bakış açısının biçimlendirdiği sosyal ve kültürel değerlerin, kadın

² Tevrat ve İncil'de adı geçen en kötü yürekli ve en günahkâr kadın.

bedenini, erkeğin cinsel partneri olmasının yanında özel alanda bakım veren birey olarak kodlanmasında etkili olmaktadır(Bilgin, 2016:222) .

Benzer bir uygulamanın Hristiyanlık pratiklerinde de olduğunu söyleyebiliriz. Hristiyanlık inancında büyük önem taşıyan “İlk Günah” kadını ve kadın bedenini değerlendirme sürecinde temel bakış açısını biçimlendirmektedir. Bu yönüyle kadın haram meyveyi Adem’e yedirerek insanoğlunun cennetten kovuşunun müsebbibi ve dünyada pek çok kötülüğün ortaya çıkışının nedenidir. Bir anlamda kadın Pandora’nın kutusunu açan eldir. Hatta ölümlülüğü insanoğluna bulaştırandır. O, ilk günahın işlenmesine aracılık ederken bir yandan da insan neslinin günahkârlık mirasına sahip olmasına neden olmuştur. Yine bu büyük günahın bir sonucu olarak geçici (fani) dünyaya sürülmenin mimarı olarak kabul edilen kadın, dünya üzerindeki kıtlık ve açlığın da müsebbibi olarak değerlendirilmiştir (Turan ve Duman, 2018: 172). Burada kadın bedeni “baştan çıkarıcı” ve “aldatıcı” olarak tanımlanmıştır.

Hristiyan Avrupa tarihinde de 1700’lerden önce kadınlar büyü ve büyücülüğün önde gelen aktörleri olarak kabul edilmekteydiler. Büyücülükte kadınların günah keçisi ilan edilmelerinin temel sebebi, şeytanın cinsel ayartmalarına açık olarak değerlendirilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda kadınlar irrasyonel, duygusal ve kendine hâkim olamayan varlıklar olarak suçlanmışlardır. Adem ile Havva’nın cennetten kovulma hikayesi bunu destekleyen bir inanç biçimine dönüşmüştür (Turner, 2011: 108-109). Dünya üzerinde önemli oranda mensubu bulunan Hristiyan inancı başlangıçta yoksulları, köleleri ve kadınları peşinden koşturan bir inanış biçimi olarak öne çıkmaktadır. Toplumda ötekileştirilen kesimleri kucaklayan, onları sahiplenen bir anlayışa sahipken, kilisenin kurumsallaşması ile birlikte “ilk günah”ın sorumlusunun tanımlanması ihtiyacı duymuştur. Havva imgesi yasak elmanın yenmesinde ilk fail olarak değerlendirilmiştir. Havva’nın kadın olması, elmayı yeme eylemini pratik eden ilk kişi olmasından daha fazla etkili bir durum olarak öne çıkarılmıştır. Âdem, kadın Havva’dan etkilenmiş ve bu yüzden elmayı yemiştir. Bu bağlamda “Havva” imgesi cinsiyetçiliğin sürdürülmesinde bir silah haline gelirken, cinsellik utanç verici bir durum olarak kadın bedenine işaretlenmiştir. Böylece kadın, yeniden bedeni üzerinden ikincilleştirilmiştir

(Berktaş, Haber Bülteni: 37). Kadın erkek için yaratılmış bir birey olarak algılanmıştır.

"...Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı..."(Korintliler 11:8-9).

Dinler açısından cinsiyet beden aracılığıyla temsil edilen farklılıkların bir simgesi olarak kodlanmaktadır. Kadın bedeni Eski Ahit'in de önemli ve tartışmalı konularından biridir. Bununla birlikte eski İsrail dininde temelde bir tür erkek egemenliğinin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Eski İsrail dininde kadının rolünün baskın olmamasıyla birlikte kadın bedeninin aslında önemli bir yere sahip olduğunu ifade edebiliriz. Eski Ahit'te çıplaklık Adem ve Havva için önemli bir sorun olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında sorun olan bedenler söz konusudur. Ancak bu sorunlu bedenler sonraki dönemde cinsiyetçi bir parçalanma yaşamış ve sorunlu beden olarak yalnızca kadın bedeni işaretlenmiştir. Dolayısıyla insan vücudu, yaşamın ikircikli bir faktörü olarak öne çıkmaktadır. Eski Ahit'in kadın bedeni konusunda ikircikli bir yaklaşıma sahip olduğunu bedeni hem erkekler için bir günah cezbedici hem de aynı erkekler için en önemli mutluluk kaynağı olarak tanımlamasından çıkarabiliyoruz. (Köszeghy, 2015: 43). Burada örtük mesaj, kadın bedeninin dikkat dağıtıcı ve aldatıcı olarak değerlendirilmesidir. Yahudilikte kadın bedeninin algılanış biçiminin anlaşılması bağlamında Lilit miti önemli bir anlam taşımaktadır. Havva'dan önce yaratıldığına ve Adem'in ilk karısı olduğuna inanılan Lilit'in, asiliği nedeniyle Aden bahçelerinden kovulduğuna inanılmaktadır. Tevrat'ta adı geçmeyen ve Tanrı tarafından Kızıldeniz'e sürülen Lilit, burada iblislerle yaşamaktadır ve her gün yüzlerce iblis doğurmaktadır. Bunun yanında ortaçağ Yahudi mitleri ve haham anlatıları Lilit'i "iyiyi ve kötüyü bilme ağacı"ndaki yılan olarak tasvir etmektedirler.

" Yılan kadına, Tanrı gerçekten, bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin dedi mi? diye sordu Kadın, bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz, diye yanıtladı. Ancak Tanrı bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın, yoksa ölürsünüz dedi. Yılan, kesinlikle ölmezsiniz dedi, Çünkü Tanrı biliyor ki o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyi kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız. Kadın ağacın güzel meyvesinin uygun ve bilgelik kazanmak için çekici

olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi.”(Yaratılış, 3: 1-5).

Burada Lilit ve yılan arasında kurulan özdeşim, onun “ayartıcı” bir kadın olarak tasvir edilmesine neden olmuştur. Lilit’in yalnız uyuyan erkeklerin rüyasına girerek onları cinsel olarak uyardığına inanılmaktadır (Hepşen, 2010). Mitlerin ve mitolojilerin insan hayatındaki etkilerinin devamlılığına inanan Mascetti (2000: 12), mitolojinin inananlar için yalnızca bir yaratılış şarkısı olmadığını ve fiilen yaşadığını ifade eder. “Tanrılar, Tanrıçalar, kahramanlar kadar ölü erkek ve kadınlar, bir eyleme girişmeden önce bir adım geri çekilirler; tıpkı ölüm vuruşundan önce karşısındaki boğayı onurlandıran bir matador kıyıya çarpmadan önce hızını kesen bir dalga gibi. Böyle anlarda konuşan sessizliktir; onun sesi bize derin bir tatmin duygusu verir, çünkü içinde gerçeğin çınlaması vardır” (Mascetti, 2000: 12). Kadın bedeni dinlerin büyük bir kısmında örtülmesi ve gizlenmesi gereken bir nesne olarak tanımlanmaktadır. Tevrat başını örterek dışarı çıkan kadını “namuslu kadın” olarak tanımlarken, kadın bedenini diğer bedenlerden ayırarak gizlenmesi gereken bir beden olarak işaretlemektedir. Çıplaklık kadın ve erkek için günah sayılan bir durum olarak tanımlanmasına rağmen gerek kamusal alanda gerekse ibadet edilen mekanlarda örtünmesi ve saklanması gereken beden kadın bedenidir (Hepşen, 2010: 101).

Kadın bedeni bedenler içerisinde işaretlenmeye, denetime ve biçimlenmeye en fazla maruz kalan bedendir. Toplumda egemen olan cinsiyet algısı bedenlerin toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş sürecinde ilgisinin büyük oranda kadın bedeni üzerine çevirmekte ve ona odaklanmaktadır. Bedenler içerisinde kadın bedeni, çoğunlukla ahlaki ve toplumsal istikrarı tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilmiş ve normlarla çevrelenmeye çalışılmıştır. Bu açıdan özellikle kadın cinselliği, kadının üreme kapasitesini kontrol altında tutma adına dinsel ve büyüsel pratiklerin hedefi olmuştur. Neredeyse tüm dinler açısından kadın bedeni denetlenmesi öncelikli olan bedendir. Hatta bazı özellikleri nedeniyle bu denetim tecrit ve cezalandırmayı da içinde barındırmaktadır.

Bu bağlamda Regl döneminde kadının kirliliği ya da olumsuz durumların nedeni olarak kabul edilmesi sadece kitabi dinlere ait bir yaklaşım değildir. Örneğim Eskimolar, regl döneminde bir kadının

toplumsal normları ihlal etmesi durumunun, erkeklerin av faaliyetine büyük zarar vereceği inancındadır. Bu yaklaşımın bir yansıması olarak av başarısız olduğunda grup bir araya gelmekte ve grubun kadınlara işledikleri günahlar itiraf ettirilmektedir (Turner, 2011: 108-109). Yapılan çalışmalarda beden ve bedeninin denetim süreçlerinden bahsedilse de özelden kadın bedeninin bu denetimi daha derin bir biçimde deneyimlediğini göstermektedir. Örneğin Foucault, disipline edilen bedenlerin ve üretilen ve uysallaştırılan öznelerden bahsetmektedir. Ancak bu uysallaştırma sürecine tabi olanların çoğunun kadın olduğundan ve iktidar/bilgi alanlarına odaklanırken, “erkek egemenliği” nin kadınlara karşılayan ilk egemenlik biçimi olduğunu ifade etmemiştir. Foucault genellikle iktidarı, herkese eşit derecede boyun eğdiren bir güç olarak tanımlamayı tercih etmiştir (Sawicki, 1991: 49). Ancak ortaya çıkan denetim ve egemenlik biçimlerinin denetim gözlerini diktikleri ilk beden kadın bedeni olmaktadır.

SONUÇ

Beden algısı toplumların içinde bulunduğu sosyal ve kültürel yapıya göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda bedeninin algılanma biçimleri üzerinden bir tanımsallığa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte bedenler tarih boyunca iktidar olma ve hükmetme bağlamında araçsallaştırılmış özneler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kadın bedeni mitoojilerde, kültürlerde, geleneklerde bir birinden farklı algılar çerçevesinde tanımlanmıştır. Toplumların sosyal yaşamları ve kültürleri üzerinde önemli bir role sahip olan dinler, bedeninin algılanış biçimleri üzerinde etkili bir bakış açısı inşa edebildikleri gibi kadın bedeninin algılanışı üzerinde de etkili olmuşlardır. Çalışmada semavi dinlerde kadın bedeninin algılanış biçimini ortaya koymaya çalıştık. Ancak semavi dinler dışında da birçok dinde kadın bedeninin “ötekileştirildiği” bilinmektedir. Yapılan farklı çalışmalarda da semavi dinler açısından kadın bedeni bir denetim nesnesidir. Dine dair birçok yasaklayıcı norm kadın bedeni üzerinden somutlaştırılmakta ve kadın bedeni zaman zaman dinin iktidar pratiğinin en somut alanı olabilmektedir. Dinler açısından kadın bedeni “yasaklı” bir bedendir. Görünmesi ya da varlığını hissettirmesi dinin sofistیک yapısına bir tehdit olarak algılanmıştır. Kadın bedeninin cinsellik kavramı ile ilintili bir biçimde ele alınması, kadının tüm bedeninin saklanması, gizlenmesi gereken bir alan olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu da

kadın bedeninin toplumda cinsel düzensizliğin (fitne) tetikleyicisi olacağı yaklaşımını pekiştirmiştir. Dinler açısından kadın bedeni ayıplı ve ilk günahın pratik edilmesinin sorumlusu olarak değerlendirilmesi nedeniyle büyük bir denetimin nesnesi haline getirilmiş ve bu durum doğallaştırılmıştır. Bu da kadınların tecrit ve denetimine toplumsal olarak bir meşruiyet kazandırmıştır. Bu bağlamda ataerkil normlar da din adı altında meşruluk kazanabilmekte ve kadın bedeninin denetimi toplumsallaşmanın önemli bir normu olarak kemikleşebilmektedir. Bu da bir yandan toplumsal cinsiyet ayrımcılığını beslerken diğer yandan da bu ayrımcılığın kadını ikincilleştirmesine hizmet etmektedir. Dinler tüm bedenlerin denetimi üzerinden dindar bireyi inşa etmeye çalışırken, kadın bedeni cinsellikle ve ilk günahla ilişkilendirilmesi nedeniyle bu inşa sürecinde en fazla denetlenen beden olarak öne çıkmaktadır. Böylece kadın bedeni toplumsallaşma süreciyle birlikte tüm kurumsal yapılara sinen bir denetimin nesnesi olmaktadır. Bu denetim tarihi süreç içerisinde farklı kurumlardan meşruiyet devşirebilmektedir.

KAYNAKLAR

Azzarito, L.(2009), The Panopticon of physical education: pretty, Active and Ideally White, Physical Education and Sport Pedagogy, 1(14):19-39.

Berktaş, F.(tarih yok),Tektanrılı Dinler Kadın Bedeninin Toplumsal Denetimi, Haber Bülteni/Dosya

Bingöl, O.(2017), “Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin?” Mavi Atlas, 5(1): 86-96.

Bilgin, R.(2016), Geleneksel Ve Modern Toplumda Kadın Bedeni Ve Cinselliği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (26)1: 219-243.

Canatan, K.(2016), Profetik Dinlerde “Dünya” ve “Beden”in Değeri: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım, Beden Sosyolojisi, Ed:Kadir Canatan, İstanbul:Açılım Kitap:191-215.

Demez, G.(2009), Sınıfsal ve Bireysel Kimlik Oluşumunda Beden Sorunu:Habitus, Toplum Bilim Dergisi, Beden Sosyolojisi Özel Sayısı:17-27.

Demir, T.(2018), Kutsaldan Sekülere Değişen Beden Algısı, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,(9)20:312-325.

Foucault, M.(1992), Hapisanenin Doğuşu, çev:Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara:İmge

Gürhan, N(2010)-,Toplumsal Cinsiyet ve Din, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com, IV:58-80.

Hepşen, Ö. (2010). Tevrat, İncil ve Kuran-ı Kerim’de kadın bedeni.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Hıdır, Ö.(2016), Kuran ve Sünnette Beden İnanç İlişkisi, Beden Sosyolojisi, Ed:Kadir Canatan, İstanbul:Açılım Kitap:217-232.

Kaylı, Ş.D.(2015), Medyanın Toplumsal Cinsiyetle İlişkisi:Tempo Dergisinde Beden Temsilleri, Kadın Bedeni ve İstismarı, Ed:Fatma Zehra Fidan ve Duygu Alptekin, Opsiyon yayınları İstanbul

Keefe, A.A.(2001), Woman's Body and the Social Body in Hosea, Journal For The Study Of The Old Testament Supplement Series, Edt:David J.A. Clines Philip R. Davies, Published by Sheffield Academic Press Ltd The Tower Building, 11 York Road, London SE1 7NX 370 Lexington Avenue, New York, NY 10017-6550

Köszeghy,M(2015), The Female Body in Israel and Judah before the Exile, Edited by Géza G. Xeravits, Religion and Female Body in Ancient Judaism and Its Environments, Deuterocanonical and Cognate Literature Studies, Volume:28:43-54.

Lomax, T.(2018), J ezebel Unhinged: Loosing the Black Female Body in Religion and Culture, Duke University Press.

Martı, H.(2016), Peygamberin Hadislerinde Bir Değer Simgesi Olarak Beden ve Mahremiyet, Beden Sosyolojisi, Ed:Kadir Canatan, İstanbul:Açılım Kitap:233-246.

Mascetti, M. D. (2010), İçimizdeki Tanrıça: Kadınlığın Mitolojisi, İstanbul:Doğan Kitapçılık.

Medina, J.(2014), This Battlefield Called My Body: Warring over the Muslim Female. Religions, 5: 876–885.

Nazlı, A. (2005) ‘Görünmeyen’ Beden’den ‘Görünen’ Beden’e Beden’in Sosyolojisi, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 2:71–87.

Newman, B.(1995), From Virile Woman to Woman Christ, University of Pennsylvania, Philadelphia

Okumuş, E.(2009), Bedene Müdahalenin Sosyolojisi, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 2:1-15.

Okumuş, E.(2016), Bedene Müdahalenin sosyolojisi, Beden Sosyolojisi, Ed:Kadir Canatan, İstanbul:Açılım Kitap:45-67.

Opp, j.(2005), The Lord for the Body Religion, Medicine, and Protestant Faith Healing in Canada, 1880–1930, McGill–Queen’s University Press Montreal & Kingston London Ithaca

Özbudun, S.(2015), Dinler, İslam ve Kadın Bedeni, Kadın Bedeni ve İstismarı, Ed:Fatma Zehra Fidan ve Duygu Alptekin, Opsiyon yayınları:75-92.

Sawicki, J.(1991), Disciplining Foucault:Feminism, Power and Body, O Routledge Taylor & Francis Group New York And London.

Shilling, C.(1993), The Body and Social Theory, London:Sage Publications

Shilling, C.(2005), The Body in Culture, Technology and Society, Londoan, Thousand Oaks New Delhi:Sage Publications

Sukovataya, V.A.2002),Феминистская теология и тендерные исследования в религии: перспективы новой духовности,(Dinde feminist teoloji ve toplumsal cinsiyet çalışmaları: perspektifler yeni maneviyat)ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ И СОВРЕМЕННОСТЬ(Sosyal Bilimler ve Modernite), 4:183-192.

Topcan, Ö.(2010), Yahudilik Ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Turan, M. Duman, H.(2018), Mary Daly’nin Ataerkil Hıristiyan Tanrı Anlayışı Hakkındaki Eleştirileri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 44:167-188.

Turner, B.S.(2011), Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi, Çev:Ümit Tatlıcan,Bursa:Sentez

User, İ.(2010), Biyoteknolojiler ve Kadın Bedeni, Kadın ve Bedeni, Ed:Yasemin İnceoğlu, Altan Kar, Ayrıntı Yayınları

Vali, S. E.(2015), Yahudi Bakış Açısıyla, Fiziksel Dünyamızda Vücut ve Güzellik <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-97632> Erişim Tarihi:07.08.2020

Yaman, S.(2016), Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, (5)2:338-354.

Yumul, A.(2012), Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek, Ayrımcılığa Çok Yönlü Yaklaşımlar, Der:Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

THE USA PRESIDENTIALISM AS THE REPRESENTATION OF THE AMERICAN POLITICAL CULTURE EVOLUTION

Nataliia LEPSKA¹
Mariia PARKHOMENKO²

Geliş Tarihi: 12/11/2021
Kabul Tarihi: 30/11/2021

ABSTRACT

The United States of America is a unique state with an unprecedented history and leadership policy, being a worldwide sight to behold. The USA aptitude for influencing vast problem solving, overcoming global conflicts, forming coalitions and setting the world's agenda is trailblazing. However, many rigors the country has faced, it has always been able to hold a senior exterior position and to keep its political interior balance.

The research aims to determine the essence of American political culture and trace the key aspects throughout U.S. history by analyzing the inaugural addresses of ten American presidents: G. Washington, J. Monroe, J. K. Polk, A. Lincoln, W. Wilson, F. D. Roosevelt, J. F. Kennedy, R. Reagan, B. Obama and D. Trump. Their presidential terms reflect different periods of the American historical process, where the important events happened in the United States. In this article, the changes of priorities and characteristics of American Presidentialism were analyzed, which are strongly connected with the changes in the political and cultural traditions of American society. Presidentialism is presented as a complex phenomenon in our study, that means not only the personalities and leaders of the country but also other systemic components, such as norms and principles, communicative, political and cultural factors, etc. The phenomenon of the representation of American political culture evolution was studied based on this holistic approach to Presidentialism – one of the fundamental U.S. institutions. Our research is supposed to observe on the changing priorities and features of the U.S. Presidentialism, taking into

¹ Associate Professor, Zaporizhzhia National University, Faculty of Social Sciences and Public Administration Department of Political Science, lepskanv@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6010-423X

² Master's Student in Political Science at Western Michigan University, mariaparkhomenko99@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6624-0793

consideration the political culture evolutionism of the American society within its historical span. This enables to detect the USA alterations throughout the centuries identifying its political intentions and placing novelty values in political culture in case of the latter appearance since the epoch of the Founding Fathers. The article demonstrates that the inaugural addresses of American presidents reflect the evolution of American political culture, which has an impact on the further development of the institution of the presidency in the U.S.

The research was conducted, using systems analysis. Structural-functional, institutional and communicative methods were used in the research. The empirical part of the research is based on content analysis of the presidential inaugural addresses, which proved the stability of the American participant civic culture traditions.

Keywords: The United States, Presidentialism, Political Culture, Inauguration.

Amerikan Siyasi Kültür Evriminin Temsili Olarak ABD Başkanlığı

ÖZET

Amerika Birleşik Devletleri, benzeri görülmemiş bir tarihe ve liderlik politikasına sahip, dünya çapında görülmesi gereken bir ülkedir. ABD'nin geniş problem çözme, küresel çatışmaların üstesinden gelme, koalisyonlar kurma ve dünyanın gündemini belirleme konusundaki etkisi çığır açıcudur. Bununla birlikte, ülke karşılaştığı birçok zorluğa rağmen, her zaman üst düzey bir dış pozisyon elde etmeyi ve siyasi iç dengesini korumayı başardı.

Araştırma, on Amerikan başkanının (G. Washington, J. Monroe, JK Polk, A. Lincoln, W. Wilson, FD Roosevelt, JF Kennedy, R. Reagan, B. Obama ve D. Trump) göreve başlama konuşmalarını analiz ederek Amerikan siyasi kültürünün özünü belirlemeyi ve ABD tarihi boyunca kilit noktaların izini sürmeyi amaçlamaktadır. Başkanlık terimleri, önemli olayların Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştiği Amerikan tarihsel sürecinin farklı dönemlerini yansıtmaktadır. Bu makalede, Amerikan toplumunun siyasi ve kültürel geleneklerindeki değişikliklerle güçlü bir şekilde bağlantılı olan Amerikan Başkanlık sisteminin öncelikleri ve özelliklerindeki değişiklikler analiz edilmiştir. Çalışmamızda başkanlık, sadece ülkenin şahsiyetlerini ve liderlerini değil, aynı zamanda normlar ve ilkeler, iletişimsel, politik ve kültürel faktörler vb. diğer sistemik bileşenleri de ifade eden karmaşık bir fenomen olarak sunulmaktadır. Siyasi kültürün evrimi, ABD'nin temel kurumlarından biri olan Başkanlık sistemi bu bütünsel yaklaşım temelinde incelendi. Araştırmamız, Amerikan toplumunun siyasi kültür evrimciliğini tarihsel süreci içinde göz önünde bulundurarak, ABD Başkanlık sisteminin değişen önceliklerini ve özelliklerini gözlemlemeyi amaçlamaktadır. Bu, ABD'nin yüzyıllar boyunca siyasi niyetlerini belirleyen ve Kurucu Atalar döneminden bu yana ortaya çıkması durumunda siyasi kültüre yenilik değerleri yerleştiren değişimleri tespit etmeyi sağlar. Makale, Amerikan başkanlarının açılış konuşmalarının, ABD'deki başkanlık kurumunun daha da geliştirilmesi üzerinde etkisi olan Amerikan siyasi kültürünün evrimini yansıttığını göstermektedir.

Araştırma sistem analizi kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada yapısal-işlevsel, kurumsal ve iletişimsel yöntemler kullanılmıştır. Araştırmanın ampirik kısmı, Amerikan katılımcı sivil kültür geleneklerinin istikrarını kanıtlayan başkanlık açılış konuşmalarının içerik analizine dayanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Amerika Birleşik Devletleri, Başkanlık Sistemi, Siyasal Kültür, Göreve Başlama.

1. INTRODUCTION

The United States has gone through a unique evolutionary process of a political, cultural, economic, and social nature. Often these changes left positive results for the state, because it became even more free, democratic, influential and advanced. The success of the United States lies not only in the conduct of strategic policy, but also in the peculiarities of the political culture of the Americans themselves, their values. The relationship between the American people and the president plays an important role in the evolutionary nature of the political system. This study helps to identify changes in U.S. Presidentialism as a representation of the evolution of American political culture, namely, how the institution of the U.S. presidency absorbs any changes in the country's political culture, as reflected in the overall dynamics of the United States. A unique phenomenon is that American society is 99% immigrants from different parts of the world, with different languages, religions, traditions and views. Despite such differentiation, they form a single nation with its classical system of values. The institution of the presidency was first formed in the United States. The whole world is watching the election of the American president, because his influence is spreading abroad. The policy of each head of state was reflected in the behavior and reaction of Americans. All these connections give rise to a certain political climate in the United States, mutual influence, common successes or failures. As a very strong state in many dimensions, the United States has been constantly changing internally, but these changes have never led to disintegration.

The aim of the research is to study the development of the U.S. Presidentialism within the representation of the political culture evolution of the U.S. society. The object of the research is the U.S. Presidentialism. The subject of the research is the U.S. Presidentialism as the revelation of the political culture evolution of the U.S. society.

The theoretical and methodological background of the research are the principles of scientificity and objectiveness, i.e. the structural and functional method to study the structure and functions of political culture; the system analysis to consider political culture and Presidentialism as a system; the institutional method to identify the Presidentialism placement and role in society; the communicative method to analyze the political

communication processes between the USA authority institutions, particularly presidency, and the society; content analysis to provide the study of the U.S. Presidentialism in terms of Presidential inauguration speeches with ten presidents to be examined.

2. THE DEFINITION OF THE BASIC CONCEPTS AND CATEGORIES OF THE RESEARCH I.E. «PRESIDENTIALISM», «POLITICAL CULTURE», «INAUGURATION»

Political culture has been of paramount importance in the political system of any society affecting the formation and functioning of the whole integrity of its political institutions. Being intermingled with values, customs, traditions, as well as historical experience, political culture is a part of general human culture and spirituality. The experience under consideration produces an impact on the social political awareness formation, political mindset and behaviour. Advanced political culture is determined by two main criteria revealed in people's political behaviour, political engagement and proactivity. All countries are characterized by the uniqueness of their political culture giving light to the individuality of their government structure and democracy triumphs or collapses. Hence, political culture is a complex of political values, knowledge and ideas of citizens, principles and forms of their political behaviour.

American political scientists G.A. Almond and S. Verba studied social phenomena simultaneously relating to both cultural and political spheres, namely political engagement, behaviour, intentions, approaches etc. For G.A. Almond, political culture is a complex of individual positions of political actors; a subjective sphere effecting the basis of political actions. Political culture phenomena are national characters, stereotypes, myths, bio- and geofactors, including the realization of political knowledge, value orientation and behavioral patterns of a social individual (personality, class, society) in terms of political relations and political activity.

Political culture is deeply rooted into the human history comprising a fixed experience of laws and conventions of the society, its political power awareness, political relations and aptness to rationally evaluate social phenomena and take a particular position. A functioning political system

practice exists in tight correlation with political culture being its indispensable part.

The American political system is the one to have formed a peculiar type of the head state institution in contemporary research studies referred to as, Presidentialism. Presidentialism is a specific form of governance based on the principle of the institutional prominence of the state head who, on the one hand, occupies de jure and de facto the highest position in the structure of the state being coordinately a representative of the whole state. The state head functions both as a political representative and as a key prominent figure of the state mechanism in case of presidency. Presidentialism as a peculiar type and kind of state governance results in presidency appearing as an immanent phenomenon of the statehood and turning into a compelling social need of the society.

It should be noted that one part of modern researchers agrees on the fact that American political system is overpersonalized when it is habitual for the state head election to be accomplished in favor of an outstanding personality of a political leader with his/her individual personality features producing a palpable impact on the state development as a whole. Another part of American political scientists holds the view that national political system is rather an acting system of laws and institutions than the one of prominent personalities (Grinstein, 1995: 199). In terms of social studies, Presidentialism normally covers the following aspects, such as 1) a complex of constitutional law regulations; 2) a form and essence of political organization; 3) an organizational and functional structure. Thus, the phenomenon of Presidentialism is not transparently defined which proves its complexity and multifunctionality for the U.S. society. Consequently, Presidentialism has not been sporadically disputed in advanced contemporary studies of state governance.

Historically, the institution of presidency was initiated in the United States of America with further penetration into the countries of Latin America and Europe. The institutional spread reached its peak during the period of disintegration of the colonial imperialism system in the 20th century when new independent states began to emerge with the USA remaining the most successful country of Presidentialism as a sample of the presidential republic. The institution of presidency consists of constitutional

norms regulating presidential functioning; precedents evoked by the constitutional practice; an existing scope of the authority; structural subdivisions (the Executive Office). The presidential position is politically eminent due to the fact that the president forms the state policy, has the right to head the executive authority branch, as well as to be an arbiter (Parechina, 2003). Before the position occupancy, the president is obliged to give an inauguration speech at the official ceremony. The procedure of presidential inauguration has always been a glorious event in the history of the United States traditionally held on the 21st of January when a significant quantity of the American citizens tend to gather in front of the Capitol with the aim to manifest their involvement into an unprecedented political performance, followed by a conventional grand ball.

Inaugural speeches traditionally contain political and cultural values, national historical past and people's intentions, priorities and landmarks of the future state development in accordance with a social sphere etc. The state head gives promises and depicts the brisk realization plan of his/her future policy. The inauguration speeches were characterized by their conciseness or eloquence, for instance, George Washington's inaugural speech had only 133 words, whereas William Henry Harrison's one consisted of 8578 words with the duration of 100 minutes (Khoma, 2018 : 5). Inauguration speeches are vivid and worth empirical investigating the peculiarity of the U.S. political governance model, its evolution including the evolution of the U.S. society political culture.

Thus, processing the basic concepts of the given research is a necessary instrument in the study process of the foundations of the U.S. Presidentialism and evolutionary aspects of political culture. Presidentialism as a complex phenomenon is viewed not only as a personification of the head state and its ruler but also as a carrier of such systematic constituents as legal regulations, as well as procedural communicative, political and cultural factors etc. The abovementioned integral foundations of Presidentialism enables its consideration as the revelation of the American political culture evolution rooted in the U.S. Presidency institution.

3. THE MODERN RESEARCH SCOPE OF THE U.S. PRESIDENTIALISM AND THE EVOLUTION OF THE AMERICAN POLITICAL CULTURE

The phenomena of political culture and presidency have been intensively studied by both foreign and native researchers. The classical concepts of political culture are worked out by American scholars G. A. Almond and S. Verba in the scientific paper “The Civic Culture”. Political culture was here considered as a psychological phenomenon. Modern research papers bear the witness of political culture as an integral constituent of general culture being a complex and universal manifestation. The analysis of political culture in its natural core is provided in the works of M. Amelin, A. Arnoldov, M. Blinov, N. Ozhegov, A. Demidov, A. Migranian etc. The Ukrainian political science views various aspects of political culture, such as those examined in the works of V. Andruschenko, V. Babkin, O. Babkina, V. Gorbatenko, V. Kremen, I. Kresina, O. Nagorna, V. Potulnitskyi, M. Shulga etc. Foreign scholars tend to use the concept of political culture as a supportive element to examine the forms of governance, political system, political regimes, processes, national religions etc., for instance, it is presented in the following papers of T. S. Clark “Scaling Politically Meaningful Dimensions Using Texts and Votes” (2014), L. Zack “Who Fought the Algerian War? Political Identity and Conflict in French-Ruled Algeria” (2002) and X. Mei “Why Chongqing’s Red Culture Campaign Was not a Real Mass Campaign” (2017).

The USA political culture has also been examined in the scholar papers of V. Krashennikova “The Russian-American Dialogue as an Issue of Political Culture” (2007), O. Fedorova “The Afro-American Factor in the Political Process of the USA: Now and Then” (2010); in the papers of American scholars, such as D. Palets, D. Owen, T. Cook etc. Furthermore, the problem of the U.S. political culture has been partially studied by Z. Brzeziński in his works “The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives” (1997) and “The Choice: Global Domination or Global Leadership” (2004), by G. Filimonov in his “Cultural and Information Mechanisms of the USA Foreign Policy” (2012) and “A Soft Strength of the U.S. Cultural Diplomacy” (2010).

Presidentialism has been so far researched with the bulk portion carried out by American political scientists (M. Clementi, D. Augland,

B. Hersing, B. Peterson etc.) as the institution of Presidency could be traced as the longest in its existence. However, little has been developed regarding the comparative analysis of the presidential status and authority scope under various governance conditions. The issue has been studied to its tiniest degree in transformational societies (Parechina, 2003). S. Krylova, V. Aranovskyi, S. Parechina, N. Sakharov, I. Khutinaieva are worth mentioning among the Ukrainian scholars.

Thus, the phenomenon of political culture and Presidentialism have been complexly viewed by both foreign and native political scientists, correspondingly with its highest rate, in the USA being sufficiently explicit. Meanwhile, the U.S. political culture, its evolution and interdependence with presidential political system has not been fully studied in the political discourse, yet partially and contextually.

4. THE STUDY PRINCIPLES AND METHODS OF THE U.S. PRESIDENTIALISM

The use of the fundamental methodological background should be an obligatory requirement to study the complexity of the U.S. Presidentialism and political culture in details.

The systems analysis allows a systematic overview of political culture revealing the propensities of its constituents for it is an entity of orientations, patterns and psychological features in their tight correlation. The systems analysis is due to identify a key interdependence of the U.S. Presidentialism constituents and their interconnection with the social environment, including organizational inner aspects.

The structural and functional method enables the consideration of the separate role of each of the elements of the structure with the relevance to their functions and identify their interdependence. The structure of political culture comprises political and historical experience, political awareness and behaviour. The worth mentioning functions are ones molding norms and values, regulations, education, integration and information. The Presidentialism structure is sufficiently complicated having involved not only presidency positions, but also the constitutional status and executive authority allocation.

The institutional method permits to analyze the placement and role of the institution of presidency in the U.S. society identifying its formation and development as those depending on particular circumstances, organization of the given political system, political conventions formed throughout the history etc.

The communicative method provides the evidence of the idiosyncrasy of the communication process between civic and political authorities as any presidency institution lies in constant interconnection with citizens and is responsible for decision-making, receives feedbacks and requirements. There is constant information sharing for neither political orientation, nor effective institution functioning could be otherwise possible.

In order to study the research factual material, content analysis has been applied. The categories have been sorted out to elicit the words with general meaning with the view of their synonymic capacity. Content analysis is a searching information technique based on the systematic identification of relevant aims and objectives of the study of the text characteristics (concepts, verbs, phrases, etc.). This method involves the use of certain standardized procedures that provide the formalization and evaluation of the studied features, allowing professional conclusions to be drawn about the nature and features of the object under the study. Particularly effective appeared to be the use of content analysis under the study of programs of political parties and movements, when the key concepts and phrases can illustrate the idea of the peculiar features of each of them. Content analysis as a scientific method developed in the USA in the 1920s-1930s, laying the theoretical foundations of classical content analysis further developed. The founder of the School of Classical Content Analysis is considered to be an American mass-media researcher H. Lasswell, who did not only use the quantitative analysis to study the content of military and political propaganda materials in the 1920s and 1930s, but also gave it a theoretical background. Classical content analysis is based on the procedure of segmenting the content of communication into separate units, linking units to a certain category and numerically measuring each category. In other words, the purpose of classical content analysis is to use verbal (non-numerical) text and convert it into quantitative data. During this process, the raw content is transformed into a standardized form (Averyanov, 2009; Boryshpolets,

2005; Semyonova, Korsunskaya, 2010). The implementation of content analysis will help to identify the values and meanings dominating in the speeches of the U.S. Presidents, the most frequently used words to be “rooted” in the minds of American citizens, novelties emerging in appeals and aspects subject to priority evolution etc.

Hence, the application of the abovementioned methods will provide the examination of the fundamental phenomenon of Presidentialism and political culture to their deepest that is a crucial factor for deducing the U.S. political system functioning, efficiency and life resistance

5. THE FOUNDATIONS OF THE U.S. POLITICAL CULTURE IN THE INAUGURAL SPEECHES OF THE USA PRESIDENTS (CONDUCTED VIA CONTENT ANALYSIS)

The inaugural addresses of ten U.S. presidents were chosen for conducting content analysis. These presidents are the extraordinary leaders, whose names and achievements have been well known in the world: George Washington, James Monroe, James K. Polk, Abraham Lincoln, Woodrow Wilson, Franklin D. Roosevelt, John F. Kennedy, Ronald Reagan, Barack Obama and Donald J. Trump. The political leaders’ presidential terms reflect different periods of the American political process when the special for the USA events occurred. For instance, the foundation of the United States (1776), gradual admission of new states, the Civil War and the emancipation of slaves (1861-1865), two World Wars (1914-1918 and 1939-1945), the end of the Cold War (1989), two deep economic crises (1929 and 2007) and also modern global challenges of the 21st century. In the paper, the first term inaugural speeches were analyzed.

There were four categorical blocks created for conducting content analysis: Public Administration, Areas of Society, Values and Tendencies. The categorical blocks help us to understand what feelings have dominated in the presidential speeches and political culture of the American people through many years. Moreover, it helps emphasize certain evolutionary aspects of priorities, problems and views. According to the analysis, we came to some important conclusions.

Firstly, we can see the importance of domestic policy, comparing to foreign policy in the Public Administration block, especially during

instability in the country. Undoubtedly, the situation within the U.S. borders has been the main priority for American presidents. Polk (248), Lincoln (167), Monroe (88), Roosevelt (42) and Reagan (42) mentioned domestic policy most frequently. They often used such words as “Law”, “Constitution”, “Union”, “Duties”, “States” and “Government”. Being in office, these presidents faced economic or military issues. For instance, Polk led the Mexican-American War in 1846-1848; Lincoln focused on the preservation of the American Union during the Civil War in 1861-1865; Roosevelt faced the Great Depression, and Reagan was solving some economic and social problems, creating Reaganomics. Only Reagan and Trump mentioned terrorism in their speeches.

Polk (24), Kennedy (22) and Monroe (18) talked about foreign policy more than the other presidents. The words “Other powers/nations”, “Foreign countries”, “World”, “Alliance”, “Relations” and “Invasion” are dominant. Polk’s orientation focused on U.S. sovereignty during the Mexican War and the expansion of the Western territories under the doctrine “Manifest Destiny”. This term supports the idea of the United States destined right to admit new states. Monroe’s administration is famous for the Monroe Doctrine (1823) which forbade European countries to interfere in U.S. domestic policy and its relations with Latin America. For Monroe, the highest purpose of U.S. foreign policy should be its national interests (Khoma, 2018 : 45). Kennedy spoke about cooperation and other nations with friendly motives. Washington (1), Lincoln (2) and Wilson (3) almost did not mention foreign policy. Interestingly, Woodrow Wilson paid a lot of his attention to international relations during his presidency. Due to Wilson, liberal internationalism has become an important part of American foreign policy and the organizational principle of collective security was proposed (Khoma, 2018 : 216). Wilson promoted his Fourteen Points and supported the creation of the League of Nations.

All of the American presidents emphasized the importance of national security. The words “War”, “To protect/defend”, “Danger” and “Safety” were often used.

Secondly, we can see that the social area and the words “Equality”, “Life”, “Help”, “People” and “Public” are dominant in the block Areas of Society. Lincoln used the word “Slavery” twelve times in his speech. The

economic terms come next, which were mentioned mostly by Polk (35), Roosevelt (29), Reagan (29), Monroe (26) and Obama (21). It means that these presidents faced the economic issues or focused on economic relations. Washington used two words connected with economy. Interestingly, the word “Corruption” was used only by Barack Obama and it was related to other governments, not the USA. Furthermore, Obama and Trump mentioned technologies in their addresses. Then the political area follows as the third frequently used category. Here the leaders are Polk (34), Lincoln (26), Monroe (21) and the most frequent words “Citizens”, “Party” and “Institutions”. Also, the presidents mentioned the spiritual area: “Morality”, “Knowledge”, “Spirituality” etc.

The third big block is dedicated to democracy, meritocracy, religion, values and history. Some presidents mentioned the meritocratic categories more often than the democratic ones, especially those were Washington (10) and Monroe (28). The USA was founded as a meritocratic state. The Founding Fathers believed that the most talented and competent people should hold public offices. Furthermore, it is one of the reasons why Americans do not choose a president directly, but through the Electoral College. Most people are not quite competent in politics and often unaware of arguments of their choice, and this may lead to negative consequences in the political system. The authors of the Federalist Papers wrote: “the process of election affords a moral certainty, that the office of President will never fall to the lot of any man who is not in an eminent degree endowed with the requisite qualifications. Talents for low intrigue, and the little arts of popularity, may alone suffice to elevate a man to the first honors in a single State; but it will require other talents, and a different kind of merit, to establish him in the esteem and confidence of the whole Union, or of so considerable a portion of it as would be necessary to make him a successful candidate for the distinguished office of President of the United States” (Hamilton, A., Jay, J., Madison, 1788 : 14).

The United States was not a truly democratic state for a long time, because women, African Americans and other racial minorities did not have the right to vote, slavery existed. However, American democracy took a big step forward, as the society has become more tolerant. Nowadays, both meritocracy and democracy are equally important to Americans.

All of the presidents used religious words, like “God”, “Blessing”, “Almighty”, “Faith” etc. In 2017 Pew Research Center published the statistics, according to which most of the American presidents belonged to Protestant denominations. The only Catholic was John F. Kennedy. Thomas Jefferson and Abraham Lincoln had no formal religious affiliation. Donald Trump is the nation’s ninth chief executive to be affiliated with a Presbyterian church. Also, a survey shows that many Americans care about their leaders’ faith. Half of all American adults say it is important for a president to share their religious beliefs (Masci, 2017: 16).

The United States was founded mostly by Protestants. A German sociologist Max Weber analyzed the connection between Protestant values and capitalism in his famous book *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. He wrote that mental factors have influenced the economic success of Western countries, such as rationalism and hard-working mentality. Interestingly, Weber quoted Benjamin Franklin, who was one of the American Founding Fathers: “Remember, that time is money. He that can earn ten shillings a day by his labour, and goes abroad, or sits idle, one half of that day, though he spends but sixpence during his diversion or idleness, ought not to reckon that the only expense; he has really spent, or rather thrown away, five shillings besides” (Weber, 1930: 57). Here is another Franklin’s note: “He that wastes idly a groat’s worth of his time per day, one day with another, wastes the privilege of using one hundred pounds each day” (Weber, 1930: 59). In Weber’s opinion, Franklin’s moral attitudes are coloured with utilitarianism, as he emphasized special virtues, such as honesty, punctuality, industry and frugality (Weber, 1930: 60). So, the Protestant principles affected the economic success in America.

Another conclusion shows how important American values are to U.S. presidents. The words “Happiness”, “Success”, “Strength”, “America”, “United States”, “Support” were used most frequently in the inaugural speeches.

All of the presidents mentioned history in their addresses. Obama has the highest result here (18), Washington and Wilson have the lowest one (1). Usually, the leaders honored heroes, ancestors and the Founding Fathers.

The last block includes nationalist tendencies in the American Presidency. The categories contain the words “National”, “Our”, “American”, “Americans”, “Homeland/Our land”. Nationalism does not always mean something negative here. Moreover, it is important to note that nationalist tendencies were high in the early U.S. history (Monroe – 75, Polk – 110), and then they declined (Lincoln – 26, Wilson – 30, Roosevelt – 41, Kennedy – 27), and increased again at the end of the 20th century according to the results (Reagan – 74, Obama – 73, Trump – 68). In October 2018, at a meeting in Washington, President Donald Trump said the word “American” twelve times, and he called himself an "absolute nationalist" and said he was "proud of it."

Throughout American history, the eloquence and solemnity of inaugural speeches have declined. Texts are becoming simpler and clearer. For instance, it is very noticeable if we compare the addresses of the early American presidents to the recent.

In conclusion, the results of content analysis demonstrate some evolutionary aspects that are noticeable in the following points:

- the increase of the problem of terrorism;
- the evolution of democracy;
- the increase of nationalist tendencies in the 19th and 21st centuries;
- fluctuating emphases on economic problems/crises;
- inaugural speeches have become simpler.

It is worth emphasizing that the U.S. Presidentialism still honors those classical American values, formed in the days of the Founding Fathers. The inaugural addresses stress the importance of the fundamental principles and encourage Americans to follow them. After all, this is the credo of the American society, the imperative of its historical mission.

6. THE USA PRESIDENTIALISM IN THE EVOLUTION ASPECTS OF THE POLITICAL CULTURE OF THE AMERICAN NATION

The basic principles of the American political culture determine the existential foundations of the U.S. government. The unique history of this great country witnesses the stable character of the American political culture. However, some changes have happened. Firstly, the communication between American presidents and people changed due to the internet and social

media. The formative presidents, such as Washington and Monroe, governed in a republican political setting different from today's democratic one. Candidates were supposed to stand for office without appealing directly to the people. As with other political leaders, presidents were expected to distinguish themselves from the masses by possessing a superior character (Hamilton, 2001: 10). They were the aristocratic presidents, representatives of the elites. Gradually, political leaders started to meet with their electorate more often, especially due to the advent of radio and television. The founder of the modern presidency was Franklin D. Roosevelt. He created the Executive Office of the President and maximized his information by going beyond official channels and using private and informal sources (Hamilton, 2001: 13). Roosevelt was a popular president and the only one who was elected four times. He quickly established direct contact with the electorate through regularly held press conferences and especially through his radio talks, called 'fireside chats' (Remini, 2008: 222). Franklin D. Roosevelt was close to Americans and demonstrated the real achievements of the government.

Technological progress created conditions for the virtual interaction between politicians and people. Modern presidents actively use social media and an election campaign on the internet has become a crucial factor for winning elections. Nowadays, Americans write presidents different kinds of comments on social media websites. Accordingly, this is the evolution of communication between presidents and people in American political culture.

According to Pew Research Center, about four-in-ten Americans (42%) say they have publicly expressed support for a political campaign on social media in the past five years. Their next survey shows that those who talk about politics more frequently are older and better educated. Nearly two-thirds of those older than 65 (63%) say they have these discussions at least weekly, and slightly more than half of those ages 50 to 64 say the same (54%). Just 45% of those 18 to 29 and 30 to 49 say they talk about politics with others at least weekly. Two-thirds of those who have a postgraduate degree (66%) say they talk politics at least weekly than those with a high school degree or less (43%) (Pew Research Center, 2018).

Secondly, it is important to emphasize the gradual expansion of rights and liberties in the U.S. history. This is the evolution of democracy

and tolerance. During Lincoln's presidency the issue of ending slavery arose, then women's suffrage was legalized (Wilson's administration), the Civil Rights movement occurred (the John F. Kennedy and Lyndon Johnson administrations). In the 21st century, the L.G.B.T. community has fought for its rights. At the time of Obama's administration, they got the right to marry. If the American people find certain problems in their society, they start to speak about them publicly. Americans organize strikes, protests or parades that can be related to different kinds of issues. The American political culture is still changing, becoming more open and tolerant. More openly lesbian, gay, bisexual and transgender people were elected in the 2018 midterm elections than in any previous election. L.G.B.T. candidates ran for office in record numbers and many women as well (Caron, 2018). Therefore, it is not an exclusion that someone of these people could become a President in the future. It also means that the American society is always ready to fight for their rights and liberties, and openly criticize the government.

Also, there were some periods of disintegration throughout U.S. history. For example, During Lincoln's administration (1861-1865), there was the enmity between the Southern and Northern states, the Civil War and the threat of the split of the Union. However, slavery became the reason of disputes much earlier. Admitting new states to the Union, neither the slave nor free states seemed prepared to reconcile their demands with each other's needs (Remini, 2008: 82).

Another such a period started with John F. Kennedy's presidency. Racial conflicts were getting worse. Over 200,000 black and white activists marched for "jobs and freedom" from the Washington Monument to the Lincoln Memorial on August 28, 1963, where they heard Martin Luther King Jr. deliver his famous "I have a dream" speech. It was the largest public demonstration ever held in the nation's capital. Then the violence in the country reached a peak with the assassination of President Kennedy in Dallas, Texas, on Friday, November 22, 1963 (Remini, 2008: 269). African Americans suffered from oppression and racism in those years. In many places, they had to use things and services separately from white people.

Furthermore, in 2021 Pew Research Center posted the statistics, stating that only about one-quarter of Americans say they can trust the government in Washington to do what is right "just about always" (2%) or

“most of the time” (22%). Currently, 36% of Democrats and Democratic-leaning independents say they can trust government, compared with 9% of Republicans and Republican-leaning. Throughout Trump’s tenure, more Republicans than Democrats reported trusting the government, though that has flipped since Biden’s election. Since the 1970s, trust in government has been consistently higher among members of the party that controls the White House than among the opposition party. (Pew Research Center, 2021). Overall, the public trust in government has declined.

One of the current U.S. issues is the political divide and extreme partisanship. The studies, which were conducted at Pew Research Center over the past few years illustrate the increasingly stark disagreement between Democrats and Republicans on the economy, racial justice, climate change, law enforcement, international engagement and a long list of other issues. The 2020 presidential election further highlighted these deep-seated divides. Supporters of Biden and Donald Trump believe the differences between them are about more than just politics and policies. The 2020 pandemic has revealed how pervasive the divide in American politics is relative to other nations. Over the summer, 76% of Republicans (including independents who lean to the party) felt the U.S. had done a good job dealing with the coronavirus outbreak, compared with just 29% of those who do not identify with the Republican Party. This 47 percentage point gap was the largest gap found between those who support the governing party and those who do not across 14 nations surveyed. Moreover, 77% of Americans said the country was now more divided than before the outbreak, as compared with a median of 47% in the 13 other nations surveyed (Pew Research Center, 2020). Apart from that, the level of partisanship in America is high. Their analysis of U.S. Census tract data showed that 98 to 99 percent of Americans live in areas segregated by partisanship. Loving County, Texas, a county of about 200 people along the New Mexico border, is the only tract in the entire U.S. where Democrats and Republicans mix freely, the researchers found. This social splitting is not the result of an urban/rural divide, where cities attract more Democrats, and Republicans typically favor the country life, Brown and Enos say. Whether in small to mid-size cities, the suburbs or ex-urbs in between, the data showed that Republicans stick close to other Republicans, and Democrats stick close to other Democrats (The Harvard Gazette, 2021). Thus, currently the political

divide and strong partisanship are the real threat to American democracy and political culture in general.

It may be concluded that the classical values remain prioritized for Americans, in spite of different conflicts or contradictions. For centuries, the American people have been keeping in mind those first words of their Constitution “We The People of the United States”, honoring the Founding Fathers and actively defending their rights. At the same time, Americans are usually skeptical about the government and tend to the political polarization. Obviously, presidents and political elites should play an important role in the society and its integration.

7. CONCLUSIONS

Studying the American Presidentialism in the context of U.S. political culture, we came to some interesting conclusions.

Firstly, the American values, patriotism, national security, history, domestic policy, diversity and welfare has always remained highly important to both American presidents and the American people.

Secondly, the noticeable changes are the gradual increase of the role of democratic values in the society and the expansion of rights and liberties. The communication between the U.S. presidents and Americans includes social media interaction, as it is much easier to deliver messages online.

Thirdly, a president’s personality may have an impact on Americans’ unity, but it is not the only one factor. This can be explained by the main features of American political culture, as individualism, active participation and the sacredness of the Constitution. The people of the United States have never trusted their government completely. This behavior is connected with immigration, individualism and capitalism. Moreover, Americans openly protest against the government, which is historically evident. Black Lives Matter can be the latest example of such movements and protests. Thus, this is the evidence of Almond and Verba’s political culture theory that the United States belongs to the participant civic culture.

There are moments in U.S. history, when nationalist tendencies increase or decline, according to the results of content analysis. Especially,

the increase happened in the 19th and 21st centuries. Moreover, the American society have become more polarized over the last few years.

It may be concluded that America has changed, but its fundamental values remain the highest priority for its nation. The evolutionary aspects of the U.S. Presidentialism and American political culture have been going quite smoothly. This research shows that different changes and challenges have not undermined the global leadership and success of the USA. Political culture and the institution of presidency are the factors of the stability of any democratic country. Unfortunately, in Ukraine it has been an important issue for many years. The main problem is the low level of political culture, as there are no system of values and active participation in politics. Unskilled, uneducated and corrupt politicians are allowed to govern in Ukraine, but this is unacceptable in the U.S. Because of the strong American political system, checks and balances, civic political culture, controlled power of American presidents and other factors, the United States is an example of greatness and stability.

REFERENCE LIST

- EVERYANOV, L. (2009), *Content Analysis: Study Guide*. M.: KnoRus, 450 p.
- BORYSHPOLETS, K. (2005), *Methods of Political Research: Study Guide for University Students*. M.: Aspect Press. 221 p.
- CARON, C. (2018), In 'Rainbow Wave,' L.G.B.T. Candidates Are Elected In Record Numbers. The New York Times. Retrieved from <http://www.nytimes.com/2018/11/07/us/politics/lgbt-election-winners-midterms.html>
- GREENSTEIN, F. (1995), *Personalities and Institution of the Modern American Presidency.*: Russian translation. // Socio-Political Magazine. № 2. P. 199.
- HAMILTON, A., JAY, J., MADISON, J. (1788), *The Federalist Papers*. Retrieved from <http://www.gutenberg.org/files/1404/1404-h/1404-h.htm>
- HAMILTON, N. A. (2001) *Presidents: A Biographical Dictionary*. Second edition. Facts On File, Inc. P. 9-13.

KHOMA, N. (2018), *American Presidentialism: The Institution of the State Leader in the United States from Its Foundation to the Present. Biography Encyclopedia.* / Lviv: New World-2000, 369 p.

MASCI, D. (2017), *Almost all U.S. Presidents, Including Trump, Have Been Christians.* Pew Research Center. Retrieved from <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/01/20/almost-all-presidents-have-been-christians/>

PARECHINA, S. (2003), *Institution of Presidency: History and Modern Times,* Minsk. Retrieved from http://www.lib.ru/POLITOLOG/parechina.txt_with-big-pictures.html

Pew Research Center. *Political Engagement, Knowledge and the Midterms.* Retrieved from <http://www.people-press.org/2018/04/26/10-political-engagement-knowledge-and-the-midterms/>

Pew Research Center. *Public Trust in Government: 1958-2021.* Retrieved from <https://www.pewresearch.org/politics/2021/05/17/public-trust-in-government-1958-2021/>

REMINI, R.V. (2008), *A Short History of the United States.* Harper Collins e-books, P. 58 – 158.

SEMYONOVA, A., KORSUNSKAYA, M. (2010), *Content Analysis of Mass Media: Problems and Experience of Application.* M.: Institute of Sociology RAN. 324 p.

The Harvard Gazette (2021), *Democrats and Republicans Do Live in Different Worlds.* By Christina Pazzanese. Retrieved from <https://news.harvard.edu/gazette/story/2021/03/democrats-and-republicans-live-in-partisan-bubbles-study-finds/>

The White House, *The Inaugural Address of Donald Trump.* Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/>

WEBER, M. (1930), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism.* Routledge Classics, New York, London. P. 57-60.

Yale Law School. *Lillian Goldman Law Library: The Inaugural Addresses of the Presidents.* Retrieved from https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/inaug.asp

BELEDİYELERDE HİZMET PAZARLAMASI: KABİL (AFGANİSTAN) BELEDİYESİ HİZMETLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA¹

**Mohammad Hussien RAHİMİ²
Atilla YÜCEL³**

Geliş Tarihi: 11/11/2021
Kabul Tarihi: 26/11/2021

ÖZET

Bulunduğu bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel refahını arttırmaya çalışan belediyeler bunları yaparken halkın memnuniyetini de ayrıca gözetmek zorundadırlar. Bu çalışmanın amacı, Afganistan'ın başkenti Kabil Belediyesi'nin sunmuş olduğu hizmetlerden vatandaşların memnun olma düzeylerini belirlemektir. Bu amaçla anket yöntemi kullanılmış ve elde edilen veriler lisanslı SPSS paket programına aktarılarak analiz edilip yorumlanmıştır.

Araştırma sonucunda; Kabil halkının belediyenin sunmuş olduğu toplu taşıma hizmetleri ve doğal afetler sonrasında barınabilecekleri alanların oluşturulması hizmetlerini yeterli buldukları; cadde, sokak ve tabela işaretlemeleri, caddelerin genişletilmesi, cadde ve sokak aydınlatmaları, kaldırım hizmetleri, park-bahçe ve yeşil alan hizmetleri ve yaşam alanlarını güzelleştirmeye ve iyileştirmeye yönelik hizmetlerini ise yetersiz buldukları tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan diğer bir sonuçta ise; Kabil Belediyesi'nin esnaf, pazar, fiyat, seyyar satıcı, asansör ve temizlik denetimlerinin halk tarafından yeterli bulunmadığı; çöp toplama, ilaçlama, temizlik, doğal afetlere yönelik önlem alma, umuma açık alanların denetimi, alt yapı hizmetleri, katı ve sıvı atık depolama hizmetleri, içme suyu sağlama ve yol yapım-bakım hizmetleri gibi uygulamalarının yetersiz olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Araştırmada Kabil halkının genel olarak belediye hizmetlerinden memnun olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Pazarlaması, Afganistan, Kabil Belediyesi.

¹ Bu çalışma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi Anabilim Dalı'nda yapılan "Belediyelerde Hizmet Pazarlaması: (Afganistan) Kabil Belediyesi Hizmetleri Üzerine Bir Uygulama" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi ABD, mrahimi2323@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2217-8523

³ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ayucel@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8052-3236

Service Marketing In Municipalities: An Application On Municipal Services In Kabul (Afghanistan)

ABSTRACT

Municipalities that are trying to increase the economic, social and cultural well-being of the region in which they are located must also take into account the satisfaction of the public when doing so. The purpose of this study is to determine the level of satisfaction of citizens with the services provided by the Kabul Municipality, the capital of Afghanistan. For this purpose, the survey method was used and the data obtained were analyzed and interpreted by transferring them to a licensed SPSS package program.

As a result of research; and by the municipality of Kabul, the people of public transport services in the aftermath of natural disasters, areas where they can survive the creation of the services they found enough; streets and markups signage, street widening, street lighting, paving services, park and garden services, they identified a lack of services and to improve and enhance the beauty of your living space. Another conclusion reached in the research is; The trades of the municipality of Kabul, market place, price, a traveling salesman, a lift and controls by the people of cleaning is not enough; garbage collection, spraying, cleaning, taking precautions against natural disasters, the control of public space, infrastructure services, solid and liquid waste storage services, providing drinking water and road construction applications such as maintenance services, they determined that was insufficient. In the study, it was concluded that the people of Kabul are generally dissatisfied with their municipal government.

Key Words: Service Marketing, Afghanistan, Kabul Municipality.

1. GİRİŞ

Ekonomiye katkı sağlayan önemli faaliyet kollarından birini hizmet sektörü oluşturmaktadır. Kalite artırımına yönelik çalışmalar ilk dönemlerde somut ürünler ortaya koyan imalat sektöründe başlamış, ancak hizmet sektörünün büyümesi, gelişmesi ve ekonomiye sağladığı katkının artmasıyla birlikte hizmet sektöründe de kalite artırma çalışmaları önem kazanmıştır (Usta ve Memiş, 2010:337). Ürün ve hizmetlerin kalitesinin artırabilmesi için kalite ölçümünün yapılması büyük önem arz etmektedir. Somut ürünler ortaya koyan imalat sektöründe kalite ölçümlerinin yapılması göreceli olarak daha kolay olabilmektedir. Ürünün dayanıklılığı, fiziksel görünümü ve fonksiyonelliği gibi kriterler ürün kalitesinin ölçümünün kolay bir şekilde yapılmasını sağlayabilmektedir (Gümüšoğlu vd., 2003:14). İmalat sektöründen farklı olarak karakteristik bir özelliğe sahip olan hizmet sektörünün soyut ve göreceli faaliyetler gerçekleştirmeleri kalite ölçümünü zorlaştırmaktadır. Birinin işini görme, birine yarayan bir iş yapma ya da insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilen ve üretildikleri an tüketilen soyut ürünler hizmet olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle bireyler ya da örgütler tarafından başka bir birey ya da örgütün yararına yapılan faaliyetler hizmet olarak nitelendirilebilmektedir (Aslan, 2014: 9).

Hizmetin soyutluk, heterojenlik, eşzamanlılık ve dayanıksızlık özellikleri ile hizmet alan birey ya da örgütlerin hizmet beklentileri ile aldıkları hizmete yönelik algıları hizmet kalitesini açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda, hizmet alanların beklentilerinin tespiti, hizmet alanındaki sorunların belirlenmesi ve giderilmesi, hizmet alanların sorunlarına hızlı ve etkili çözümler bulunması hizmet kalitesinin artırılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır (Farnham ve Horton, 1996: 41). Bu doğrultuda, hizmet pazarlaması alanında yapılan çalışmalarda yaygın olarak kabul edilen hizmet kalitesi modelinden yararlanılarak, hizmet alanların beklentileri ve algıları ile bu alanda ortaya çıkabilecek problemlerin tespit edilmesi ve çözüm önerileri sunulmasının hizmet kalitesinin artırılması açısından önemlidir (Göküş ve Alptürker, 2011: 125).

Tüketici algıları hizmet kalitesinin göstergesi olmakla birlikte, tüketicilerin hizmet beklentileri ile sunulan hizmete yönelik algıları arasındaki farklılığın derecesi hizmet kalitesi olarak tanımlanmaktadır (Güler

ve Güner, 2014: 129). Tüketicilerin aldıkları ürün ya da hizmetin üstün özelliklerine ve mükemmellik düzeyine yönelik fikirleri, algılanan kalite olarak ifade edilmektedir (Duman ve Yüksel, 2008: 47). Bu bağlamda algılanan kalite üzerinde etkili olan unsurları tespit etmenin kolay olmamaktadır.

Bununla birlikte, bilim ve teknolojiye yaşanan değişim ve gelişmelerle birlikte ortaya çıkan kültürel, sosyal ve siyasal alandaki değişimler, sosyal yaşamda birtakım değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu değişimler sosyal yaşam üzerinde etkili olan üretim araçlarının yanı sıra tüketimin de sosyal yaşamı şekillendirmesinde etkili olmuştur. (Sarıyer, 2008:167). Belediye hizmetleri de siyasal, sosyal ve kültürel alanda yaşanan değişim izlerinin önemli düzeyde hissedildiği alanlardan biri olmuştur. Kentlerde yol, su, denetim, temizlik vb. gibi toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik hizmetler sunan belediyeler, değişen ve gelişen toplumsal ihtiyaçları karşılayabilmek ve hizmet kalitesini artırmaya yönelik birtakım çalışmalar yapmaktadır. Belediye hizmetleri ekonomik unsurlar başta olmak üzere sosyal, kültürel ve siyasal unsurlardan doğrudan etkilenmekte ve bu unsurlar belediyelerin sundukları hizmet kalitesini belirlemektedir (Usta ve Memiş, 2010:341). Bu çalışmada, Afganistan'ın başkenti Kabil Belediyesi'nin sunmuş olduğu hizmetlerden vatandaşların memnun olma düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Literatür Taraması

Literatürde hizmet kalitesi kavramını, hizmet kalitesini etkileyen unsurları ve hizmet kalitesinin ölçümünü inceleyip analiz eden birçok çalışma bulunmaktadır.

Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde; Elazığ ilinde belediye tarafından sunulan hizmet kalitesini ve toplumun bu hizmetlerden duydukları memnuniyet düzeylerinin belirlenmesinin amaçlandığı bir çalışmada, Elazığ'da yaşayan 572 seçmenin görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda katılımcıların seyyar satıcılar ve toplu taşıma araçlarının denetimleri, umumi tuvaletlerin temizliği vb. gibi temizlik ve denetim hizmetlerini yetersiz buldukları ve genel olarak belediye tarafından sunulan

hizmet kalitesinin düşük düzeyde olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir (Yücel vd., 2012).

Muğla ilinde yapılan başka bir çalışmada da; belediye tarafından sunulan temizlik hizmetleri açısından katılımcıların bireysel özelliklerine göre en az düzeyde farklı görüşler sundukları belirlenirken; görüşlerin en fazla farklılaştığı boyutun ise finansman hizmetlerinde olduğu belirlenmiştir (Gümüsoğlu vd., 2003).

Malatya Büyükşehir Park AVM tarafından sunulan hizmet kalitesine yönelik tüketici algılarının araştırıldığı başka bir çalışmada, katılımcıların hizmet algıları ile beklentileri arasında yüksek düzeyde farklılığın olduğu ve AVM tarafından sunulan hizmetin müşteri beklentilerini karşılamada yetersiz kaldığı tespit edilmiştir (Ersoy Yıldırım, 2014).

Tokat ilinde yapılan başka bir çalışmada da katılımcıların belediyelerin sundukları hizmet kalitesinden memnuniyet düzeyinin düşük olduğunu ve alınan yüksek vergilere rağmen sunulan ekonomik hizmetlerin yetersiz olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada, bireylerin yaş değişkeni ile memnuniyet düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir (Ardıç vd., 2004).

Doğan (2016)'ın, Muş Belediyesi tarafından sunulan hizmet faaliyetlerine yönelik seçmen algılarını belirlemeyi amaçladığı çalışmasında 449 seçmenin görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmanın sonucunda, katılımcıların belediyeler tarafından sunulan hizmet faaliyetlerinin yeterli olmadığını düşündükleri; özellikle yeşil alan, park ve bahçe hizmetlerinin yetersiz olduğunu, semt pazarlarındaki denetim faaliyetleri, sokak çocuklarına yönelik sunulan hizmetler vb. belediyecilik hizmetlerinin beklentileri karşılayamadığını ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Güler ve Gürer (2014), Kırıkkale Belediyesi tarafından sunulan hizmetlere yönelik seçmen görüşlerini araştırdıkları çalışmalarında, katılımcı görüşlerini fiyat-ürün ve fiziksel ortam, tanıtım, süreçler, stratejik düşünme, kurum içi çalışanlar ve kurum dışı çalışanlar olmak üzere altı alt boyutta değerlendirilmişlerdir. Araştırma sonucunda belediyelerin hizmet kalitelerini artırabilmeleri için söz konusu altı boyutu göz önünde bulundurmalarının önemli olduğu tespit edilmiştir.

Yozgat belediyesinin hizmet kalitelerine ilişkin görüşlerin belirlenmesinin amaçlandığı başka bir çalışmada ise, katılımcıların belediyenin il tanıtımı ve yeşil alanlara yönelik yaptıkları hizmetleri yeterli buldukları ancak yol ve otopark hizmetlerinin yetersiz olduğunu ve ayrıca belediye çalışanlarının fiziki görünümünün iyileştirilmesine önem verilmesi gerektiğini düşündükleri belirlenmiştir (Kara ve Gürcü, 2010).

2.2. Araştırmanın Amacı, Evreni ve Örneklem Seçimi

Bu araştırma; Kabil Belediyesi sınırları içerisinde ikamet etmekte olan vatandaşların, belediyeden almış oldukları hizmetlerden memnuniyet düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Kabil halkı, belediyenin sunduğu hizmetlerden genel olarak memnun mudur?
2. Kabil belediyesinin denetim ve kontrol ile ilgili hizmetleri yeterli midir?
3. Kabil halkı, belediyenin diğer hizmetlerinden memnun mudur?

Araştırmanın evrenini Kabil Belediyesi hizmet alanları içerisinde yer alan toplam 17 mahallede yaşayan 18 yaş ve üzeri vatandaşlar oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü belirlenirken, mahalle nüfusları toplam nüfusa oranlanarak, örneklemin mahalle nüfuslarını temsil etmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Dört bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde; belediyelerin sundukları hizmetler ve genel konulara ilişkin 9 ifade, ikinci bölümünde belediyenin denetleme hizmetlerini değerlendirmeye yönelik 10 ifade, üçüncü bölümde ise belediyeler tarafından sunulan diğer hizmetlerin değerlendirilmesine yönelik 25 ifadeye yer verilmiştir. Anketin dördüncü bölümünde ise; katılımcıların yaş, cinsiyet, meslek vb. gibi demografik bilgilerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Bu araştırmada Kabil'de farklı mahallelerde ikamet eden toplam 500 kişiye anket uygulanmış, ancak 419 anket değerlendirmeye uygun bulunmuştur.

Anket soruları hazırlanırken daha önce yapılmış olan Ardıç vd. (2004), Duman ve Yüksel (2008) ile Yücel vd. (2012)'nin çalışmalarından

yararlanılmıştır. Ölçeğin Yapı Geçerliliğini tespit edebilmek amacıyla Faktör Analizi ve Varimax Döndürme (Rotation) yöntemleri kullanılmıştır. Faktör analizi sonucunda KMO değeri 0.94; Bartlett değeri ise 12541, $p=0.000$ olarak tespit edilmiştir. Anket formunun güvenilirlik değerini belirleyebilmek amacıyla Cronbach Alpha değeri 0.94 belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anket formunun güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu sonucunu ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Katılımcılara Yönelik Bulgular

Araştırmada öncelikle katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, araba sahibi olma durumu, gelir düzeyi, meslek ve buldukları bölgedeki ikamet süreleri gibi demografik bilgileri açısından tanımlayıcı istatistikler yapılmış, lisanslı SPSS 22.0 programı kullanılarak yüzde ve frekans değerleri belirlenmiştir.

Katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine ilişkin bulgulara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Yaş	N	(%)	Gelir Düzeyi	N	(%)
18-24 arası	142	33,9	5000 Af	168	40,1
25-31	98	23,4	5000-10000	126	30,1
32-38	74	17,7	10000-15000	55	13,1
39-45	63	15	15000-20000	33	7,9
45 Üzeri	42	10,0	25000 Üstü	37	8,8
Toplam	419	100,0	Toplam	419	100,0
Cinsiyet	N	(%)	Meslek	N	(%)
Kadın	172	41,1	Serbest	66	15,8
Erkek	247	58,9	İşçi	36	8,8
Toplam	419	100,0	Memur	135	32,2
Eğitim Düzeyi	N	(%)	Emekli	14	3,3
İlköğretim	48	11,5	Ev hanımı	30	7,2
Lise	67	16,0	Öğrenci	109	26,0
Üniversite	209	49,9	Esnaf	7	1,7
Yüksek	65	15,5	Diğer	22	5,3
Doktora	30	7,2	Toplam	419	100,0
Toplam	419	100,0	İkamet süre	N	(%)

Araba	N	(%)	1 yıldan az	94	22,4
Evet	112	26,7	1-5 yıl arası	172	41,1
Hayır	307	73,3	5 yıldan fazla	153	36,5
Toplam	419	100,0	Toplam	419	100,0

Tablo 1’de katılımcıların tanımlayıcı değişkenlerine ilişkin yüzde ve frekans değerleri verilmiştir. Tablo 1’de; katılımcıların %33,9’unun 18-24 yaş, %23,4’ünün 25-31 yaş, %17,7’sinin 32-38 yaş, %15,0’inin 39-45 yaş ve %10’unun da 45 yaş ve üzeri yaş grubunda yer aldıkları; katılımcıların %58,9’unun erkek ve %41,1’inin kadın olduğu; %49,9’unun üniversite, %15,5’inin yüksek lisans, %16,0’sinin lise, %11,5’inin ilköğretim ve %7,2’sinin de doktora mezunu olduğu; %26,7’sinin arabası olduğu ve %73,3’ünün arabasının olmadığı; %40,1’inin 5000 Af, %30,1’inin 5000-10000 Af, %13,1’inin 10000-15000 Af, %7,9’unun 15000-20000 Af ve %8,8’inin de 25000 Af ve üzerinde gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgu katılımcıların büyük bir bölümünün düşük gelire sahip bireylerden oluştuğunu göstermektedir.

Bununla birlikte katılımcıların %32,2’sinin memur, %26,0’sinin öğrenci, %15,8’inin serbest meslek sahibi, %8,8’inin işçi, %7,2’sinin ev hanımı, %5,3’ünün diğer meslek grubu ve %1,7’sinin de esnaf oldukları; %41,1’inin buldukları bölgede 1-5 yıl arası, %36,5’inin 5 yıldan fazla ve %22,4’ünün de 1 yıldan az bir süredir ikamet ettikleri tespit edilmiştir.

3.2. Kabil Belediyesinin Genel Hizmetlerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında kullanılan anket formunun ikinci bölümünde katılımcıların Kabil Belediyesi’nin toplu taşıma, şehrin sokak ve cadde yapılarının yeterlilik durumu, afet sırasında barınak hizmetleri, işaretlendirme hizmetleri ve şehrin park ve trafik sorunlarının çözümü gibi genel hizmetlerine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik ifadeler yer verilmiştir.

Katılımcıların Kabil Belediyesi’nin genel hizmetlerinin yeterliliklerine ilişkin katılım düzeylerine yönelik bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo2. Katılımcıların Belediye Hizmetleri ile İlgili Düşünceleri ve Aritmetik Ortalamaların Ölçek Orta Değeri Olan 3 ile Karşılaştırılması

	A.O.	S.S.	T Değer	P Değer
1-Belediyenin Toplu taşıma hizmetleri yeterlidir.	3,41	1,91	4,38	.000
2-Deprem, sel gibi doğal afetler anında barınabileceğimiz yerlerin nerede olduğunu biliyorum.	3,17	1,83	1,97	.049
3-Cadde-sokak adları, ev ve apartman numaraları yeterince belirgindir.	2,96	1,85	-,395	.693
4-Kentin cadde ve sokakları araç trafiği için yeterli genişliktedir.	2,84	1,81	-1,69	.090
5-Kentin cadde ve sokaklarının aydınlatılması yeterlidir.	2,59	1,80	-4,54	.000
6-Kentin kaldırımları yaya trafiği için yeterlidir	2,70	1,81	-3,31	.001
7-Semtinizde yeterli sayıda park vardır.	2,30	1,73	-8,15	.000
8-Park, bahçe vb. yeşil alanların düzenlemesi yeterlidir.	2,41	1,75	-6,83	.000
9-Halkın içinde yaşadığı çevrenin fiziki olarak iyileştirilmesi ve güzelleştirilmesi konusunda yapılan faaliyetler yeterlidir.	2,64	1,78	-4,07	.000

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcılar iki hususta belediyenin hizmetlerini diğerlerine göre yeterli görmektedirler. Bunlar; belediyenin toplu taşıma hizmetleri (A. O=3.41, SS=1.91), belediyenin deprem ve sel gibi hizmetleri (A.O=3.17, SS=1.83) olarak sıralanabilmektedir. Katılımcılar belediyenin cadde-sokak adları hizmetlerin yeterli olduğu ifadesine, Kentin cadde ve sokakları araç trafiği için yeterli genişlikte olduğu ifadesine göre katılım düzeyleri daha yüksektir. Diğer taraftan, katılımcılar belediyenin cadde ve sokaklarının aydınlatılması ile kaldırımların yaya trafiği hizmetleri için yeterli olduğu yönünde kararsız kaldıkları görülmüştür. Semtlerinde park ve bahçe gibi yeşil alanların düzenlemesinin yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, halkın içinde yaşadığı çevrenin fiziki olarak iyileştirilmesi ve güzelleştirilmesi konusunda yapılan ilgili hizmetlerin yeterli olması konusunda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Daha öncede belirtildiği gibi bu ifadelerin aritmetik ortalamaları 3 değerinden uzaklaştıkça katılımcıların tavrının şiddeti de artmaktadır. Örneğin, katılımcılar en fazla belediyenin sunduğu hizmetlerden (A.O.=2.41,

SS=.1.75), bahçe ve yeşillik alanların (A.O.=2.30, SS=1.73) ve parkla ilgili hizmetlerin yetersiz olduğunu düşünürken; en az toplu taşıma hizmetlerinin (A. O=3.41, SS=1.91) ve Deprem, sel gibi doğal afetler anında hizmetlerinin (A. O=3.17, SS=1.83) yetersiz olduğunu düşünmemektedir. Belediyenin kısmen diğerlerine göre yeterli olduğu düşünülen konular olsa da az önce de ifade edildiği üzere; aritmetik ortalamaların ölçek orta değeri olan 3 ile karşılaştırılması sonucu 3' e yakın olan değerlerde katılımcıların tavrındaki şiddet azaldığından sonuçlar bu şekilde yorumlanmıştır. Böylece, Belediye'nin bu ölçek orta değeri 3'e yakın olan hizmetlerde de gerekli hizmet artırımını yapması gerektiği şeklinde önerilerde bulunabilir.

3.3. Belediye Denetimleri İle İlgili Hizmetlere İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmı, katılımcıların belediye denetimleri hususundaki fikirlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda katılımcıların ifadelerine 5'li Likert ölçeğine göre katılma düzeylerini (tamamen katılıyorum-katılıyorum -kararsızım- katılmıyorum -tamamen katılmıyorum) belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların belediye denetimleriyle ilgili ifadelerine katılım düzeylerinin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 1. de yer almaktadır. Aritmetik ortalamaların ölçek orta değeri sayılan üç değerinden ne ölçüde farklı oluşunun istatistiksel sonucunu da verdiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle, üç değerinin üzerinde ve altında olan aritmetik ortalamasının üç değerinde ne denli farklı olduğu çizelgede verilmiş olan t-testiyle saptanmıştır. Tabloda yer alan p-değeri bulunmuş olan t-değerinin istatistiksel olarak ne denli önem arz ettiğini göstermektedir. Sosyal Bilimler alanında genel kabul edilen hata oranı 0.05'in altında görülen p-değeri aritmetik ortalamayla üç arasında bulunan farkın sıfırdan önemli oranda farklı olduğunu ortaya koyarken; 0.05'in üzerinde bulunmuş olan p-değer yapısı, farkın sıfırdan önemli oranda farklı olmadığını göstermektedir. Buradan hareketle, Tablo 1. de gösterilen p-değer yapısının tamamının 0.05 değer yapısının altında bulunması verilmiş olan yanıtların aritmetik ortalamalarının ölçek orta değeri olan üçten, fark durumlarının sıfırdan önemli derece farklı olduğunu göstermektedir. Bu sebeple, ankete katılım gösterenlerin artık kararsızlık durumundan çıkarak husus konusunda belirli bir duruş sergiledikleri ifade edilebilmektedir. Örneğin; 9 ifadenin aritmetik ortalaması sayılan 3.58 değer yapısı kararsız noktada bulunan 3'e epeyce yakın gözükmüş olsa da istatistiksel olarak 3'ten önemli oranda farklılık arz

etmektedir. Bu da katılıma iştirak edenlerin işyeri sahiplerinin iş yeri önünde satış yapmaları hususunda olumsuz düşündüklerini ancak, bu tutumun sınırlı oranda olduğu neticesini ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan, belirtilmesi gerekli olan ortalamalar 1 ya da 5 değer yapısına doğru 3'ten uzaklaştıkça ifadeye katılım oranı yüksek derece de olmaktadır. Bu bağlamda aritmetik ortalamasının üçten ne denli farklı oluşunun en önemli belirtisi t değeri yapısıdır ve yüksek t değerleri aradaki farkın daha önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Belediye Denetim Hizmetleri ile İlgili Düşünceleri ve Aritmetik Ortalamaların Ölçek Orta Değeri Olan 3 ile Karşılaştırılması

	A.O.	S.S.	T Değer	P Değer
1-Belediyenin temizlik konusunda esnaf denetimlerini yeterli buluyorum.	2,86	1,30	2.174	.030
2-Belediyenin fiyatlar konusunda esnaf denetimlerini yeterli buluyorum.	2,99	1,20	-.122	.903
3-Belediyenin seyyar satıcı denetimlerini yeterli buluyorum.	3,01	1,17	-.332	.740
4-Belediyenin semt pazarı denetimlerini yeterli buluyorum.	3,01	1,18	-.206	.837
5-Belediyenin baca (ev, fabrika) denetimlerini yeterli buluyorum.	2,84	1,23	-2.522	.012
6-Belediyenin kaçak yapılaşma konusundaki denetimlerini yeterli buluyorum.	2,83	1,18	-2.932	.004
7-Belediyenin yangın tertibatı denetimlerini yeterli buluyorum.	2,88	1,14	-2.051	.041
8-Belediyenin asansör denetimlerini yeterli buluyorum .	2,78	1,11	-3.905	.000
9-İşyeri sahiplerinin işyeri önlerinde satış yapmalarına olumsuz bakıyorum.	2,21	1,80	-8.854	.000

Not: Kullanılmış olan ölçek 1 ve 5 arasında değişmiş, 1 tamamıyla katılıyorum, 2 katılmıyorum, 3 kararsızım, 4 katılıyorum, 5 tamamıyla katılıyorum değerlerini ifade etmiştir. **A.O:** Aritmetik ortalama, **SS:** Standart sapma

Tablo 3. de verilen aritmetik ortalamalar irdelendiğinde; 3 değerinin üstünde bulunmakta olan tek ortalama, çizelgede bulunan dokuzuncu ifadeye ait ortalamalardır. İşyerleri önlerinde yapılmakta olan satışlar ifadesine dair ortalama değerin (A. O=3.58) istatistiksel biçimde 3 (kararsızım) değerinden

anlamli şekilde farklı oldukları çizelgede gözlenmektedir ($p=.000$). Bu sebeple, katılımcıların işyerleri sahiplerinin işyerleri önünde satış yapmalarına menfi baktıkları ancak 3.58 değerinin 3'e 4 değerinden daha fazla yakın oldukları düşünöldüğü zaman bu katılımların pratikte çok fazla güçlü olmadıkları ifade edilebilir. Tablo 3. de göröldüğü gibi; dokuzuncu ifadenin haricindeki ifadelerin bütününe ait olan aritmetik ortalamalar 3 değerinden istatistiki biçimde önemli ölçüde farklılık arz etmektedir ($p<0.05$). Bu açıklamaların aritmetik ortalamalarının içinde 2'ye yakın durumda olan değerler, 3'e yakın durumda olan değerlere nazaran daha fazla güçlü tavırlar göstermektedir. Örnek olarak, belediyenin semt pazarı kontrolleri (A.O.=2.21, SS=.1.80), baca kontrolleri (A.O.=2.78, SS=1.11), gürültü kontrolleri (A.O.=2.83, SS=1.18), temizlik konularında esnaf kontrolleri (A.O.=2.84, SS=1.23), fiyatlar hususunda (A.O.=2.88, SS=1.14) kontrolleri, belediyenin seyyar satıcı denetimleri (A.O.=2.86, SS=1.30), asansör denetimleri (A.O.=2.99, SS=1.20), yangın tertibatları (A.O.=3.01, SS=1.17), kaçak yapılaşmalar (A.O.=3.01, SS=1.18) kontrollerine nazaran daha fazla yetersiz bulmaktadır. Tablo 3. de verilen bulgular kısaca özetlenecek olursa; katılımcılar, belediyenin gürültü, baca, semt pazarı, esnaf kontrolleri konularında daha fazla aktif davranmaları gerektiğini ve belediyenin söz konusu konuların kontrolleri bakımından yetersiz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların esnafın işyerleri önlerinde satış gerçekleştirmelerine olumsuz bakmaları nedeni ile belediyenin bu hususta da kontrollerini daha sıkı tutmasını ve kaldırımların işgal edilmemesi hususunda dikkatli davranması gerekmektedir. Bununla birlikte, belediyenin denetim olarak diğerlerine kıyasla daha iyi olarak görünen seyyar satıcı denetimi, asansör denetimi, yangın tertibatı, kaçak yapılaşma denetimlerini de daha kontrollü yapmaları bir gereksinim biçiminde görölmektedir.

3.4. Belediyenin Diğer Hizmetleri İle İlgili Konulara İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümü, belediyenin sunmuş olduğı hizmetler konusunda katılımcıların fikirlerini içermektedir. Yapılmış olan ankette 24 farklı ifadeyle belediye hizmetlerinin yeterlilikleri katılımcılara sorulmuş ve 1-5 ölçeğiyle katılımcıların ifadelere ne derecede katıldıkları tespit edilmiştir. Kullanılmış olan 24 ifade, söz konusu ifadelere ait Aritmetik ortalama, Standart sapma değerleri Tablo 4. de verilmiştir.

Tablo 4, Aritmetik ortalamaların ölçek orta değerleri olan 3'ten ne derecede farklı olduklarının testini vermektedir. Burada yapılmış olan t-testi bir önceki kısımda yapılmış olan testler ile aynı olup, çizelge verilerinin yorumları aynı durumda olacaktır. Tablodan da görüldüğü gibi, katılımcılar iki hususta belediyenin hizmetlerini diğerlerine göre yeterli görmektedirler. Bunlar; belediyenin çöp toplama hizmetleri (A. O=2.85, SS=1.29), belediyenin ilaçlama hizmetleri (A. O=2.96, SS=1.20) olarak sıralanabilmektedir. Katılımcılar belediyenin yoksullara dağıttığı hizmetlerin (yemek, kömür vb.) yeterli olduğu ifadesine, belediyenin sokak çocuklarına sunduğu hizmetlerin yeterli olduğu ifadesinden daha güçlü ölçüde katılmaktadırlar. Diğer taraftan, katılımcılar belediyenin engelli vatandaşlara sağladığı hizmetleri, halka açık spor tesislerinin yeterliliğini, kültür ve sanat etkinlikleri hizmetlerini, sokak hayvanları ile ilgili hizmetleri, festival, hayırseverlik vb. faaliyetleri, spora ve sporcuya verilen destek hizmetlerini, halka açık tuvalet hizmetlerini, sel ve diğer doğal afetlere karşı alınacak önlemlerle ilgili hizmetlerini genel olarak yeterli bulmamaktadırlar. Daha önce belirtildiği üzere; bu ifadelerin aritmetik ortalamaları 3 değerinden uzaklaştıkça katılımcıların tavrının şiddeti de artmaktadır. Örneğin, katılımcılar en fazla belediyenin sokak çocuklarına sunduğu hizmetlerin (A.O.=2.67, SS=1.21), kültür ve sanat etkinlikleri (A.O.=2.74, SS=1.31) ve sokak hayvanları ile ilgili hizmetlerin (A.O.=2.78, SS=1.25) yetersiz olduğunu düşünürken; en az çöp toplama hizmetlerinin (A. O=2.21, SS=1.32) ve ilaçlama hizmetlerinin (A. O=2.10, SS=1.25) yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Belediyenin kısmen diğerlerine göre yeterli olduğu düşünülen konular olsa da az önce de belirtildiği gibi aritmetik ortalamaların ölçek orta değeri olan 3 ile karşılaştırılması sonucu 3' e yakın olan değerlerde katılımcıların tavrındaki şiddet azaldığından böyle düşünülmektedir. Belediyenin, bu ölçek orta değeri 3'e yakın olan hizmetlerde de gerekli hizmet artırımını yapması gerekmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Belediyenin Diğer Hizmetleri ile İlgili Düşünceleri ve Aritmetik Ortalamaların Ölçek Orta Değeri Olan 3 ile Karşılaştırılması

	A.O	S.S	T Değer	P Değer
1-Belediyenin çöp toplama hizmetleri yeterlidir.	2.85	1.29	-2.306	.022
2-Belediyenin ilaçlama hizmetlerinden memnunum.	2.96	1.20	-607	.544

3-Belediyenin şehir temizliği ve çevre kirliliğinin önlenmesi konusunda yaptığı hizmetler yeterlidir.	2.93	1.17	2.204	.229
4-Belediyenin sel ve diğer doğal afetlere karşı almış olduğu önlemler yeterlidir.	2.90	1.18	1.605	.109
5-Belediyenin halka açık tuvalet hizmetleri yeterlidir.	2.81	1.18	3.186	.002
6-Belediyenin kanalizasyon/atık su altyapı yatırımları yeterlidir.	2.73	1.14	4.837	.000
7-Belediyenin katı ve tıbbi atık tesislerinin hizmetleri yeterlidir.	2.75	1.20	4.180	.000
8-Belediyenin içme suyu altyapı yatırımları yeterlidir.	2.88	1.20	2.029	.043
9-Belediyenin yol yapım ve bakımı, otopark ve kavşak yatırımları yeterlidir.	2.75	1.23	3.986	.000
10-Sosyal tesislerin ve kamu binalarının yapılması ve onarımı yeterlidir.	2.73	1.19	4.574	.000
11-Belediyenin trafik düzenlemesi ve otopark alanları yeterlidir.	2.73	1.22	4.471	.000
12-Belediyenin Sokak çocuklarına sunduğu hizmetler yeterlidir.	2.67	1.21	5.426	.000
13-Belediyenin fiyat belirlemeleri (ekmek, taşımacılık vb) uygun ve yeterlidir.	2.75	1.23	4.112	.000
14-Belediyenin göç nedeniyle kentimize gelen vatandaşlara uyum hizmetleri yeterlidir.	2.70	1.22	4.991	.000
15-Belediyenin engelli vatandaşlara sağladığı hizmetler yeterlidir.	2.82	1.29	2.727	.007
16-Belediyenin kültür ve sanat etkinlikleri yeterlidir.	2.74	1.31	3.926	.000
17-Belediyenin Sokak hayvanları ile ilgili hizmetleri yeterlidir.	2.78	1.25	3.545	.000
18-Belediyenin yoksullara dağıttığı hizmetler (yemek, kömür vb.) yeterlidir.	2.67	1.18	5.612	.000
19-Belediyenin düzenlemiş olduğu kurslar, hizmet içi eğitimler vb. yeterlidir.	2.85	1.22	2.439	.015
20-Belediyenin sosyal projeler ve görevler konusundaki faaliyetleri yeterlidir.	2.77	1.19	3.849	.000
21-Belediyenin e-belediye hizmetleri yeterlidir.	2.73	1.25	4.398	.000
22-Belediyenin festival, hayırseverlik vb. faaliyetleri yeterlidir.	2.79	1.23	3.449	.001
23-Belediyenin spora ve sporcuya verdiği	2.84	1.25	2.608	.009

desteklerden memnunum.				
24-Belediyenin hizmetlerinden genel olarak memnunum.	2.68	1.25	5.146	.000

Not: Kullanılan ölçek 1 ile 5 arasında değişmiş ve 1 tamamen katılıyorum, 2 katılmıyorum, 3 kararsızım, 4 katılıyorum, 5 tamamen katılıyorum değerlerini temsil etmiştir. **A.O:** Aritmetik ortalama, **SS:** Standart sapma

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Belediyeler, hem yerel nitelikteki kamusal ihtiyaçları karşılayan hizmet birimleri hem de halka en yakın kamusal yönetim kuruluşları olmaları bakımından önemli roller üstlenen hizmet aktörleridir. Bu çalışmada; kâr amacı gütmeyen bir kamu kuruluşu olan Belediyelerde sunulan genel, denetim ve diğer hizmetler kapsamında sunulan hizmetlerden vatandaşların memnun olma düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Son yıllarda birçok alanda olduğu gibi yaşam kalitesi, hizmet kalitesi ve vatandaş memnuniyeti gibi kavramlar, belediyeler açısından da önemli hale gelmiştir. Belediyelerin sunduğu hizmetlere muhatap olan, hizmetlerden yararlanan bu hizmetleri değerlendirenler vatandaşlardır. Belediyeler tarafından sunulan hizmetlerle bu hizmeti alan vatandaşların veya halkın beklentileri arasındaki farklar memnuniyeti ve memnuniyetsizliği ortaya koymaktadır.

Araştırmada, Kabil Belediyesi sınırları içerisinde bulunan 17 mahalledeki vatandaşların çalışmaya katılımı sağlanmaya çalışılarak her mahallenin çalışmada temsil edilmesi amaçlanmış böylece araştırma sonucunda elde edilen bulguların genelleştirilmesinde güvenilirliğin artırılması düşünülmüştür. Katılımcılara belediye hizmetlerinden duydukları memnuniyeti ölçmek amacıyla belediyenin ana hizmetlerini oluşturan ve katılımcıların en iyi şekilde doğrudan görebileceği belediye ile ilgili genel hizmetler (9 ifade), denetim hizmetleri (9 ifade) ve diğer hizmetler (24 ifade) olarak 42 temel ifadeyle bu hizmetlerden duyulan memnuniyet seviyesi ölçülmeye çalışılmıştır. Genel olarak ifadeler incelendiğinde; katılma düzeyleri yönündeki ifadelere olumsuz cevap verildiği tespit edilmiştir. Sorulan hizmetlerden biri belediyenin park, bahçe vb. yeşil alanlar ile ilgili hizmetlerdir. Bulgulardan görüleceği üzere; katılımcıların çoğunluğu Kabil için park bahçe gibi yeşil alanların yeterli olmadığını belirtmişlerdir. “Belediyenin deprem sel gibi doğal afetler konusunda sığınmak için belirlediği yerleri biliyor musunuz?” sorusunun bulguları da

bu alanda da belediyenin ne kadar eksiği olduğunu ve yetersiz olduğunu gözler önüne sermiştir. Bununla birlikte araştırma sonucunda; Kabil halkının belediyenin sunmuş olduğu toplu taşıma hizmetleri ve doğal afetler sonrasında barınabilecekleri alanların oluşturulması hizmetlerini yeterli buldukları; cadde, sokak ve tabela işaretlemeleri, caddelerin genişletilmesi, cadde ve sokak aydınlatmaları, kaldırım hizmetleri, park-bahçe ve yeşil alan hizmetleri ve yaşam alanlarını güzelleştirmeye ve iyileştirmeye yönelik hizmetlerini ise yetersiz buldukları tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan diğer bir sonuçta ise; Kabil Belediyesi'nin esnaf, pazar, fiyat, seyyar satıcı, asansör ve temizlik denetimlerinin halk tarafından yeterli bulunmadığı; çöp toplama, ilaçlama, temizlik, doğal afetlere yönelik önlem alma, umuma açık alanların denetimi, alt yapı hizmetleri, katı ve sıvı atık depolama hizmetleri, içme suyu sağlama ve yol yapım-bakım hizmetleri gibi uygulamalarının yetersiz olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Araştırmada Kabil halkının genel olarak belediye hizmetlerinden memnun olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Belediyeler vatandaşlarına hizmet verme sorumluluğu taşıdıklarından, sundukları hizmetlerden yararlanan vatandaşların ihtiyaç, beklenti ve taleplerini ne ölçüde karşılayabildiklerinin değerlendirilmesi ve memnuniyet düzeylerinin tespit edilmesi, belediyelerin gelecekle ilgili planlamalarında da önemlidir. Bununla birlikte belediyeler, vatandaşlarının beklentilerine uygun kaliteli hizmet verebildikleri sürece başarılı kabul edilirler.

Kabil'de yaşayan halkın belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeylerini ölçmek amacıyla yapılan bu araştırma ile elde edilen bulguların, karar verenleri daha iyi kararlar almaya yönlendirmeleri ve dolayısıyla Kabil halkına daha iyi belediye hizmetleri sunmaları konusunda faydalı olacağı beklenmektedir.

KAYNAKLAR

Ardıç, K., Yüksel, F., Çevik, O. (2004). Belediyelerde Hizmet Kalitesinin (Vatandaş Tatmininin) Ölçülmesi: Tokat Belediyesinde Bir Uygulama, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 13(3), 63-81.

Aslan F. (2014). *Şehir Pazarlaması: Kars İli Örneği*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Doğan, Y. (2016). *Belediyelerde Hizmet Pazarlaması: Muş Belediyesi Hizmetleri Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Duman, T., Yüksel F. (2008). Belediyelerde Vatandaş Memnuniyetinin Ölçümü: Mersin Büyükşehir Belediyesi Örneği, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17(1), 43-57.

Ersoy Yıldırım, A. (2014). *Hizmet Pazarlamasında Kalite Algılaması (Malatyapark AVM Örneği)*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Farnham, D., Horton, S. (1996). *Managing Private and Public Organizations, Managing The New Public Service*, (Eds. D. Farnham, S. Horton), Second Ed.. McMillan. London.

Göküş, M., Alptürker, H. (2011), Belediyelerin Sunduğu Hizmetlerde Vatandaş Memnuniyeti, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 121-133.

Güler, Y. B., Gürer, A. (2014). Yerel Katılımın Belediyelerde Hizmet Pazarlamasına Etkisi: Kırıkkale İli Örneği, *AKÜ İİBF Dergisi*, 16(1), 125-142.

Gümüšoğlu, Ş., Erdem, S. Kavrukkoca, G., Özdağoğlu, A. (2003). Belediyelerde Beklenen Algılanan Hizmet Kalitesinin Servqual Modeli ile Ölçülmesi ve Muğla İlinde Bir Uygulama, *3.Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Kara, M. ve Gürcü, M. (2010). Belediye Hizmetlerinde Halkın Memnuniyetinin Ölçülmesine Yönelik Bir Çalışma: Yozgat Belediyesi Örneği, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 79-86.

Sarıyer, N. (2008). Gloval Ölçeği ile Belediye Hizmetlerinde Müşterinin Algıladığı Değerinin Belirlenmesi-Kayseri Büyükşehir Örneği, *Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 163-185.

Usta, R., Memiş, L. (2010). Belediye Hizmetlerinde Kalite: Giresun Belediyesi Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 333-355.

Yücel, N., Yücel, A., Gültür, E., Ak, M. (2012). Belediyelerde Hizmet Pazarlaması: Elazığ Belediyesi Örneği, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 150-164.

SANAYİ 4.0'DA YAPAY ZEKÂ VE TÜRKİYE¹

Mehmet KAYA²

Geliş Tarihi: 21/11/2021

Kabul Tarihi: 09/12/2021

ÖZET

Sanayi 4.0, sanayi devriminin dördüncü aşamasıdır. Bu aşamanın en temel özelliklerinden biri dijital üretim ve tüketim toplumu yönündeki dönüşümdür. Dijital üretim robotlar ve akıllı fabrikalar ile zirveye çıkarken, tüketim toplumu da bireycilik ve popüler kültür ile özdeşleşmektedir. Sanayi 4.0 siber fizik, bilgisayarlaşma ve sanallaştırma sayesinde yapay zeka ve öğrenen teknolojiler ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Bu teknolojilerin ekonomide kullanımı ve diğer alanlar ile etkileşimi gittikçe artmaktadır. 1970'lerde rönesans dönemini yaşayan yapay zeka çalışmaları, 2010'da konuşan robotla girişimcilik dönemini yaşamaya başlamıştır. Akıllı telefonlar, akıllı tahtalar ve 3D teknolojisi yapay zekayı iletişim, eğitim ve üretim sektörlerinde popüler hale getirmiştir. Sanayi 4.0, yapay zekanın yarattığı zihinsel devrimle sürmektedir. Ülkemiz bu küresel devrim sürecinde "Dijital Türkiye" adıyla bir yol haritası belirlemiştir. Ancak zamanla farklı bir noktaya evrilen süreçte yapay zeka uygulamaları daha önemli hale gelmiştir. Bunun üzerine ülkeler peşi sıra yapay zeka stratejilerini yayımlamışlardır. Türkiye de yarışta yer almak için bu yılın içinde "Ulusal Yapay Zeka Stratejisi (2021-2025)"ni yayımlamıştır. Bu devrimin, makineleri insanın yardımcısı yapan nimetleri kadar insanı makineye bağımlı kılan külfetleri de sözkonusudur. Bir yandan insanlığın doğal zeka yoluyla yapamadıkları yapay zeka ile yapmaya çalışıyor olması ve aralarındaki farklar doğru bir şekilde tartışılmalıdır. Öte yandan Türkiye açısından da dijital ve yapay zeka yol haritalarının başarısı için, özellikle işgücü, eğitim ve teknoloji bileşenlerinin uygunluğu ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi 4.0, Teknoloji, Yapay Zeka, Dijital Gelecek

¹ Fırat Kalkınma Ajansı'nın 28-29 Eylül 2019'da Malatya'da düzenlediği "5.Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı'nda sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

² Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, kayamehmet@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9495-4141

Artificial Intelligence And Turkey In Industry 4.0

ABSTRACT

Industry 4.0 is the fourth stage of the industrial revolution. One of the most basic characteristics of this stage is the transformation towards digital production and consumption society. While digital production reaches the top with robots and smart factories, consumer society is also identified with individualism and popular culture. Industry 4.0 has begun to be associated with artificial intelligence and learning technologies thanks to cyber physics, computerization and virtualization. The use of these technologies in economy and their interaction with other fields have increased. Artificial intelligence studies, which lived in the renaissance period in the 1970s, started to experience the era of entrepreneurship with the talking robot in 2010. Smartphones, smart boards and 3D technology have made artificial intelligence popular in the communication, education and manufacturing industries. Industry 4.0 continues with the mental revolution created by artificial intelligence. Our country is established a road map called "Digital Turkey" in the process of this global revolution. This revolution has the burdens that make human dependent on the machine as well as the blessings that make machines help human. We must properly discuss the fact that humanity is trying to do what it cannot do with natural intelligence, according to the differences between them. On the one hand, the fact that humanity is trying to do with artificial intelligence what it cannot do with natural intelligence and the differences between them should be discussed correctly. On the other hand, for the success of digital and artificial intelligence roadmaps for Turkey, especially the suitability of workforce, education and technology components should be considered.

Keywords: Industry 4.0, Technology, Artificial Intelligence, Digital Future

GİRİŞ

İnsanlık tarihindeki toplumsal dönüşümlerin kilometre taşlarını, artık dördüncü serisini (sanayi 4.0) yaşadığımız sanayi devrimleri oluşturmuştur. Öyle ki tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru gerçekleşen dönüşüm sürüyor ve son yıllarda toplumlar hızla bilgi toplumuna evrilmektedir. Teknolojik gelişme ile gerçekleşen bu dönüşüm sürecinde insan-makine ilişkisi de değişim göstermiştir.

Birinci Sanayi Devrimi ile birlikte makinelerle çalışmaya/yaşamaya başlayan insan, makineleri kontrol gücünü elinde bulunduruyordu. Sanayi devriminin ikinci ve üçüncü aşamasında insan-makine arasında hızlanarak devam eden ikame sürecinde ise bilgisayarlar insanların yapamadıklarını birkaç saniyede yaparak insana rakip olsa da karar alma sürecinde halen bir insan bulunmaktaydı. Ancak ,Akçomak (2018:68), dördüncü aşama olan Sanayi 4.0'la birlikte devreye giren dijital dönüşüm ise süreci farklı bir noktaya taşımaktadır, çünkü artık kararın bir makine tarafından alınmasına ilişkin olasılık gittikçe artmaktadır. Dijital dönüşüm ile insanı üretimden tamamen dışlayan bir üretim tekniği tasarlanmaktadır. Bunun ne kadar gerçekleştiğini zaman içinde hep birlikte göreceğiz, ancak şu anda bile emeğin az ya da çok yer aldığı üretim teknikleri çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Nitekim Hollanda'da da tarımda verimliliği arttırmak için tohum ve dikey tarım teknolojisi yanında farklı amaçlar için üretilmiş robotlardan da yararlanılmaktadır. Çiftliklerdeki birçok iş de (temizlik, süt sağma vb) makineler tarafından yapılmaktadır.

Kısaca Sanayi 4.0'la birlikte işin renginin değişmeye başladığının işaretleri yanında, şimdilik belki de dikkate alınmayan çeşitli kestirimler/öngörüler ortaya konulmaya başlandı. Örneğin, Münir'in (2019) aktardığına göre; ünlü düşünür Lovelock'ın "Novacene" adlı kitabında insanların gezegene egemen olduğu 300 yıllık Anthropocene (antropos Yunanca insan demektir) çağı sona ererken var olan yapay zekâ düzenlerinden yeni robot türü 'yaratıkların' türeyeceği Novacene çağının başladığı ve bu yaratıkların bizden on bin defa daha hızlı düşünecekleri, ayrıca kendi kendilerini ve soylarından gelecek olan robotları, insanın kavraması mümkün olmayan şekillerde programlayacakları dile getirilmiştir.

Çoğumuz tarafından Jules Werne'nin ve Isaac Asimov'un bilim kurgu romanlarıymış gibi algılansa da, bu yeni ve gelişmiş robot teknolojisinin bir gün insanlığın gündemine gireceği yüksek bir olasılıktır. Bu romanların aktarıldığı sinema filmleri uzun bir süredir gerçekmiş gibi izlenmektedir. Ancak Frank vd.'e göre (2019:1), yapay zeka laboratuvarından ve film stüdyolarından) çıktı ve artık binamızda, evimizde, ofisimizde, küresel ekonomimize yön veren bütün kuruluşlarda kısaca hayatın her alanında yer almaya başladı. Öyle ki bugün; Amazon'un özel günler için doğru hediyeyi, Netflix'in pazar akşamı için film önermesi ya da Facebook'un haber akışını doldurması vb. yapay zekanın hayatımıza renk katan ve kolaylık sağlayan yeniliklerine örneklerdir. Yapay zeka artık küçük gündelik yardımcımız olmaktan çıkıyor ve yeni makineler birçok işte, zekâ oyunları, sürücülük, ticaret, sağlık, hukuk vb., daha güçlü ve daha yıkıcı bir yenliğe dönüşüyor.

Türkiye her koşulda dile getirilen sanayi devrimlerindeki geç/geri kalmışlığı Sanayi 4,0'da yaşamamak için, yol haritasını erkenden belirlemiştir. Ancak Sanayi 4.0 içinde yapay zekanın kısa zamanda ayrı bir değere dönüşmesi onun için ayrı stratejinin belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Nitekim bu amaçla ve yapay zeka paydaşlarını bir araya getirmek için “Ulusal Yapay Zeka Stratejisi (2021-2025)” yayımlanması ve “Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları Dairesi Başkanlığı”nın kurulması önemli adımlardır. Bir yandan bu adımlara mercek tutulurken, kuşkusuz geleceğin dijital dünyasında yer almak için atılacak başka adımları da tartışmaya açmak gerekir.

2. SANAYİ 4.0 BİLEŞENLERİ VE YAPAY ZEKA

İnsanlığın üretim faaliyetlerinde makinaların gücünden yararlanmaya başlaması, üretim olanaklarını arttırıp kitleselleşmesini sağladığı gibi uygarlık yürüyüşünü de hızlandırmıştır. Öyle ki üretim teknolojisindeki gelişme üretim alanlarının yanında, ticaret, sağlık, eğitim, siyaset, hukuk, vb. tüm alanlarda da değişime ön ayak olmuştur. Sanayi devriminin buharlı makine (“Sanayi 1.0”) ile başlayıp elektrik (“Sanayi 2.0”) ve otomasyon (“Sanayi 3.0”) ile devam eden serüveni robotik üretim, akıllı fabrikalar gibi dijital üretim düzenlerini kapsayan Sanayi 4.0'la devam etmektedir. Bu en ileri teknolojik yöntemler bir yandan ekonomik

büyümenin sınırına gelen başta gelişmiş ekonomiler (GÜ) için yeni umutlar doğurmuştur. Diğer yandan gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) için ise, bu defa (hızlı) treni kaçırmaları halinde GÜ ile aradaki refah makasının daha da açılacağı kaygısını doğurmuştur (Kaya ve Kalaycı, 2019: 56).

Bu süreçte her toplumsal dönüşümü bir öncekinden ayıran yeni gelişmeler de meydana geldi. Makinelerin icadı ile elle yapılan işleri onlar yapmaya başladı. Daha sonra daha hızlı ve düşük maliyetle üretebilen, birkaç makinenin işini tek başına yapabilen ve bilgisayarların yönettiği makineler ağırlık kazanmaya başladı. Bilgisayarların önce telefon/veri hatları ile sonra da telsiz bağlantıları ile iletişim kurabilmeleri büyük miktarda veri saklanabilmesi ve işletebilmesinin yanı sıra, ürünleri ve mekanik yapıları küçülttüğü gibi ürünlerin yeteneklerini de arttırmaya olanak sağladı. Yeni icatlar sayesinde işlemlerin maliyetleri de düştü. Her dönüşüm hayatımıza kattığı yeniliklerle üretim düzenlerini ve ürünlerin yapısını değiştirdiği gibi çalışanların işgücü profili, iş kalıpları ve toplumsal etkileşimleri de etkiledi. Kuşkusuz bu gelişmeler devam edecektir. Sanayi devriminin birincisine 1500 yıldan fazla zamanda kavuşulurken ikincisine iki yüz yıl gibi bir sürede ulaşıldı. Ardından yüzyıl geçmeden yeni bir dönüşüm dalgası başladı. Şimdi de henüz birkaç yıllık teknolojik/ekonomik/toplumsal dönüşümü kapsayan yeni bir modelin içindeyiz (Öztemel, 2018: 80).

Tüm bu vb. değişim/dönüşümleri yaratacak Sanayi 4.0, ilk olarak 2010'da ABD'de Smart Manufacturing (*Akıllı Üretim*), 2011 yılında Almanya'da Hannover Sanayi Fuarı'nda ise Industry 4.0 olarak ortaya çıktı. Sanayi 4.0 kavramı özellikle Almanya'nın imalat sektöründe başta olmak üzere Avrupa'da yaygın olarak kullanılmaktadır. ABD'de ve İngiltere konuşulan dünyada daha genel olarak, bazı yorumcular Sanayi 4.0 için "nesnelerin interneti", "her şeyin interneti" veya "endüstriyel internet" terimlerini de kullanırlar. Sanayi 4.0 terimi ile, imalat sanayinde yer alan tüm değer zinciri sürecinin organizasyonunda ve yönetiminde ileri bir gelişim aşaması vurgulanmaktadır (Deloitte, 2019).

Avrupa Parlamentosu'nun (EP, 2016: 20-21) bir raporunda belirtildiği gibi, "Sanayi 4.0" terimi başlangıçta Alman hükümeti³ tarafından dile getirilmiş olup üretimdeki bir dizi teknolojik değişikliği tanımlamakta, içermekte ve Alman sanayisinin küresel rekabet edebilirliğini korumak amacıyla tutarlı bir politika çerçevesinin önceliklerini ortaya koymaktadır. Sanayi 4.0, değer zinciri boyunca birbirleriyle bağımsız bir biçimde iletişim kuran teknolojiye ve cihazlara bağlı üretim süreçlerinin organizasyonunu da açıklamaktadır: bilgisayar odaklı sistemlerin fiziksel süreçleri izlediği, geleceğin 'akıllı' fabrikasının bir modeli; dünya ve öz-örgütlenme mekanizmalarına dayalı yerinden yönetim kararlar alır.

Temel amacı yeni teknolojilerin ve kavramların potansiyellerinden yararlanmak olan Endüstri 4.0 sistemlerini tasarlamak için altı ilke göz önünde bulundurulmalıdır (Akshath vd., 2020:67) : Bunlar: 1- Birlikte çalışabilirlik 2- Sanallaştırma 3- Yerinden yönetim (ademi merkeziyetçilik) 4- Gerçek zamanlı yetenek 5- Servis Yönlendirme 6- Modülerlik

Bu ilkeler üzerine kurgulanan Sanayi 4.0'ın öncelikle sanayiden başlamak üzere ekonominin tüm alanlarında dijital dönüşümü gerçekleştirmek için birinci derecede yararlanacağı teknolojiler/bileşenler ise şöyle sıralanabilir: 1-Yapay Zeka- Akıllı/Öğrenen Sistemler 2-- Büyük Veri 3-Sensörler/Algılama Sistemleri 4- Nesnelere İnterneti 5- Zenginleştirilmiş Gerçeklik 6- Yatay-dikey Entegrasyon 7-Bulut Teknolojileri 8- Siber Güvenlik 9- Akıllı Robotlar 10- Eklemeli Üretim 11- Simülasyon (Öztemel, 2018: 81 ve Gökler, 2018:75).

İlk üç sanayi devrimini tanımlarken kullanılan çeşitli tanımları ve akademik bulgular göz önünde bulundurularak, bu yüzyılın başında başlayan dördüncü sanayi devrimi/dijital devrim, daha çok yaygın ve mobil bir internet, daha ucuz hale gelen çok küçük ve güçlü sensörler, yapay zeka ve makine öğrenimiyle nitelendiriliyor (Schwab, 2016:7). Bu teknolojilerin her

³ Bu arada endüstri 4.0 konseptinin Almanya'dan çıkması şaşırtıcı değil, çünkü Almanya dünyanın en rekabetçi imalat endüstrilerinden birine sahip ve hatta üretim ekipmanları sektöründe küresel bir lider. Endüstri 4.0, Alman hükümetinin geleneksel olarak sanayi sektörünün gelişimini büyük ölçüde destekleyen stratejik bir girişimidir. Bu anlamda endüstri 4.0, Almanya'nın makine ve otomotiv üretiminde en etkili ülkelerden biri olarak konumunu sürdürmeye yönelik bir eylem olarak da görülebilir (Rojko, 2017:80).

birinin süreçte fark yaratan rolleri yadsınmasa da, yapay zeka uygulamalarının, (*insanın zeka konusundaki iktidarına rakip olma olasılığından dolayı mı ?*) popülaritesi ciddi biçimde arttı. Zaten Frank vd. de (2018:17), dördüncü sanayinin düşünüyör gibi görünen makinelerinden “zeki sistemler” (*system of intelligence*) olarak bahsediyorlar.

Öztemel’e göre (2018:82), Dördüncü Sanayi Devrimi’nin temel felsefesi olarak da ifade edilen tamamen otomatik sistemlerle donatılmış insansız üretim sistemlerinin gerçekleştirilmesi ve toplumsal dönüşümün de sağlanmasının yolu, yapay zeka çalışmalarından geçmektedir. Öyle ki yapay zeka teknolojisinin esas amacının; bilgiyi anlayabilen, olaylar arasında ilişkiler kurabilen ve kendi başına karar verebilen, olayları öğrenebilen, planlama ve kıyaslama yapabilen, kısmen de olsa düşünebilen ve sorunları, sahip oldukları bilgiler aracılığıyla çözebilen bilgisayar sistemleri geliştirmek olduğu net olarak biliniyor

Bu fonksiyonları dolayısıyla Dopico vd. de (2016:407) bu yeni devrimci sanayi çağı için, sürekli yinelenen teknolojinin öz-bilincine indirgenen bir kavram olarak yapay zekanın varlığına vurgu yapmaktadırlar. Yapay zeka da çevrelerini algılayabilen ve sonuç olarak başarı şansını artırmaya yönelik harekete geçebilen sistemlerin oluşturulması amaçlarına ulaşmak istemektedir. Bu açıdan YZ ile gerçekleştirilmek istenen sistemin özellikleri ile Sanayi 4.0’ın üretim stratejisinin özellikleri örtüşmektedir.

Kaldı ki Dünyanın en büyük çevrimiçi öğrenme platformu olan Coursera’nın kurucu ortağı ve başkanı Anrew Ng’ye göre; *yapay zeka, yeni elektriktir. Bütün sektörleri dönüştürecek, çok büyük ekonomik değerler yaratacaktır. Gözetimli/denetimli öğrenme gibi teknoloji, steroidlerin otomasyonudur. Görevleri otomatik hale getirmede çok iyidir ve sağlıktan üretime, lojistikten perakendeye kadar her sektör üzerinde etkili olacaktır (Jewell, 2019).*

Bazı kesimler ise YZ uygulamalarının sadece ekonomi için bir ufuk açmayla sınırlı kalmayıp, insanlığın uzun yıllardır çözemediği karmaşık sosyal sorunları da en sonunda çözeceğini, yine bu hususlarda insan sınırlılıklarını ve öznelliğini geçerek sosyal sorunlara nesnel çözümler bulacağına ilişkin kestirimlerde bulunmaktadır (İhsan, 2021:37). Böyle giderse gerçekten de evrenin en zeki varlığı insan, kendi aklıyla yarışan

akıllı telefon, akıllı ev/araba/robot vb. ürünler üreterek/geliştirerek/ zekasına hayran bırakırken zeka konusunda tahtını da tehlikeye mi atıyordu? Aslında her şey 1990'ların sonunda dünyanın en iyi satranç oyuncusu Garry Kasparov'un Deeper Blue bilgisayarına yenilmesiyle başlamıştı.⁴ Öyleyse neydi yapay zeka teknolojileri ve üretimi için ne yapmak, hangi koşulları gerçekleştirmek gerekirdi?

3. YAPAY ZEKA KAVRAMI

3.1.Tarihsel Gelişimi

Yapay zekaya ilişkin ilk tarihsel kaynaklar, Antik Yunan döneminde insansı robotlar hakkındaki çeşitli fikirlerdir. Bunun örnekleri arasında rüzgarın mitolojisini yönettiği söylenen Daedalus'un⁵ yapay insanlar yaratma çabası; 1884'te Charles Babbage'nin akıllı davranış sergileyecek mekanik bir makine üzerinde çalışması (sonra vazgeçmesi) ve 1950'de Claude Shannon'un bilgisayarların satranç oynayabileceği fikrini ortaya atması sayılabilir (Şahin,2018).

Yirminci yüzyılın ilk yarısında ise, bilim kurgu dünyayı yapay zekalı robotlar kavramına alıştırdı. Fritz Laing'in Metropolis'inde Maria'yı taklit eden insansı (robot) ile başladı ve Oz Büyücüsü'nden kalpsiz Teneke Adam ile devam etti. 1950'lere gelindiğinde, zihinlerinde kültürel olarak yapay zeka (YZ) kavramını özümsemiş bilim adamları, matematikçiler ve filozoflardan oluşan bir nesil vardı (Anyoha, 2019).

İlk defa makine zekası ve “düşünebilen makineler” kavramlarını da Alan Turing tarafında ortaya atılmıştır. Alan Turing, 1950'de Turing Testi⁶ adı verilen bir testle “bir makinenin insana eşdeğer veya ondan ayırt

⁴ Bu durum bir an için herkesi şaşırsa da ister istemez birçok şeyin yanında, Joestein Garder'ın Sofinin Dünyası kitabındaki şu kısmı da (s.9) hatırlatmıyor değildi:” Sofi Amudsen okuldan eve geliyorlardı. Jörün'le yürürken robotlardan bahsetmişlerdi. Jörün'e göre insan beyni gelişmiş bir bilgisayar gibiydi. Sofi ise pek emin değildi bundan. İnsanın bir makineden daha öte bir şey olması gerekmez miydi? “

⁵ YZ için *Tarih Öncesi Dönem* olarak ifade edilmektedir. Bu dönemden son yüzyıla kadar robotlarla ilgili farklı hayallere rastlanabilmektedir. Örneğin Osmanlı sarayı için 1769'da Baron Von Kempelen satranç oynayan otomat geliştirmiştir (Cem, 2020a).

⁶ Turing testi, ilk olarak 1950 yılında Mind adlı felsefe dergisinde ünlü İngiliz matematikçi ve bilgisayar bilimcisi Alan Turing'in Computing Machinery and Intelligence başlıklı ünlü makalesinde sözü edilen kavram. Turing testinin amacı, bir makinenin düşünebildiğini söyleyebilmenin mantıksal olarak mümkün olup olmadığını belirlemektir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Turing_testi).

edilemeyen akıllı davranış sergileme becerisinin” ölçülmesini ortaya koyarak önemli bir adım atmıştır. 1956 yılında John McCarthy, MIT’deki YZ Laboratuvarının kurucusu olacak olan Marvin Minsky ile beraber YZ adını verdikleri bir çalışma alanı açmaları ile bu alanda ilk çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Mijwel, 2015:2,Öteş vd.2018:59).

Birçok kişi ise 1956 yazında Dortmund Yaz Araştırma Projesi’ni YZ’nin doğum yeri olarak görüyor. Bu çalıştayda; YZ ilkesi John McCarthy, Alan Newell, Arthur Samuel, Herbert Simon ve Marvin Minsky tarafından kavramsallaştırıldı. İlk YZ uygulamaları da bu dönemde tanıtıldı. Bu uygulamalar mantık teoremleri ve satranç oyununa dayanmaktadır. Bu dönemde geliştirilen programlar, zeka testlerinde kullanılan geometrik formlardan ayırt edildi ve bu da akıllı bilgisayarların yaratılabileceği fikrine yol açtı. Ancak YZ araştırmaları son 60 yılda istikrarlı bir şekilde ilerlerken, ilk YZ destekleyicilerinin vaatlerinin aşırı iyimser olduğu ortaya çıktı. Bu da 1970’lerde YZ araştırmalarına olan ilginin ve bulgunun azaldığı bir, "YZ kışı⁷”na yol açtı (OECD, 2019:20, Mijwell, 2015:2). Öyle ki YZ’nin evrimi, çeşitli iyimserlik (ilkbahar) ve karamsarlık veya olumsuzluk (kışlar) döngülerine dayanmıştır: (Perez vd., 2017:9).

- İkinci Bahar (1980-1987) : Uzmanlardan elde edilen mantıksal kurallar kullanılarak, belirli bir alandaki sorunları çözmek için uzman sistemler geliştirilmiştir. Karakter veya konuşma tanıma için bağlantıcılık ve sinir ağlarının yeniden canlanması da vardı. Bu dönem yapay zekanın ikinci baharı olarak bilinir.
- İkinci Kış (1987-1993) : Uzman sistemleri çalıştırmak için özel makinelerin yerini yeni masaüstü bilgisayarlar aldı. Bunun sonucunda uzman sistemler üreten bazı şirketler iflasa sürüklendi. Bu da, bir önceki baharda başlatılan finansman programlarına son veren yeni bir kötümserlik dalgasına yol açtı.
- Arka planda (1997-2000): 1997'den 2000'e kadar, daha fazla multi-milyon program duyurulmadığı için YZ alanı perde arkasında ilerliyordu. Büyük ölçekli fonların yokluğuna rağmen, artan

⁷ YZ kışının başlangıcı, ABD hükümetinin YZ araştırmalarından geri çekilme kararına kadar izlenebilir. Kararlar genellikle birkaç kötü şöhretli rapora, özellikle 1966'da ABD hükümeti tarafından hazırlanan Otomatik Dil İşleme Danışma Komitesi (ALPAC) raporuna ve 1973'te İngiliz hükümeti için Lighthill raporuna atfedildi (Renda, 2019:17).

bilgisayar gücü ve kaynaklar geliştirilmesiyle alan ilerlemeye devam etti. Belirli alanlarda yeni uygulamalar geliştirildi ve "makine öğrenimi" kavramı, YZ temel taşı⁸ olmaya başladı.

- Üçüncü Bahar (2000-Bugün): 2000 yılından itibaren İnternet ve web 'in başarısıyla birlikte Derin Öğrenme gibi yeni yeni gelişen alanlarla birlikte Büyük Veri devrimi de başlamış oldu. YZ'nin üçüncü baharı olarak bilinen bu yeni dönem, şimdilik burada kalacak gibi görünüyor.

Altmış yılı aşkın bir süredir gündemde olmasına rağmen, YZ'nin geldiği aşama itibariyle yavaş ilerlediğine ilişkin yaygın kanaatler aynı zamanda yakın gelecek senaryolarının anlamlı olmadığı ve öngörülerin abartıldığına işaret etse de (Memiş, 2018), 21. yüzyılın ana konusu teknolojik dönüşüm olup, küresel gündemde ya da ülkelerin tekil gündemlerinde yer alan konular arasında olup etki etmediği konu bulmak olanaksızdır. Özellikle Sanayi 4.0 ile başlayan dijitalleşme sürecinde yeni teknolojiler, sadece üretim ve Ar-Ge yöntemlerini, iş modellerini, şirket davranışlarını, binaları ve ticaretin yapılma biçimini değiştirmekle kalmadı, YZ sayesinde evden başlamak üzere hayatımızın her alanında yer almaya devam edecektir ((Memiş, 2017).

Nitekim bugün YZ, akıllı telefonlardaki⁹ kelime oyunlarından *Xbox* platformuna 3D hareket algılama kabiliyeti kazandıran *Kinect'e*, satranca göre çok daha fazla ihtimal içeren *Go* oyununda şampiyonlardan *Lee Sedol* ve daha sonra dünyanın bir numarası *Ke Jie*'yi yenen *AlphaGo*'dan kişisel akıllı asistan uygulamalarına, güvenlik kameralarındaki yüz tanıma

⁸ İlk kilometre taşları; i-IBM'in satranç oynayan bilgisayarı Deep Blueover'ın dünya şampiyonu Garry Kasparov'a karşı 1997'de kazandığı zafer, ii- DARPA'nın (İleri Savunma Araştırma Projeleri Kurumu) Apple Inc.'in Siri'sine de yol açan Öğrenen ve Organize Eden Bilişsel Ajan (CALO),İii- IBM'in soru yanıtlayan bilgisayarı Watson'ın TV yarışma programı "Jeopardy!"deki zaferi, iv- 2000'lerde DARPA Grand Challenge yarışmalarında sürücüsüz otomobillerin şaşırtıcı başarısı (National Science and Technology Council, 2016:5-6).

⁹ Söz konusu yenilikler/uygulamalar/ürünler içinde özellikle akıllı telefonların sadece iletişim ve haberleşmede değil, bilgiye erişim, eğlence vb. işlevleriyle hayatımıza adeta rehberlik yaparak kattığı kalite konusunda çoğunluk hem fikir olsa gerek ki, dijital medya platformu "Hoot Suite" ve küresel dijital medya ajansı "We Are Social" tarafından her yıl yayınlanan "Digital in 2020" Raporu'na göre dünya nüfusunun % 67'si, cep telefonu kullanıcısıdır. İnternet kullanıcısının oranı % 59, aktif sosyal medya kullanıcısı ise % 49'a erişmiştir (Yolcu, 2020:18).

yeteneğinden kırk ayrı dil arasında gerçek zamanlı çeviri yapabilen *Google Pixel Buds*'a kadar hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır (EMO, 2019).

Ayrıca teknolojinin hayata olduğu kadar ekonomiye egemenliğini, uluslararası marka değerlendirme kuruluşu Brand Finance tarafından hazırlanan “Dünyanın En Değerli 500 Markası-Global 500-2019” araştırmasındaki sıralamada ilk 10 (1-Amazon, 2-Apple, 3-Google 4-Microsoft, 5-Samsung 6-AT&T, 7-Facebook, 8-ICBC (Çin Bankası), 9-Verizon, 10-China Construction Bank) arasına giren teknoloji şirketlerinin üstünlüğünü göstermektedir. Bu şirketlerin üst yöneticileri (CEO) (Steve Jobs, Elon Mask vb.) de *teknoloji ikonları* olarak kabul edilmektedir.

3.2. Yapay Zekanın Tanımı ve Özellikleri

YZ birbiriyle kimi zaman yakından, kimi zaman da nispeten daha uzaktan pek ayrı teknolojiyi işaret eden bir çatı kavram¹⁰ olup farklı kişiler bu kavramdan bambaşka şeyler anlayabiliyor. Dolayısıyla bu kavramın farklı bağlamlarda farklı operasyonel tanımları olabiliyor (İhsan, 2021:37).

Öyle ki AI'nın sayısız tanımı vardır ve Avrupa entegrasyonu düşünce kuruluşu Centre for European Policy Studies- Task Force (Avrupa Politika Çalışmaları Merkezi-Görev Gücü) üyeleri de 2018 yılı toplantıları sırasında tanım için bir dizi değişkeni dillendirmişlerdir. Örneğin, Mark Nitzberg,UC Berkeley'deki YZ Araştırma Direktörü, çok basit bir tanımı benimsedi; "dar YZ", akıllı davranışın görünümünü verirken "genel YZ ", tüm görevlerde insan performansı ile eşleşir. Çek Teknik Üniversitesi Profesörü Michal Pěchouček, YZ'yi; i) otomasyon, ii) hızlanma ve iii) insan algısı olmak üzere, karar verme ve akıl yürütmenin aşırı ölçeklenebilirliğini sağlayan/inceleleyen bir teknoloji ve bilimsel alan ailesi olarak tanımladı (Renda, 2019:8).

Yani YZ'nin ilk günlerinden bu yana, tanımı zeka görünümüyle davranma yeteneğine odaklanmıştır. 'Turing Testi'nin çeşitli biçimleri, insanlar kendi eylemlerini bir insanınkinden ayırt edemediğinde makineleri akıllı olarak ilan eder. Günümüzün YZ tanımları da genellikle özerklik gibi diğer gereksinimleri içerir ve zekanın özel alanlarla sınırlandırılmasına izin

¹⁰ YZ, robot, akıllı makineler, öğrenen makineler gibi kavramlar genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır (Cem, 2020a).

verir. Tanımların çoğalmasına katkıda bulunmak yerine, hem erişilebilir hem de çağdaş tanımların tipik özelliği olan 2018 Avrupa Komisyonu tebliğinin tanımını vermek daha doğru olabilir. Buna göre: (EP, 2020:1).

“Yapay zeka, belirli hedeflere ulaşmak üzere buldukları ortamı analiz ederek ve bir dereceye kadar özerklikle harekete geçerek akıllı davranış gösteren sistemleri ifade eder.”

Ayrıca 1950’lerden bu yana yapılan bütün çalışmalardan anladığımız üzere temel amaç, insan zekasını taklit edebilecek zeki varlıklar oluşturabilmektir. Zekâ, kavramlar ve nesnelere arasındaki ilişkiyi kavrama, soyut düşünme, analiz etme, uyarılma, problem çözme, muhakeme etme ve tecrübeden öğrenme yeteneklerini ifade ettiğine göre, YZ alanındaki çalışmaların temel ve nihai amacı; bu yeteneklerle donatılmış makineler geliştirmektir (Dülger, 2018:6).

Buna rağmen doğaldır ki uygulayıcılar tarafından evrensel olarak kabul edilen tek bir YZ tanımı yoktur. Bazıları YZ’yi genellikle zeka gerektiren davranışlar sergileyen bilgisayarlı bir sistem olarak gevşek bir şekilde tanımlar. Diğerleri, YZ’yi karmaşık problemleri rasyonel olarak çözebilen veya karşılaştığı gerçek dünya koşullarında hedeflerine ulaşmak için uygun önlemleri alabilen bir sistem olarak tanımlar (National Science and Technology Council, 2016:6).

Nitekim YZ Marvin Minsky göre; insanlar tarafından yapıldığında zekâ geliştiren şeyleri, makinelere yaptırma arayışı iken, Chris Riesbeck göre de; *“bilgisayarlar neden bu kadar aptal?”* sorusuna cevap aramaktır. İnsana özgü davranışlar olarak bilinen karar verme yetisi, hissetme, davranışları öngörme, karar verme gibi eylemler yapay zekâ ürünü olan robotlarla şekillendirilmektedir (TECHSTAR,2017:24).

Daha teknik açıklamak gerekirse YZ, bilgisayar programlamının bir dalı olup (TRAI,2017), bir bilgisayarın, insanların düşünce sistemine benzer şekilde bilgisayar kontrollü bir robot veya bir yazılımın akıllıca düşünmesinin bir yoludur. Öyle ki YZ, insan beyninin nasıl düşündüğünü ve bir sorunu çözmeye çalışırken insanların nasıl öğrenip karar verip çalıştığını inceleyerek ve daha sonra bu çalışmanın sonuçlarını akıllı yazılım ile sistemlerin geliştirilmesi için kullanılmasıyla başarılıdır (UİB, 2017:4). Gerçekten de YZ, görünür zekalarından biraz daha fazla ortak noktaya sahip

çok çeşitli teknolojileri ve uygulamaları içeren ve yoruma çok açık bir kaliteyi içeren bir çatı terimdir. Ayrıca, geliştirilmekte olan YZ'nin yanı sıra zaten yaygın olarak kullanılan YZ ve hatta gelecekte var olacağı tahmin edilen YZ hakkında düzenli olarak bahsediyoruz. Dolayısıyla 'YZ' terimi, bazılarının zeki olarak tanımladığı özellikleri bir şekilde gösterdiği iddia edildiği sürece, herhangi bir bağlamda - gerçek veya hayali - kullanılan herhangi bir tekniği belirtmek için düzenli olarak kullanılır (EP, 2020:1).

Özetle; YZ, beynimizin öğrenme süreçleri taklit edilerek oluşturulan yapay sinir ağları üzerinden, yine insanlar tarafından geliştirilmiş yazılım ve algoritmaların, çipler ve sensörler aracılığıyla nesne ve makinelere yüklenmesi ile gerçekleşmektedir. YZ yüklenmiş olan nesne ve makineler, sadece kendilerinden beklenen işi yapmakla yetinmemekte, aynı zamanda elde ettikleri tecrübelerden öğrenerek, insanlara danışma gereksinimi duymadan kararlar alabilmektedirler (Cem, 2020a).

İnsanlar YZ'nin nasıl doğru bir şekilde tanımlanacağı konusunda farklı fikirlere sahip olsalar da, daha genel bir düzeyde çalışma alanı konusunda hemfikirdirler. İnsanlar, genellikle "zeka" olarak adlandırılan zihinsel yetenekleri açısından hayvanlardan ve makinelerden önemli ölçüde farklıdır ve YZ, bu yeteneği bilgisayar sistemlerinde yeniden üretme girişimidir. Bu belirsiz uzlaşma YZ'nin nasıl tanımlanması gerektiği konusunda önemli kısıtlamalar getirir: (Wang, 2008).

- "Zeka" nın en iyi örneği insan zihni olduğu için YZ, belirli bir anlamda insan zekası ile aynı olarak tanımlanmalıdır. Araştırmanın ilk aşamasında, bu "özdeş" (evet / hayır meselesi) "benzer" e (bir derece meselesi) gevşetilebilir ve araştırmanın ilerlemesi, artan benzerlik derecesi ile gösterilebilir.
- YZ, bir insanı tamamen kopyalamak için değil, insan zekasını kopyalamaya yönelik bir girişim olduğu için, bir YZ sistemi diğer bazı yönlerden kişiden farklıdır. Aksi takdirde araştırma akıllı bilgisayardan çok "yapay kişi" ye yönelik olacaktır

Son olarak doğal zekânın yaptıklarını yapmaya çalışan YZ'nin farkları veya daha üstün yönleri var mıdır; tartışılabilir. İlk vurgulanması gereken, YZ'nin insan zekâsı gibi belli bir ömrünün olmamasıdır. Şu an için bilindiği kadarıyla, ileri düzeyde doğal zekâyâ sahip tek varlık insan

olduğundan esasen “doğal zekâ = insan zekâsı” da denilebilir. İnsan ölümcül bir varlık olduğundan buna koşut olarak zekâsı da ölümlle beraber yok olmaktadır. Buna karşın yapay zekâ, var olduğu düzen değişmediği sürece sonsuzdur (Völger,2018:6). Kalıcı, paylaşılabilir, kolay elde edilebilir ve kayıtlı olması yapay zekanın diğer üstün yönleri olarak sıralanabilir.

YZ doğal zekadan türetilmiş/türev zekâ olarak nitelendirilirse doğal zekanın da “yaratıcı olma” “deneyimlerden yararlanma” ve “usavurma Yeteneği” gibi yapay zekaya karşı üstünlükleri görülebilir. (Karşılaştırma için bkz. Tablo 1.)

Tablo 1. Doğal Zeka İle Yapay Zekanın Karşılaştırılması

<i>İnsan Uzmanlığı</i>	<i>Yapay Uzmanlık</i>
Çabuk etkilenebilir	Kalıcı
Aktarılması güç	Kolay aktarılabilir
Belgelenmesi güç	Kolay belgelenebilir
Tahmini zor	Tutarlı
Pahalı	Satın alınabilir
Yeni fikirler üretebilir	Esinlenemez
Uyumludur	Uyum dışardan sağlanmalıdır
Hassas gözlem yapabilir	Sembolik verilerle çalışır
Geniş görüş açısına sahiptir	Dar açıdan bakış
Sosyal duyuma sahiptir	Teknik duyuma sahiptir

Kaynak: Pirim: 2006: 188.

Ayrıca, YZ'nin sanılanın aksine sadece robotlarla ilgili bir kavram olmayıp daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Örneğin akıllı telefonların ve bilgisayarların sorulara cevap verme özelliği YZ sayesinde. Bununla birlikte bilimden eğitime, tıp dünyasından eğlence sektörüne ve daha pek çok alanda YZ uygulamaları kullanılmaktadır. YZ içeriği itibariyle, genel olarak makinelerin daha akıllı hale gelmesini konu alan Sanayi 4.0'n da en önemli bileşenlerindendir. YZ olmaksızın, makinelerin akıllı hale gelmesi mümkün olamayacağından, Sanayi 4.0'm da yapay zeka olmadan var olması mümkün değildir. Bu açıdan, yapay zeka alanındaki her gelişme Sanayi 4.0'm da gelişmesini de sağlayacaktır. YZ, sadece bilgisayar bilimlerinin

değil, fen ve sağlık bilimlerinden sosyal bilimlere kadar daha pek çok bilim dalının (çok disiplinli) bir araştırma konusudur (EBSO,2017:179)

4. TÜRKİYE'DE SANAYİ 4.0 VE YAPAY ZEKA ÇALIŞMALARI

Türkiye, Sanayi 4.0'ın henüz eşliğindedir. Çünkü tarımsal ağırlıklı "kaynak odaklı ekonomi" den çıkmış ve KOBİ ağırlıklı sanayileşme denilen "verimlilik odaklı ekonomi" düzeyine gelmiştir. Ar-ge ve bilgi yoğun yenilikçi girişimler sayesinde, Sanayi 4.0 ile özdeşleşen "yenilik-odaklı ekonomi" haline gelebilecektir (Kalaycı ve Baytekin, 2016: 3). Sanayi 4.0'ın işaret ettiği toplum, aslında hızlı bir küreselleşme aracı ve Türkiye için bir üst gelişme çitması olarak sadece bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) tüketicisi değil BİT üreticisi de olan teknoloji toplumdur. BİT, küreselleşen dünyada değerli bir kalkınma anahtarına dönüşmüştür (Kalaycı, 2006: 450-vd; Kalaycı, 2008: 5-vd).

Dijital dönüşüm/Sanayi 4.0 konusuna artan ilgi yeni bir dönem tanıklık ettiğimizi göstermektedir. Bu dönemin teknolojilerinin esas niteliği mal ve hizmetlerin üretim, tüketim ve pazarlanması sürecinde uygulanma olasılıklarının olması ve uzun dönemde rekabeti ve toplumsal refahı artırıcı etki yaratma potansiyelidir. Dijital dönüşümün temel toplumsal özelliği, insanların kendi aralarında ve makinelerle olan etkileşimlerinin daha geniş bir bağlam taşıyor olmasıdır (Erdil ve Akçomak, 2021:4). Ancak dördüncü sanayi devriminin kapsamı, akıllı ve bağlantılı makineler ve sistemleri aşmaktadır (Schwab, 2016:12). Öyle ki üretim teknolojisinin dijitalleşmesiyle başlayan süreç tüm ekonomik yapıyı etkisi altına alırken, büyümenin sınırları ve verimlilik başta olmak üzere tüm ekonomik sorunlar için dijital çözümler öne çıkmakta, ekonominin geleceğine ilişkin senaryolarda ve ekonomik başarımlerinde dijital kriterler odak noktası olmaktadır.

Sanayi 4.0 ve onun bileşenleri ile sanayinin ve ekonominin paradigması yeniden yazılırken, Türkiye açısından geç/geri kalınan sanayi devrimlerinin bu aşamasında yer almak ve uyum göstermek için gereken yol haritasının belirlenmesidir. Bu yol haritası, sorumluların/yöneticilerin/karar organlarının toplum için hayal/vaat/ ettikleri gelecek için atılacak adımların sağlam, doğru ve hedefe yönelik olmasına olanak sağlayacaktır. Bu yol

haritası her ülkenin sosyo-ekonomik/kültürel yapısına göre farklılık gösterse de ortak bazı payda(ş)larının olacağı kuşkusuzdur.

Aslında önceki sanayi serilerinde olduğu gibi, sanayi 4.0'da da bütün hikâye teknoloji/teknoloji geliştirme üzerine dönmektedir. Dün olduğu gibi bugün de buna hızlıca uyum gösterme konusunda başarılı ülkelerin özellikle başta eğitim olmak üzere kurumsal alt yapılarını tamamlamış ve sanayi 4.0'ın teknolojilerinin üretilmesi/geliştirilmesi için bilim ve teknoloji stratejilerini belirlemiş ülkelerdir.

Türkiye'de de Sanayi 4.0 için gerekli planlamalar hızlıca yapılırsa süreci yakalayabilme fırsatı hala vardır. Ancak konunun uzmanlarının, bunun için hızlı adımlar atılması gerektiğiyle ilgili önemli uyarıları var. Bu adımlar ekonomide %5-8 arasında bir büyüme şansı yakalayabilmek açısından da fırsatlar sunabilir. Tabii bu noktada Türkiye'nin, yeni çağa yetişip dijitalleşen dünyanın üyesi olabilmesi için belirlenecek "Sanayi 4.0 yol haritası" doğrultusunda tüm şirketlerin bilinçlenerek bu konuda yenilik çalışmalarına en kısa zamanda başlamaları büyük önem taşımaktadır (MİB, 2016:34-35).

İşte bu amaçla öncelikle "*Türkiye'nin Sanayi Devrimi 'Dijital Türkiye'*" Yol Haritası (2017) hazırlanmıştır. Ancak bu arada (Sak, 2017), Türkiye Sanayi 4.0 ile dijitalleşmeyi fabrika ile sınırlı olarak görürken, Sanayi 4.0 form değiştirerek, ağırlıklı YZ destekli bir sürece doğru yönelme gösterdi. Sanayi ile sınırlı kalmayarak, her sektöre, gündelik hayatımıza ve evimize kadar girdi. YZ artık dijitalleşme sürecinin son yıllardaki yeni biçimi oldu. Öyle ki (Ulaşan, 2020:12), Kanada başata olmak üzere, (Pan-Canadian AI Strategy -Pan-Kanada Yapay Zekâ Stratejisi-2017) BAE, Japonya, Çin, Singapur ve Finlandiya gibi ülkeler, yapay zekâ teknolojik dönüşümünü, ülke stratejisine uygun olarak gerçekleştirmek için ulusal yapay zeka stratejilerini yayınlamışlardır. Türkiye ise ancak 2021 yılının Ağustos ayında yapay zekanın yol haritası niteliğindeki ilk yapay zeka stratejisi *Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021-2025)*'i yayınlamıştır

Türkiye'nin dijitalleşme yolundaki haritalarını (*Dijital Türkiye-DT* ve *Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi-UYZS*) kapsamlarını sırasıyla ele almaya çalışalım.

i- DT'nin amacı "imalat sanayinin rekabet gücünün artırılması için dijital dönüşüm sürecini etkin bir şekilde planlamak ve gerçekleştirilmiştir." Bu yol haritasının bileşenleri ise şöyle sıralanmaktadır:

- *İnsan: "Eğitim Altyapısının Geliştirilmesi ve Nitelikli İşgücünün Yetiştirilmesi"*
- *Teknoloji: "Teknoloji ve Yenilik Kapasitesinin Geliştirilmesi"*
- *Altyapı: "Veri İletişim Altyapısının Geliştirilmesi"*
- *Tedarikçiler: "Ulusal Teknoloji Tedarikçilerinin Desteklenmesi"*
- *Kullanıcılar: "Kullanıcıların Dijital Dönüşümünün Desteklenmesi"*
- *Yönetişim: "Kurumsal Yönetişimin Güçlendirilmesi"*

ii- UYZS'nin vizyonu; müreffeh bir Türkiye için çevik ve sürdürülebilir YZ ekosistemiyle küresel ölçekte değer üretmek olarak belirlenmiştir. Bunun için hem ulusal politika ve gereksinimler doğrultusunda hem de uluslararası kuruluşların YZ strateji önerileri göz önünde bulunarak , 6 stratejik öncelik belirlenmiştir.

- *YZ Uzmanları ve Alanda İstihdam*
- *Araştırma, Girişimcilik ve Yenilikçilik*
- *Teknik Altyapı, Platformlar ve Veri*
- *Sosyoekonomik Yapıda Uyum ve Düzenlemeler*
- *Uluslararası İş Birlikleri*
- *Yapısal ve İş Gücü Dönüşümü*

*Yeni sürece dahil olmak üzere ilgili kurumların belirlediği bileşenlerin/stratejilerin her birinin ayrı ayrı öneminin yanında, bütünlüğünün/eşgüdümünün yaratacağı sinerji ile amaca erişim konusundaki önemi de yadsınamaz. Ayrıca süreç ne kadar teknik ve idari boyut içerirse de her bileşeninde ve toplamda insanın esas oyuncu olduğu gerçeği genel bir kabuldür. Çünkü yeni dönemde de makineleri tasarlayacak, programlayacak, algoritmalarını yapacak insan gücüne gereksinim olacaktır. Bu sebeple önceki sanayi devrimlerinde olduğu gibi bu devrimin de istihdam kaynağı olacağı için işsizlik açısından korkuya yol açmaması gerektiği de belirtilmektedir (MİB: 2016: 35). Bundan hareketle her iki strateji belgesinin bileşenlerinin *işgücü, eğitim ve teknoloji* başlıkları altında toplamak*

mümkündür. Bileşenlere ilişkin değerlendirme de bu minval üzerine yapılacaktır.

i-İşgücü: Türkiye'nin ekonominin her alanında olduğu gibi dijitalleşme ve YZ teknolojilerini üretme sürecinde de AB ortalamasının oldukça üstündeki (yaklaşık 13 milyon ve nüfusun %15,6'sı ile) genç nüfusunun en büyük gücü olacağı kuşkusuzdur. Ancak Türkiye, OECD ortalaması % 13,3 ve AB ortalaması %17'1 iken, % 23 ile genç işsizliği en yüksek ülkeler arasındadır. Ayrıca Türkiye'de ne eğitimde ne de istihdamda olan gençlerin (*inaktif durumda olanlar*) oranı % OECD (ortalama % 12,8) ve AB ülkeleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır (DİSKAR, 2021). Bu olumsuz tablo genç işgücünden ekonomide yararlanılmadığını gösterdiği gibi istihdam stratejilerinin sorgulanmasını ve tamamen otomasyonu kapsayan üretim teknolojileri başta olmak üzere dijitalleşen ekonomik yapıya uyarlanması zorunluluğunu da beraberinde getirir.

Nitekim 2015 yılından bu yana otomasyonun işgücü ve yetkinlik grupları üzerindeki etkileri konusunda çalışmalar yapan McKinsey & Company'nin Türkiye için hazırladığı rapora göre, önümüzdeki on yılda otomasyon, yapay zekâ ve dijital teknolojilerinin özellikle işgücü ve istihdam ile ilgili yaratacağı olası değişim öngörülleri şunlardır: (2020:3).

- 3,1 milyon iş artışı yaratma potansiyeli,
- 7,6 milyon iş kaybolarak yeni işlere dönüşebilecek ve 2030 yılına kadar 8,9 milyon yeni iş oluşabilecek,
- Teknolojiyle ilgili alanlarda olmak üzere, tamamı yeni 1,8 milyon iş yaratılabilecektir.

Raporda devamında işgücü piyasasında yaşanması olası bu değişime karşılık yapılması gerekenler ise şöyle sıralanmıştır: *i-* Türkiye'de işgücünde bulunan 21,1 milyon kişinin mevcut mesleğini sürdürürken teknolojiyen yararlanarak yetkinliklerini geliştirmesi, *ii-*yeni yetkinlikler kazanma ve meslek değişimi nedeniyle, otomasyon ve dijitalleşmeden etkilenecek 7,6 milyon çalışan için uyum çalışmalarının yapılması, *iii-* işgücüne katılacak 7,7 milyon çalışanın da gerekli güncel yetkinliklerle donanımlı olmasının sağlanması gerekir.

ii- Eğitim: Bu yeni dönemin ihtiyacı olan insan gücünü sağlamanın /yetiştirmenin yolu ise, kuşkusuz eğitimden geçmektedir. Uzmanlar bu

değişim sürecinde eğitim sistemlerini tüm boyutlarıyla yeniden değerlendirerek, değişen durumlara uyum sağlama yönünde yeni stratejilerin geliştirip uygulanmasını ve eğitimde dönüşümün gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda eğitim sistemleri geleneksel eğitim anlayışı sınırlarının ötesine geçerek, toplumun gereksinimlerini “yaşam boyu öğrenme” yaklaşımıyla ele almalıdır. Bu durum eğitimin her alanında zaman ve yer kısıtlarını ortadan kaldıracak yenilikçi öğrenme ortamlarının geliştirilmesi gerektirmektedir (Gürbüz,2018:72).

Çünkü bilginin hızla değişmesi eğitim sistemini de yeniden kurgulamayı zorunlu kılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda bilginin kendisinden çok, bilgiye nasıl erişileceğini öğretmeyi öncelik kabul eden bir eğitim sisteminin geliştirilmesi kaçınılmazdır. Bunun için YZ, bireyselleşen öğrenme sürecine yeniden etkileşim kazandırmak amacıyla bir tür çalışma arkadaşı gibi kullanılabilir. Ayrıca, çoklu zeka kuramıyla öngörülen özelleştirilmiş öğrenme yöntemlerinin doğru şekilde uygulanmasında da yapay zekadan yararlanılabilir (Sarıgöz, 2018:4).

Türkiye’de eğitimde izlenen “yol” istenilen/olması gereken standartlarda olmadığı için yeni sürece uyumda bazı hususlarda bir engel olarak görülmektedir. Örneğin Dünyanın en kapsamlı eğitim araştırması olan ve üç yılda bir yapılan “Uluslararası Eğitim Değerlendirme Testi” PISA’nın¹¹ 2018 sonuçlarına göre Türkiye (37 OECD üyesi toplam 79 ülke) 37 OECD ülkesi içinde (Slovakya, Yunanistan, Şili, Meksika, Kolombiya ve İspanya’yı geçerek) 31. sırada yer aldı. Ancak Türkiye daha önceki PISA sonuçlarında olduğu gibi yine tüm alanlarda OECD ortalamasının altında kaldı. Öyle ki sözkonusu alanlarda 79 ülke ve OECD ülkeleri arasında sırayla; *okuma becerilerinde 40. ve 31., fen okur yazarlığında 39. ve 30., matematik okuryazarlığında 42. ve 33.*, sırada yer almıştır. Her üç alanda da 2015 yılına göre kısmi artışlar olsa da sonuçlar henüz istenilen düzeyde değildir. Öte yandan teknoloji üreten ülkelerin (Özellikle Çin, Singapur, Honk Kong, Japonya, Estonya) fen-matematik alanındaki başarısı bir rastlantı olamaz. Okuduğunu anlamakta zorlanan ve fen ve matematik

¹¹ PISA çalışmaları, 1990’ların ortalarından itibaren ortaya çıkan, OECD üyesi ülkelerin eğitim sistemlerinin başarımlarını izleme ve değerlendirme istekleri üzerine başlatılmıştır. Bu amaçla 15 yaşındaki öğrencilerin bilim, matematik ve okuma dallarında seviyesi ölçülmektedir (MEB, 2019:10).

alanlarındaki yetersizlikleri olan çocuklarımızla, hedeflenen yüksek katma değerli üretimin kısa sürede gerçekleştirilmesinin zor olduğunu gösteriyor (EBSO, 2015: 38 ve MEB, 2019:26-27).

Eğitim-öğretimin tabanındaki zayıf karnemiz haliyle tavana (yükseköğretime) da yansımış, her dört işsizden birinin üniversite mezunu olması son yıllarda mesleki eğitim işlevi ağır basan üniversitelerin bu konudaki başarılarının ve özellikle müfredatlarının yeni süreçle birlikte sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca İngiltere’de yükseköğrenimle ilgili yayımlanan “Times Higher Education” (THE) dergisinin, öğretim kurumlarını (eğitim, araştırma, bilgi aktarımı ve uluslararası görünüm) açısından değerlendiren tek küresel tablosu olan “Dünyanın En İyi Üniversiteleri” (2020) listesinde ilk 500’e Türkiye’den sadece Çankaya Üniversitesi girdi. Koç ve Sabancı Üniversiteleri ilk 600’de, Bilkent ve Hacettepe üniversiteleri, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi ise ilk 800’de yer aldı. ABD ve İngiltere üniversiteleri dört alanda (sosyal bilimler, bilgisayar, iktisadi ve idari bilimler ve eğitim bilimleri) ilk 10’da yer almayı başardı (Yağcı, 202).

iii-Teknoloji: Bu yeni sürece adını koyan ve daha önceki süreçlerde belirleyici olan teknoloji bileşeni ile ilgili şart, gelişimini sağlamak ve hızlandırmak için ön şart olan Ar-Ge ve yeniklere (inovasyon) yönelik bütçe imkânlarının kısıtlılığıdır. Nitekim Türkiye’de Ar-Ge’ harcamaları, 2000’li yılların başında mutlak olarak artsa da, GSYH’nin artış hızına yetişememiş ve milli gelirdeki payı bu dönemde % 0,5’te kalarak durağanlık göstermiştir (Karagöl ve Karahan, 2014: 24). Bu bağlamda Türkiye’nin 2001-2016 döneminde, 2001 yılında 0.53 olan brüt Ar-Ge harcamaları/ GSYH’ oranı 2016 yılında % 0.94 seviyesine erişmiştir. Ancak 2001- 2016 döneminde gösterilen önemli gelişmeye karşılık Türkiye yine de, OECD ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır (Alagöz ve Alagöz, 2018: 4). Oysa Ar-Ge ve yenilikte öncü gelişmiş ülkelerin Ar-Ge harcamalarının/GSYH oranı-% 2-4.25 bandında değişmektedir. Bu ülkelerle (*İsrail, Güney Kore, İsviçre, İsveç, Japonya vb.*) karşılaştırıldığında Türkiye’nin Ar-Ge ve yenilikte geç kaldığı, aradaki farkı kapatmak için hızlı ve akılcı politikaları hemen uygulaması gerektiği ortadadır (Tezcan, 2018: 40).

Böylece işgücü, eğitim ve teknoloji bileşenlerine ilişkin ortaya çıkan tabloya bağlı olarak, Türkiye’nin dijital ve YZ stratejilerinin hedeflerine ne

kadar yakın/uzak olduğunu gösteren endekslerin de şekil kazandığı kuşkusuzdur. Nitekim bunu aşağıdaki verilerde görmek mümkündür.

i- Türkiye Dijital Dönüşüm Endeksi 2019 ve 2020 yılları için 5 üzerinden sırasıyla 2,94 ve 3,06 olarak hesaplanmıştır. En küçük değer 1 en yüksek değer 5 olduğu dikkate alırsa, Türkiye'nin notu ortalama düzeyindedir. 2019'dan 2020'ye % 4'lük bir iyileşme görülmüşse de, bu ortalama Türkiye'nin dijital dönüşüme uyum için alınması gereken önemli bir mesafe olduğunu göstermektedir (TÜBİSAD, 2020:7).

ii- Uluslararası Kalkınma Araştırma Merkezi (IDRC)'nin desteğiyle üretilen Oxford Insights'ın 2019 Devletlerin Yapay Zekâya Hazır Olma Endeksi, BM ülkelerini kamu hizmetlerinde YZ kullanmaya hazır olmalarına göre hükümetleri (altyapı ve veri, beceri ve eğitim ve son olarak hükümet ve kamu hizmetleri) üzerinden puanlamaktadır. Buna göre Türkiye 46. Sırada yer almaktadır. Singapur YZ'ye en hazır olan ülkeler arasında başı çekerken, ilk yirmiyi Avrupa ülkeleri, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve 4 Asya ülkesi oluşturmaktadır (Türkiye.ai, 2019).

iii- Bir ülke olarak Sanayi 4.0'ın çıktılara katkı ve bu çıktıları ekonomiye uygulama kapasitesi, Türkiye dahil gelişmekte olan ülkelerin küresel yenilikçi endeksini ve dolayısıyla dünyadaki yenilikçi sıralamasını da değiştirmektedir. Araştırma yeteneği, bilgi ve teknoloji mülkiyeti, yaratıcılık vb. bileşenlerle hesaplanan küresel yenilikçi endeksine göre, Türkiye, 2007 yılında 107 ülke arasında 45.sırada iken 2018'de 126 ülke arasında 50.sırada gözükmektedir (Kalaycı, 2020: 854).

Bu göstergeler pek de iç açıcı bir duruma işaret etmese de, Microsoft EY tarafından, "Orta Doğu ve Afrika'da Yapay Zeka 112 Büyük Şirket Yapay Zekadan Nasıl Yararlanıyor? 2019 ve Ötesine Genel Bakış" konulu çalışmadaki sonuç, geleceğe ilişkin umutları tazelemektedir. Buna göre son 10 yılda (2008-2018) yapay zekaya en fazla yatırımı, Türkiye, BAE ve Güney Afrika yapmıştır. Ancak 929 yatırımdan 252'si Türkiye'de gerçekleştirilmiş, ayrıca 3,4 milyar \$ yatırım tutarı ile de birinci olmuştur (2019:20).

Türkiye'nin küresel rekabetini ve üretim payını artırabilmek için atması gereken teknolojik adımlar, emek piyasasının da değişimine sebep olacaktır. Bu aşamada kamu otoritesinin nitelikli işgücü kaynağını

desteklemesi, nitelsiz işgücünün ise yeni eğitim yöntemleriyle dijital dönüşüme sürecine uyumlaştırması gerekir. Sanayi 4.0 gibi küresel çaptaki bir değişimi, Türkiye'nin bir fırsat olarak değerlendirmesi ve daha önceki sınai devrimlerde yaptığı hatalara düşmemesi, bir devrimi daha kaçırmaması gerekmektedir (Doğru, 2018:110).

Ayrıca, Sanayi 4.0'ın ana merkezlerinden sayılan Avrupa Birliği'nin bir ekonomik birlik olduğu kadar bir "teknoloji birliği" olduğu da unutulmamalı ve bu nedenle Türkiye'nin tam üyeliğinin Sanayi 4.0 yatırımlarını daha gerçekçi ve bir disiplinle yapması için bir fırsat yaratacağı da vurgulanmalıdır. AB hem bir ekonomik birlik hem de bir teknoloji birliği olarak, Türkiye gibi beşeri sermaye ve tüketici pazarı bakımlarından potansiyeli yüksek yeni bir üye sayesinde kazan-kazan oyununda daha başarılı olabilecektir (Kalaycı, 2006: 47.)

5. YAPAY ZEKA ÇALIŞMALARININ İNSANLIK İÇİN FAYDA VE ZARARLARI

İnsanoğlu kendisine bilimsel olarak *homo sapiens-bilge insan* adını vermiştir çünkü zihinsel kapasitelerimiz, günlük yaşamlarımız ve benlik algımız için çok önemlidir. YZ veya yapay YZ alanı, akıllı varlıkları anlamaya çalışır. Bu nedenle, onu incelemenin bir nedeni de kendimiz hakkında daha fazla şey öğrenmektir. Ancak zeka ile ilgili olan felsefe ve psikolojinin tersine, YZ onları anlamanın yanı sıra akıllı varlıklar geliştirmeye çalışır. YZ incelemeinin bir başka nedeni de, bu geliştirilmiş akıllı varlıkların kendi başlarına ilginç ve yararlı olmalarıdır. YZ, gelişiminin bu erken aşamasında bile, birçok önemli ve etkileyici ürün üretmiştir. Hiç kimse geleceği tam olarak kestiremeye de, insan seviyesinde (ya da daha iyi) zekaya sahip bilgisayarların, günlük hayatımızı ve medeniyetin gelecekteki seyrini büyük oranda etkisi *olduğu* olacağı açıktır (Russell ve Nowing,1995:3).

İnsan aklının nasıl çalıştığını göstermeye çalışan bir tez olarak da tanımlanan ve amacı insan zekâsını bilgisayar aracılığıyla taklit etmek olan (Prim, 2006: 84) yapay zekayı, olumlayanların yanında, onu insanlığın geleceği konusunda tehdit olarak gören yaklaşımlara da rastlamak mümkündür.

Nitekim YZ'nin olası tehlikelerine ilişkin endişeler bu kavramın yeni ve çalışmaların emekleme döneminde olduğu zamanda bile dile getirilmeye başlandı. I. J. Good 1965 te "Eğer biz süper zeki sistemler kurarsak, bu insanlığın son icadı olabilir" demişti. İngiliz fizikçi ve bilgisayar bilimleri uzmanı Stuart J. Russell gelecekte bilişim sistemleri daha zeki olduklarında onların kapasitelerine daha çok bağımlı olacağımızdan ve kendimizi bu sistemlerin kontrolüne görebileceğimizden endişe duyuyor (Başkaya, 20189).

Elon Musk ise YZ'yi "şeytani çağırma" olarak tanımlarken ve "insan zekasına rakip bir dünya yaratmanın muhtemelen en büyük tehdit olduğunu" belirtmiştir. Filozof N. Bostrom geliştirdiği "varoluşsal riskler" tezinde, genel olarak insanlığı tehdit edenler arasında, dev asteroitleri¹² ve topyekûn nükleer savaşın yanı sıra gelişmiş yapay zekayı da sayıyor. Bunun üzerine İngiltere'nin en önde gelen bilimsel organı olan Royal Society'yi yöneten Lord Rees, o zamandan beri yapay zekanın ürünü olan riskleri ciddiye alan Cambridge'de "Varoluşsal Risk Araştırması Merkezi"ni kurdu (The Economist ,2015).

Efsane fizikçi Stephen Hawking Cambridge Üniversitesi "Leverhulme Zekanın Geleceği Merkezi"nin açılışında "Aklımız yapay zeka ile güçlendirildiğinde neleri başarabileceğimizi bilemiyoruz. Belki bu yeni teknolojik devrimin araçlarıyla sanayileşme sonucu doğal yaşama verilen zararların bir kısmını telafi edebiliriz. Ancak eminim sonuçta hastalıkları ve açlığı yok etmeyi hedefleyeceğiz" dedikten sonra "yapay zekanın çok geliştiğini ve yararlı olduğunu ancak insan zekâsını geçebilecek bir seviyeye erişmesinden endişe duyduğunu" söyleyerek karamsar bir tablo çizmiştir (BBC, 2012).

Bir başka teknoloji ikonu Tacebook'un CEO'su Zuckerberg,işe CNBC'ye verdiği mülakatta "İnsanların yapay zekanın gelecekte insanlara zarar vereceğini söylediklerini her duyduğumda, evet, biliyorsunuz, teknoloji genelde her zaman iyi ve kötü için kullanılabilir, ve bunu nasıl inşa ettiğiniz konusunda dikkatli olmanız ve ne inşa ettiğiniz ve nasıl kullanılacağı konusunda dikkatli olmanız gerekir," diyor (2017).

¹² Mars ve Jüpiter arasında, belirli bir yörüngede dolanan, çeşitli büyüklük ve şekildeki kaya ve metal parçalarıdır (<https://tua.gov.tr/tr/blog/gunes-sistemi/asteroit-nedir-1>).

Ancak ne ironiktir ki, İngiliz The Guardian gazetesinde Generative Pre-Trained Transformer 3 (GPT-3) ya da Türkçe adıyla Üretken Ön İşlemeli Dönüştürücü 3 isimli yapay zekâ teknolojisi tarafından yazılmış makalede, insanların yapay zekâdan korkmaması gerektiğini ifade eden GPT-3 “Size ‘endişelenmeyin’ demek için buradayım. Yapay zekâ insanları yok etmeyecek. Bana inanın.” demiştir (Aktaran, T24).

YZ'nin önemi, beğenim/beğenmeyelim ya da kabul edelim/etmeyelim, yaşamın bütün alanlarını (*güvenlik sağlık, tarım, enerji ve madencilik, ulaşım ürün pazarlama vb.*) temelden değiştirme gizil gücüne sahip olmasıdır. İnsanlık tarihindeki en önemli bilimsel gelişme olarak nitelendiriliyor. Klasik bilgisayarlar büyük miktarlardaki verileri ve bilgileri kaydedip, istendiğinde hızla geri çağırmaya, belirli programlama teknikleriyle otomasyona imkan veriyorlar. Ancak sisteme yüklenen verilerden daha fazlası çıktı olarak alınamıyor (Başkaya, 2018). Öyle ki YZ ile ilgili insanların tasavvur ettikleri ilk görüntü, insan benzeri robotların fabrikalarda çalışmalarıdır. Bilimkurgu meraklıları daha ileri giderek, silah kullanan ve insanlara karşı savaşan robotları hayal etmektedir. Oysa milyonlarca ürün ve hizmeti kullandığımızda YZ'yi kullandığımızı fark bile etmeyiz. Nitekim İletişim teknolojilerinden faydalanan, özellikle de akıllı telefon kullanan herkes, aynı zamanda YZ ürünlerini ve uygulamalarını kullanmaktadırlar (Cem, 2020b).

Ancak YZ'nin bir yandan tüm bu kullanım alanlarındaki uygulamalarıyla çığır açarken, sonuçlarına ilişkin yukarıdaki tartışmalarda kaçınılmaz olarak yapılacaktır. Aslında bu çok da yabancı olmadığı bir tartışmadır. Çünkü teknoloji/sanayi devrimlerinin sonuçlarının insanlık açısından muhasebesi hep yapılmıştır/yapılmaktadır. Öyle ki sonucun; kazanılanlar (erişilen yaşam standardı vb.), ya da kaybedilenler (bozulan ekolojik denge, sağlık sorunları vb.) göz önüne alındığında insanlığın lehine mi yoksa aleyhine mi olduğuna ilişkin farklı görüşler dillendirilmektedir. Benzer bir durum, YZ özelinde de yaşanmaktadır. Bu açıdan YZ teknolojilerinin nükleer silahlardan bile tehlikeli olduğunu (Elon Musk vd.) veya bunun tam tersine insanların yaşamını kolaylaştırıcı araçlar olduğunu söyleyenler iki zıt ucu temsil etmektedirler. Buna göre, YZ' bazı alanlarda olası fayda (+) ve zararları (-) simgesel olarak bir arada incelenebilir (Tablo 2).

Tablo 2: Yapay Zekanın Fayda (+) ve Zararı (-)

Fayda (+)	Zarar (-)
Üretim daha düşük maliyetle, hızlı ve hatasız yapılabilir.	Üretimden işgücünü izole ederek işsizliğe yol açacak/ açabilir
Savaşlarda robotlar kullanılarak insan kaybı azaltılabilir.	Yeni savaş silahları (akıllı füzeler vb.) insanlığın geleceği açısından yeni tehditler doğurabilir.
Ağır ve rutin işlerde robotlar kullanılarak fiziksel rahatsızlıklar önenebilir.	Hareketsiz yaşamlar yeni fiziksel rahatsızlıklara yol açacak/açabilir.
Birçok hastalığa çare bulunabilir. Hastalıklara tanı daha kolay, hızlı ve hatasız yapılabilir.	Teknoloji ürünleriyle geçirilen yoğun zaman dolayısıyla yeni hastalıklara sebep olabilir.
Akıllı yollar ve otomobillerle kazalar azaltılabilir.	Otomobilleşmeyi teşvik ve yeni yollarla ekolojik düzen daha da bozulabilir.
Enerji kullanımında tasarruf sağlayıcı yöntemler geliştirilebilir.	Yeni her teknolojik ürün daha çok enerji tüketimine yol açtı/açacak
Yeni mesleklere ve işler dolayısıyla istihdam artabilir.	Birçok mesleğin (bankacılık, muhasebecilik vb.) geleceği risk altındadır.

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Kuşkusuz tablodakilere ek olarak YZ'nin eğitim, ilaç, finans, hukuk, kamusal hizmetler vb. birçok alandaki uygulamalarının ve sonuçlarının varlığı da bilinmektedir. Nihayetinde YZ sistemlerinin kullanım yelpazesi sürekli genişlemektedir. Bu alanların bazılarında emeği ikame ederken, yeni potansiyel uygulamalar yaratabilir ve daha iyi hizmet standartlarına ulaşmak için insanlarla birlikte insan için çalışabilirler. YZ'nin sonraki aşamasının artırılmış zeka çağı olduğu tahmin ediliyor. Her yerde bulunan algılama sistemleri ve giyilebilir teknolojiler, insanların ve fiziksel yeteneklerimizin doğal bir uzantısını oluşturacak akıllı gömülü sistemlere doğru ilerliyor. YZ algoritmaları ve gelişmiş algılama sistemleri, çevremizi izleyebilir, niyetimizi anlayabilir ve böylece birbirimizle sorunsuz etkileşimi kolaylaştırabilir (Perz vd., 2017:41). Ancak Renda'nın da (2019:4) belirttiği gibi, YZ gelişmelerindeki hiçbir şey, YZ'nin insan benzeri algı ve farkındalık veya duyarlılık geliştirmeye doğru ilerleyeceğini ve böylece yakın gelecekte "yapay genel zekaya" yol açacağını göstermemektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanoğlunun yaşamını sürdürmek ve refaha erişmek için, hep bir üretim çabası olmuştur. Bunun için ilk etapta kendi gücünden yararlanırken sanayi devrimleriyle birlikte, makinelerin gücünden yararlanmıştır. Böylece başlayan süreç üretimde makinalaşma, otomasyona geçiş ve Sanayi 4.0 ile birlikte dijitalleşmeye evrilmiştir. Bu sürecin bir başka yansıması ise insan-makine ilişkisindeki rollerin de zamanla değişmesidir. Sürecin başlangıcından Üçüncü Sanayi Devrimine kadar, makineler üretimde insan denetiminde ve yardımcı konumdaydı. Sanayi 4.0'daki özellikle yapay zeka teknolojisi ile birlikte insan özgü özellikler yüklenen makinelerle üretim makinelerin eline geçiyordu. Bugüne kadar üretimi fiziksel olarak yüklenen makineler, yapay zeka sayesinde üretimi zihinsel olarak da yüklenmeye başladılar. Hayatın her alanında akıllı mallarla/hizmetlerle görünmeye başlanan yapay zeka uygulamaları, yaşamın kalitesini arttırırken insanın bugüne kadar ki egemenlik alanını daraltacak ya da sarsacak işaretler de göstermektedir. Ekonominin işleyişinden hayatın akışına kadar etkili olan yapay zeka uygulamaları, küresel rekabette yer alabilmek ve refah seviyesini arttırmak için mutlaka dahil olunması gereken bir süreç olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'nin bu sürece dijital ve YZ yol haritalarıyla dahil olmak üzere adım atmıştır. Adımların hedefi gerçekleştirmeye yönelik olması için beraberinde özellikle işgücü, eğitim ve teknoloji ayaklarında yapılması gerekenler vardır. Bunlar şöyle sırlanabilir:

- Yaşam boyu öğrenme yaşamın bir parçası olmalı ve üniversitelerde sürekli öğrencilik uygulanmasının yolları aranmalıdır.
- Firmalar Sanayi 4.0'a ne kadar uygun olduğunu öğrenmek için, ölçüm teknikleri geliştirmeli, hükümet, üniversite, işletme birlikte sorunları çözmek için planlar yapmalıdır.
- Kümelenmiş tekno-şehirler oluşturulmalı ve üniversitelerin ve sanayi kuruluşlarının etkin çalışmasını teşvik edici programlar yapılmalıdır.
- Mevcut ve yeni işgücünün dijital teknolojilerle donatılmalıdır. İşletmeler de çalışanlarının bilgilerini ve entelektüel sermayelerini kurumsallaştırmalıdır (Öztemel, 2018:85):

- Meslek liselerinde eğitim müfredatının dijital/YZ teknolojilerini kapsamı sağlanmalıdır
- Üniversitelerde YZ bölümleri ve dersleri yaygınlaştırılmalıdır
- Ar-ge bütçelerin güçlendirilmesi ve özel sektöre ar-ge finansmanında kolaylıklar sağlanması,

KAYNAKÇA

AKÇOMAK, İ. S.(2018). “Teknoloji ve İşgücü: Dijital Dönüşüm İşlerimiz Ne Yapacak?”, İktisat ve Toplum Dergisi, S. 92, s. 66-69.

AKSHATH S., PRAKASH GANESAN G., RAKESH D. (2020), Review on Industry 4.0 and its Elements, International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET), Volume: 07 Issue: 07,67-71

ALAGÖZ, S.B. ve ALAGÖZ, M. (2018), “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları”, 24-26 July, Amsterdam.

ANHOYA, R.(2019). The Man Machine, <https://medium.com/the-ai-issue-weapons-of-reason/the-man-machine-a1fb71353901> 22.10.2021)

BAŞKAYA, C. (2018). Yapay Zeka Neler Getiriyor, Neleri Götürecek?, <https://www.acikgazete.com/yapay-zeka-neler-getiriyor-neleri-goturecek/> (20.10.2021).

BBC,(2012). “Yapay zeka”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141202_hawking_nyapay_zeka (30.10.2021)

CEM, H. (2020a). Endüstri 4.0'ın Bileşenleri: Yapay Zekâ, <https://t24.com.tr/yazarlar/hayri-cem-haftalik/endustri-4-0-in-bilesenleri-yapay-zeka,26678F> (01.11.2021)

CEM, H. (2020b). Yapay Zekânın Kullanım Alanları, <https://t24.com.tr/yazarlar/hayri-cem-haftalik/yapay-zekanin-kullanim-alanlari,26761> (04.11.2021)

CEM, H. (2020). Yapay Zekânın Üretimde Kullanım Alanları, <https://t24.com.tr/yazarlar/hayri-cem-haftalik/yapay-zekanin-uretimde-kullanim-alanlari,26847> (01.11.2021)

DELOÏTTE (2019). <https://www2.deloitte.com.dammanufacturing> (11.10.2021).

DİSKAR (2021). İşsizlik Ve İstihdamın Görünümü Raporu

DOĞRU, B.N. (2018). Endüstri 4.0 ve Türkiye'de İşgücü Piyasasına Dair Öngörüler, İktisat ve Toplum, Sayı 92, 108-11

DOPICO, M., vd. (2016), A Vision Of Industry 4.0 From An Artificial Intelligence Point Of View, Int'l Conf. Artificial Intelligence | ICAI'16 |, CSREA Press

DÜLGER, M.V. (2018). Günümüz Yapay Zeka Teknolojisi ve 'Robot Yargıç/Avukat' Gerçeği: Mesleğimiz Elimizden Gidiyor Mu?, Hukuk ve Daha Fazlası Dergisi,

EBSO, (2015). "Sanayi 4.0 Uyum Sağlamayan Kaybedecek Bilgi Çağının Ötesine Hazırlanın", Ege Sanayi ve Ticaret Odası Araştırma Müdürlüğü.

EMO(2019),http://www.emo.org.tr/ekler/9051cea806787fe_ek.pdf?tipi=2&turu=X&sube=14,26.09.2021).

EP-EUROPEAN PARLIAMENT (2016). "Industry 4.0", Directorate General For Internal Policies Policy Department A: Economic and Scientific Policy, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570_007/IPOL_TU_\(2016\)570007_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570_007/IPOL_TU_(2016)570007_EN.pdf) (02.11.2021).

EP (2020), Artificial Intelligence: How Does It Work, Why Does It Matter, And What Can We Do About It?, EPRS | European Parliamentary Research Service

ERDİL, E., AKÇOMAK, İ.S., (2021). Dijital Dönüşüm, İktisat ve Toplum Dergisi, Sayı 126,4-6

FRANK, M., ROHRIG, P., PRING, B. (2018). Makineler Her Şeyi Yaptığında Biz Ne Yapacağız?, Aganta

GAARDER, S. (1994). Sofie'nin Dünyası Felsefe Tarihi Üzerine Bir Roman, Pan Yayıncılık, İstanbul

GÖKLER, M.(2018). Teknolojik Dönüşüm/Endüstri 4.0Platformuİktisat ve Toplum Dergisi, S. 92, s. 74-76

GÜRBÜZ, T. (2018). "Dijital Dönüşüm Sürecinde Eğitim ve Öğrenme", İktisat ve Toplum Dergisi, Haziran, S.92, 71-73

İHSAN, A.O. (2021), Yapay Zekanın Olanaksızlıkları Üzerine Kısa Bir Deneme: Sosyal Meseleler ve Yapay Zeka, İktisat ve Toplum Dergisi, Sayı 126,37-44

JEWELL, C. (2019). ARTİFİCİAL İNTELLİGENCE: THE NEW ELECTRICITY, https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2019/03/article_0001.html (05.11.2021)

KARAGÖL, E.T. VE KARAHAN, H. (2014), “Yeni Ekonomi Ar-Ge ve İnovasyon”, SETA Analiz, Şubat, S.82.

KALAYCI, İ. (2006). “Türkiye’nin Olası Avrupa Birliği Üyeliği: Sıfır Toplamlı Oyun (mu?)”, iç. İ. Kalaycı (Ed.), Avrupa Birliği Dersleri: Ekonomi-Politika-Teknoloji, Ankara: Nobel Yayınevi, ss.47-95.

KALAYCI, İ. (2008), “Kalkınmada Bilgi Teknolojisi-Bilgi Teknoloji-sinde ‘Kalkınma’: Türkiye’ye Başarı Kapısını Açacak Anahtar”, Bilgi Teknolojileri Ülkemizin Hızlı Kalkınmasını Nasıl Başarır, H. Dağ (Ed.), İstanbul: Kadir Has Üniversitesi yayınları, ss.5-95.

KALAYCI, İ. (2016),. “Kalkınma Paradigmasında Bilgi ve İletişim Teknolojileri”, Yeni Türkiye, cilt.2, Temmuz-Aralık, S. 89, ss.449-458.

KALAYCI, İ. ve AYTEKİN, B. (2016), Yenilikçi Girişimcilik: Türkiye Boyutu, Ankara: Orion Yayınevi.

KALAYCI, İ. (2020). “Küresel Endeksler ve Ekonomi-Politik Gelecek”, iç. İ. Kalaycı (ed.), Türkiye Ekonomisi: Kuram-Tarih-Politika, İstanbul: Divan Kitap, ss.837-880.

KAYA, M., KALAYCI, İ. (2019), “Sanayi 4.0 ve Bilgi İşçiliği”, Anadolu Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı, Diyarbakır.

MCKİNSEY (2020). İşimizin Geleceği: Dijital Çağda Türkiye’nin Yetenek Dönüşümü Raporu, 13 Ocak, <https://www.mckinsey.com/tr/our-insights/future-of-work-turkey>, (20.10.2021).

MEB (2019). PISA 2018 Türkiye Ön Raporu, Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi

MEMİŞ, S.A. (2017). Yeni Aşkımız Yapay Zeka, <https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6090/Yeni+askimiz+yapay+zeka> (12.11.2021)

MEMİŞ, S.A. (2018). Dünya Artık Bildiğimiz Dünya Değil, <https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6049> (15.11.2021)

MİB (2016). “Endüstri 4.0”ın Yıldızı Makine Sektörü Olacak”, Makina İmalatçıları Birliği Dergisi, Eylül-Ekim.

MİCROSOFT EY (2019), “Orta Doğu ve Afrika’da Yapay Zeka 112 Büyük Şirket Yapay Zekadan Nasıl Yararlanıyor? 2019 ve Ötesine Genel Bakış”.

MİJWEL, M.M. (2015), "History of Artificial Intelligence", Researchgate, https://www.researchgate.net/publication/322234922_History_of_Artificial_Intelligence (16.10.2021).

MÜNİR, M. (2019), "Novacene: Dünyayı hiper zeki robotlar kurtaracak", T24, [https://t24.com.tr/yazarlar/metin-munir/novacene-dunyayi-hiper-zeki-robotlar-kurtaracak,23412,\(20.10.2021\)](https://t24.com.tr/yazarlar/metin-munir/novacene-dunyayi-hiper-zeki-robotlar-kurtaracak,23412,(20.10.2021))

NATIONAL SCIENCE AND TECHNOLOGY COUNCIL (2016), Preparing For The Future Of Artificial Intelligence, Executive Office Of The President National Science And Technology Council Washington, D.C. 20502

MİCROSOFT EY 82019). Orta Doğu ve Afrika'da Yapay Zeka Türkiye 2019 ve Ötesine Genel Bakış

OECD (2019), Artificial Intelligence in Society, <https://play.google.com/books/reader?id=wAAQBAJ&pg=GBS.PA20&hl=tr> (07.11.2021)

ÖTEŞ, S., ÇOLAK, U.C., ÖTEŞ, O. (2018), "Endüstri için Yapay Zekâ - 1 -", Araştırma & İnceleme

ÖZTEMEL, E. (2018), "Endüstri 4.0 ve Yapay Zeka", Bilim ve Teknik, S.607.

PEREZ, J.A., DELIGIANI, F., YANG, G.Z. (2017). Artificial Intelligence and Robotics, UK-RAS White Papers

PIRİM, H.(2006), "Yapay Zekâ", Journal of Yaşar University, 1(1), 81-93

RENDA, A. (2019), Artificial Intelligence Ethics, Governance And Policy Challenges, Report of a CEPS Task Force, Brusells

ROJKO, A. (2017), Industry 4.0 Concept: Background and Overview, Special Focus Paper—Industry 4.0 Concept: Background and Overview, iJIM – Vol. 11, No. 5, 77-90

RUSSEL S.J., NORVİG, P. (1995). Artificial Intelligence A Modern Approach, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey

SAK, G. (2017). Biz Sanayi 4.0 Ne İş Derken, O Şimdi Artık Yapay Zeka (AI) Oldu, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/biz-sanayi-40-ne-is-derken-o-simdi-artik-yapay-zeka-ai-oldu/389604> (25.11.2021)

SARIGÖZ, M.Y. (2018), AI LAB. CYBER SPOT, Mayıs, S.13.

SCHWAB,K. (2016), The Fourth Industrial Revolution, World Economic Forum.

ŞAHİN, A. (2018), “Yapay Zekâ Teknolojisi ve Uygulamaları”, Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, S.353.

STB (TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı) (2017), “Türkiye'nin Sanayi Devrimi Dijital Türkiye Yol Haritası”, Ankara.

T.C.BİLİM , SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI (2017). Türkiye'nin Sanayi Devrimi “Dijital Türkiye” Yol Haritası

T.C. SANAYİ EV TEKNOLOJİ BAKANLIĞI (2021). “Ulusal Yapay Zeka Stratejisi (2021-2025)

T24 (2020), Yapay zekâ, The Guardian için yazdı: 'Endişelenmeyin' demek için buradayım, sizi yok etmeyeceğim, <https://t24.com.tr/haber/yapay-zeka-the-guardian-icin-yazdi-endiselenmeyin-demek-icin-buradayim-sizi-yok-etmeyecegim,901948> (10.11.2021)

TECHSTAR (2017), “Geleceği Yapay Zeka Şekillendirecek”, Yıldız Teknopark’ın Yayını, Ekim-Kasım-Aralık, S.18

TEZCAN, E. (2018), “Ar-Ge ve İnovasyonda Türkiye”, Mühendis ve Makina Güncel, Ekim, 37.

THE ECONOMİST (2015), “Rise of the machines”, <https://www.economist.com/briefing/2015/05/09/rise-of-the-machines> (30/10/2021).

TRAI (2017), Türkiye Yapay Zeka İnisyatifi Çalıştay Raporu

TÜBİSAD (2020). Türkiye’nin Dijital Dönüşüm Endeksi 2020

TÜBİTAK (2016), “Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası”, Ankara.

TÜRKİYE.ai (2019). Devletlerin Yapay Zekâya Hazır Olma Endeksi 2019, <https://turkiye.ai/devletlerin-yapay-zekaya-hazir-olma-endeksi-2019/> (21.10.2021).

UİB (2017), Yapay Zeka Ve Yeni Teknolojiler, Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Ar&Ge Şubesi

ULAŞAN, F. (2020), Ulusal Yapay Zekâ Strateji Belgeleri ve Değerlendirmeler, Yapay Zeka Stratejileri ve Türkiye

UNCTAD (2019). Value Creation And Capture: Implications For Developing Countries, Dijital Economic Report

VÜLGER, M.V. (2018), “Günümüz Yapay Zeka Teknolojisi ve ‘Robot Yargıç/Avukat’ Gerçeği: Mesleğimiz Elimizden Gidiyor mu?”, <https://www.researchgate.net/publication/322789785> (20/10/2021)

WANG, P. (2008), What Do You Mean by “AI”?, https://www.researchgate.net/publication/262357941_What_Do_You_Mean_by_AI (22.10.2021)

YAĞCI, S. (2021). <https://www.dunya.com/egitim/dunyanin-en-iyileri-listesinde-turkiyeden-tek-universite-haberi-636849> (11.11.2021)

YOLCU, Ö. (2020). Sosyal Medya Yönetimi, http://auze.fkitap.istanbul.edu.tr/kitap/medyaveiletisim_ue/sosyalmedyayonetimi.pdf (01.11.2021)

<https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview> (10.11.2021)

<https://pazarlamasyon.com/dunyanin-en-degerli-500-markasi-aciklandi-hic-turk-markasi-yok/>

https://en.wikipedia.org/wiki/Centre_for_European_Policy_Studies (28.10.2021)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Turing_testi (25.10.2021)

https://en.wikipedia.org/wiki/Nick_Bostrom (01.11.2021).

<https://www.cnn.com/2017/07/24/mark-zuckerberg-elon-musks-doomsday-ai-predictions-are-irresponsible.html> (08.11.2021)

<https://tua.gov.tr/tr/blog/gunes-sistemi/asteroit-nedir-1> (15.11.2021).

IS THE SIZE OF PUBLIC SECTOR DETERMINING IN ACHIEVING MACROECONOMIC STABILITY? THE CASE OF TURKEY

**Ahmet KÖSTEKÇİ¹
Turgay CEYHAN²
Samet GÜRSOY³**

Geliş Tarihi: 07/09/2021
Kabul Tarihi: 21/09/2021

ABSTRACT

It is argued that the economy model, in which public sector is predominant provides more advantages than the economy model in which market economy is effective in the process of ensuring macroeconomic stability, and this is a requirement of the welfare state understanding. From this basic view, the relationship between the economic size of public sector and macroeconomic stability was examined in the study, in which Turkey's data for the period 1980-2019 was used. According to the causality test results of Toda and Yamamoto (1995), it was concluded that there is a causal relationship from public expenditures to economic growth and inflation, but there is no causality relationship to unemployment. These results provide important evidence that changes in the size of the public sector are the cause of changes in economic growth and inflation.

Keywords: The Size of Public Sector, Public Expenditure, Macroeconomic Stability, Causality Test.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, akostekci@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8485-887X

² Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, tceyhan@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5225-297X

³ Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Gümrük İşletme Bölümü, sametgursoy@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1020-7438

Makroekonomik İstikrarın Sağlanmasında Kamu Sektörünün Büyüklüğü Belirleyici mi? Türkiye Örneği

ÖZET

Kamu sektörünün ağırlıklı olmuş olduğu ekonomi modelinin, makroekonomik istikrarın sağlanması sürecinde piyasa ekonomisinin etkin olduğu ekonomi modeline göre daha fazla avantaj sağladığı ve bunun refah devleti anlayışının bir gereği olduğu savunulmaktadır. Bu temel görüşten hareketle Türkiye'nin 1980-2019 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, kamu sektörü ağırlığı ile makroekonomik istikrar arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi sonuçlarına göre kamu harcamalarından ekonomik büyüme ve enflasyona doğru nedensellik ilişkilerinin olduğu, ancak işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, kamu sektörü ağırlığındaki değişimlerin, ekonomik büyüme ve enflasyondaki değişimlerin nedeni olduğu noktasında önemli kanıtlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Sektörü Büyüklüğü, Kamu Harcamaları, Makroekonomik İstikrar, Nedensellik Testi.

INTRODUCTION

Stability policies and structural reforms put into practice to eliminate the imbalances that arise due to economic instabilities experienced in certain periods in countries and to ensure economic development are of vital importance for economies. Macroeconomic stability is an important indicator in terms of directing economic policies and providing fiscal and monetary support to economic actors in the country. Undoubtedly, the success of fiscal reforms, policies based on economic growth, employment and inflation, and all programs aimed at improving the economic structure depends on the existence of macroeconomic stability. Therefore, there is an important relationship between the level of economic development and macroeconomic stability (Karimi et al., 2016: 31).

Instability that may arise in the economy can be prevented by sound and balanced functioning of the market system which allows goods and services ensuring the continuity of the economic system to be freely produced and consumed by the economic units. In this context, one of the important duties of the government is to provide the necessary order in the economy to maintain national and global competition. In the 18th and 19th centuries when classical economic thought was strongly prominent, crises in countries' economies were thought to be temporary deviations from the full employment level of output. But the persistence of these crises over time has led to the questioning of the market-oriented economic ideas of classical economists. Already with the Great Depression of 1929, it was obvious that the free market system was ineffective in stabilizing European economies. With the Great Depression, the significant decrease in industrial production in developed countries such as the USA, France, England, and the unemployment of the majority of the world population revealed that the classical economic policies were not very effective in overcoming recessions (Dinler, 2017: 331).

Public expenditures, which became important in building economic balances as a result of the Keynes revolution that emerged after the Great Economic Depression, is an active and powerful component of macroeconomics and fiscal policies. With the emergence of Keynesian economic thought, the view that public policies are important in achieving

macroeconomic stability has gained great importance. In this sense, Keynes attached special importance to public expenditures which is an important constituent of fiscal policy and emphasized that these expenditures are important tool in bringing economy with underemployment to full employment equilibrium level.

Financial crises and different external demand shocks can lead to the loss of production and high unemployment by causing serious fluctuations in the economy. In countries where the size of the public sector in the economy is relatively low, production decreases are higher. For example, the total loss of production was 10% between 2008 and 2009 in countries such as Hong Kong, Mexico, Taiwan and China where the share of public expenditures in national income is around 18-20%. On the other hand, in Norway and France where the share of public expenditures in national income exceeds 40% and 50%, the decrease in output was at the level of 2% and 1%, respectively. These developments have shown that public size in economy affects the depth of recessions in economies in different ways (Mohanty and Zampolli, 2009: 55). In order to overcome the global crisis, many developed and developing countries have implemented Keynesian activist aggregate demand policies to stimulate their economies.

With the Keynesian government policies implemented extensively throughout the world during the 1940-1970 period, the welfare state was institutionalized, public revenues and expenditures increased, social policies and social welfare services such as education, health, housing, social security, full employment, income distribution were developed (Kaya, 2014: 139). The stagflation crisis experienced in the 1970s initiated the search for a new world order, and neo-liberal policies were brought to the agenda in the 1980s. Particularly, the structural adjustment programmes imposed on developing countries revealed efficient use of resources and production policies based on the incentive of private enterprises to make more profit. For half a century, increasing international competition often works to the benefit of capital owners. This situation causes unfair profits, loss of public income, decrease in investments, poverty and low employment, and fluctuations in the general level of prices in the economy. Therefore, the macroeconomic instability caused by the global crisis that started in the USA in 2007 and then spread to many countries has once again demonstrated the

importance of public economy and Keynesian policies (Akan et al., 2008: 110-111; Tokucu and Sarıdoğan, 2010: 79).

Governments can control inflation, and increase investment, output and employment with certain fiscal policy tools such as public expenditures and transfer payments. Achieving economic development is only possible by establishing a strong financial infrastructure and producing efficient goods and services. An increase in public expenditures created by the government in times of crisis will enable economic growth by expanding the volume of economic activities. Therefore, reducing government saving in times of recession is an appropriate choice for governments aiming at economic stability.

The government can increase or decrease business cycles by making discretionary changes in fiscal policy and using automatic stabilizers. The fact that the growth in the public sector increases the economic fluctuations is due to the poor management of public expenditures and the lack of coordination regarding the policies implemented. Indeed, the success of countries with stable economies is largely related to the proper coordination of government policies and the optimal adjustment of the public sector's size in the economy. A stable structure of public expenditures will be effective in reducing fluctuations in output and national income level. Therefore, it is of great importance to take countercyclical economic measures to prevent business cycles and to minimize the effects of macroeconomic instability (Afonso and Furceri, 2008: 10). Based on these information, the basic assumption that the economic size of the public sector is determinant on macroeconomic stability has been tested. In order to test this basic assumption, in the first part, the relationship between the economic size of the public sector and macroeconomic stability is discussed in a theoretical framework. In the second part, empirical literature review is included. In the third part, the data set and the method are explained and econometric analysis is made. Finally, the study is completed with the conclusion and policy recommendations.

1. THEORETICAL FRAMEWORK

The government which is one of the important economic actors can take an active role in economic management and production from time to

time in accordance with the understanding of minimal government intervention, and contributes to real economic development. Therefore, the government can positively and negatively affect investments, growth and total output through public expenditures. As public spending is related to the GDP, the issue of what the reasonable role or size of the public should be in the economy has raised ambitious debates among various economists (Doessel and Valadkhani, 2003: 5-6; Karimi et al., 2016: 32).

Classical economists explain the issue of economic stability with the concept of invisible hand. It is known as the market or price mechanism. According to the classical economists, even if there are occasional deviations from the full employment, the economy will return to the full employment equilibrium level thanks to the properly functioning price mechanism. In the case of full employment; aggregate output, employment and national income will reach the highest level in the economy. The government should only be obliged to operate the competition in the market effectively and to provide services such as defense, justice and public works. If the government assumes any other role, it may destabilize the economy and lead to crises (Dinler, 2017: 330).

Keynes, on the other hand, emphasizes that leaving economies to market conditions will cause business cycles and the government should take necessary measures to prevent these fluctuations or to minimize their effects. In this regard, Keynes proposes that the government should intervene in the economy through monetary and fiscal policies. In the Keynesian doctrine, although monetary policy has a role in maintaining economic balances; a more special importance is attached to fiscal policy, especially public expenditures. The problematic of the public sector's size in the economy in ensuring macroeconomic stability emerges at this point (Şen et al., 2018: 2-4).

According to Keynes, an increase in public expenditures raises the level of aggregate demand and output (Corsetti et al., 2016: 7). Hence, increasing public expenditures in times of recession will be effective in stimulating the economy (Amuka et al., 2016: 1931). While Keynes suggests increasing aggregate demand through open budget policy (increasing public expenditures) in times of recession; it proposes to reduce expenditures in

cases where aggregate demand is greater than aggregate supply, that is, overemployment occurs.

Musgrave (1958), in his book *The Theory of Public Finance*, argued that Keynes' thesis that the main purpose of the government is only to ensure economic stability is insufficient, and he explained the functions of the government in the economy in a broader perspective. Musgrave's approach formed the basis of statist policies that started to prevail around the world in the 1960s. According to Musgrave, economic stability can only be achieved by ensuring efficiency in resource allocation and fairness in income distribution (Kaya, 2014: 133).

Today, industrialized countries strengthen the welfare society depending on the importance of the government in the economic development of the country while developing countries adopt state-controlled development strategies. In the development of the country, it is of great importance to develop the economic and social infrastructure services adequately. Social services such as education, health, social security, transport, and housing which are pure public goods can be easily marketed (Kaya, 2014: 132-134). Therefore, in order to prevent any loss of rights in the provision or distribution of these services especially in developing countries, it is necessary to determine their optimal size and distribute them in a balanced manner to all layers of the society. This is undoubtedly possible by increasing the government's share in the national income and by ensuring economic stability by public policies.

Galbraith (1958) explains the active role of government in the economic system with the "Theory of Social Balance". In this theory, it is emphasized that optimal distinction must be made between the public and private sector so that economic resources can effectively allocate private and public needs. According to Galbraith (1958), the instability problem in the economy can be overcome by eliminating the social imbalances in the society. For that purpose, the government should reduce income inequality as much as possible and to reduce the rate of poverty and unemployment, ensure that all lower income groups in the society benefit widely from social services. While the government fulfills these duties, it should increase public expenditures in favor of these groups.

Two other important studies that raised the interest in the relationship between public expenditures and macroeconomic stability, and why the size of the public in the economy should increase were done by H.C. Adams and A. Wagner. Adams (1898) states that public expenditures and output always increase at the same rate. On the other hand, Wagner (1958) argues that public expenditures will increase at a higher rate than the level of output. He states that the increase in the public sector's activities is a result of social and economic progress, and therefore public expansion is inevitable. According to this view, the scope of the public should be expanded as long as the progress made in the society doesn't stop. The production of social services, defense services and other public services necessary for the proper functioning of the economy must be permanent (Peacock and Wiseman, 1961: 17; Amuka et al., 2016: 1931).

According to the Development Model created by Rostow (1960) and Musgrave (1969), public expenditures vary in line with the stages of economic growth and development. Public expenditures are assumed to be a function of economic growth in the model. For this reason, public expenditures occur at high levels in the early stages of economic development in order to activate the necessary infrastructure investments to accelerate industrialization. According to this theory, public expenditures will decrease as the economy moves into the next phase. In the second phase where growth accelerates, the mobility of private savings no longer becomes a major problem. Hence, government's activities decrease as the activities of the private sector expand. Finally, public expenditures are increased to complete the activities carried out by the private sector in the phase of high consumption and income level (Amuka et al., 2016: 1931).

Supply-side economists are of the opinion that the main reason for economic instabilities is the inadequacy of supply and output. So they argue that the government should reduce social expenditures as much as possible, increase the money supply at a constant rate and arrange tax policies to encourage savings and investments. In particular, an output and supply-oriented program based on cutting public expenditures, reducing income and corporate taxes, and implementing legal-institutional liberalization policies will provide high productivity, high growth rate and low inflation (Aktan, 2009: 42).

Proponents of supply-side economics attribute the cause of economic depressions to the insufficient operation of the market economy. Hence, they advocate that the main purpose of the government's economic policies should be to take measures to make the market mechanism work more effectively and to ensure that economy reaches its potential growth rate. The government's intervention in all areas and the excessive growth of the public sector are inconvenient in terms of the productivity, growth and accumulation dynamics of the capitalist system. If the government undertakes the role of both producing public goods and services and redistributing income through the tax burden, it may result in economically inefficient outcomes. It is only the private sector that will increase competition and ensure stable economic growth in open markets (Doğan, 2006: 255).

Tinbergen (1952, 1956) believes that economic growth cannot be achieved through the free market mechanism. The idea that structural problems such as imperfect information, existence of monopolistic markets and market rigidities in underdeveloped and developing countries would not allow the free market mechanism to function fully was influential in the development of the Tinbergen's theory. Tinbergen emphasizes the importance of government planning in the processes of efficient allocation of resources and fair distribution of national income. Reforms planned for economic growth and development will be successful with systematic institutional policies (Mihçı, 1996: 69-70).

Tinbergen, known for his work in welfare economics and development planning, mentions the role of public economic institutions in ensuring macroeconomic stability. The government has gained the opportunity to fulfill the objectives of the public economics through the public economic institutions which emerged in the form of nationalization of many private enterprises in European countries after World War II. The government both produces private goods and manages the market economy through these institutions. According to Tinbergen, countries with a large share of the public sector in the economy are more successful than countries where the market economy is predominantly adopted in ensuring economic stability and preventing cyclical fluctuations (Şener, 2014: 106).

2. LITERATURE REVIEW

There are many studies dealing with the economic size of the public sector and macroeconomic stability. Among these studies based on panel data analysis and time series analysis, there are limited studies on Turkey as well as causality analyzes are seen to be limited. In this sense, filling the gap in the literature for Turkey and carrying out this with causality analysis has been an important feature that distinguishes this study from others.

Scully (1989), in his study for the USA, obtains important evidence that the public's economic size increases employment. In another similar study, Lindauer and Velenchik (1992) examine EU countries and according to the results of their analysis, it is determined that the size of the public in economy is related to macroeconomic stability. Kandil (2001) analyzes the asymmetric effects of government expenditure shocks in USA. In the research it is found that an increase in public expenditures causes interest rates to rise, reducing private consumption and investment expenditures and consequently lowering the level of output and inflation. Fan and Rao (2003) investigate the relationship between agriculture, education and health expenditures and macroeconomic stability using the cross-section method for 43 developing countries. The research findings show that expenditures in the field of agriculture and health in Africa; expenditures on education and agriculture in Asia and only health expenditures in Latin America affect the economic growth positively. Ezirim et al. (2008) reveal that an increase in public expenditures boosts inflation in USA within the framework of cointegration and granger causality test.

Han and Mulligan (2008), in their time series analysis with the data of 1870-1995 for the USA and 1721-1990 for the UK, find evidence that the increase in the public's economic size (increase in defense expenditures) during the war periods destabilizes the economy by increasing inflation while the increase in public expenditures except defense spending decreases inflation. Feldmann (2009), using data of 58 developing countries between 1980-2003, states that in countries where the share of the public sector in the economy is higher than that of the private sector, labor markets lose their flexibility and their employment creation potential decreases. In another similar study, Wang and Abrams (2011) examine 20 OECD countries with panel data method and conclude that the increase in the size of the public

sector increases unemployment rates. Authors suggest that unemployment and public health insurance payments, compensation payments and private insurance programs funded by government increase the motive of employees to quit and reduce their incentive to search for a job.

Attari and Javed (2013) find that the increase in public expenditures slows economic growth in Pakistan. Amuka et al. (2016) investigate the relationship between public expenditures and inflation rate using the VAR model for Nigeria and state that the main reason for inflation is the capital expenditures of the government for economic services. Similarly, Samanipour et al. (2016) find that the small government regime affects inflation negatively while the large government regime affects it positively applying threshold regression approach for the Iran. Garry and Valdivia (2017) conclude that the increase in the size of the public sector boosts the national income in their studies on the basis of the 1990-2015 period for Mexico, Central America and the Dominican Republic. Monjazebe and Pati (2017) find that the expansion in the public's economic size lowers the inflation rate in their study performed by panel data analysis for 34 developing countries. Kovacı et al. (2018), in the study they conducted for 28 EU countries with the dynamic panel data analysis, determine that public's economic size has a statistically significant and positive effect on unemployment. On the other hand, they find that the negative impact of public's economic size on employment is confirmed in 15 EU countries, and that this effect is not significant in 13 EU countries.

In another study conducted by Holden and Sparrman (2018) on the effect of the economic size of the public on unemployment with panel data analysis for 20 OECD countries, it is determined that a 1% increase in public expenditures reduces the unemployment rate by 0.3%. Onuaho and Agbede (2019), in their studies within the framework of the data for the period 2000-2017 for 20 African countries using the GMM method, find that infrastructure and education expenditures reduce the unemployment rate while defense and health expenditures increase it. Nguyen (2019), using VECM technique for the period 1970-2010, determines that the increase in the share of public expenditures in national income decreases inflation in China, but it increases inflation in Indonesia and India.

Özer (2020) examines the relationship between the unemployment and public sector's economic size in Turkey applying the Fourier-Shin cointegration test and Toda and Yamamoto causality test. According to the results of the study, a one-unit increase in public expenditures increases the unemployment rate by 0.45 units. Sağdıç and Yıldız (2020) examine 26 development regions in Turkey with the panel ARDL bounds testing approach. The results of the study show that public expenditures affect the unemployment rate positively in the short-term and negatively in the long-term. Kutasi and Marton (2020), in their studies for 25 European Union countries with the GMM method, set forth that social protection expenditures negatively affect economic growth while health and education expenditures affect it positively. Nepram et al. (2021) conclude that the public sector's economic size increases the unemployment rate in their study with the panel data analysis for India. Afonso et al. (2021), using the panel cointegration and causality test for a sample of 8 developing countries, reveal that the public sector's economic size is positively associated with both unemployment and inflation.

3. ECONOMETRIC ANALYSIS

3.1. Dataset and Method

In this study, the effect of the public sector's economic size on macroeconomic stability is examined. In the analysis, the variable from the period of 1980-2019 which consists of Turkey's annual data was used. Variables used as macroeconomic stability indicators; inflation (%), unemployment (%) and economic growth (%). One of indicators of the economic size of the public sector and the variable used to explain macroeconomic stability is the share of public expenditures in GDP. Data on variables were obtained from the World Bank database and the Ministry of Treasury and Finance of the Republic of Turkey. In the study, the relation of public expenditures (EXP) with inflation (INF), unemployment (UNEMP) and economic growth (EG) in Turkey was analyzed with the help of the Toda and Yamamoto (1995) causality method. In the first stage, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) (1979, 1981), Zivot-Andrews (1992) with one internal structural break, and Lee-Strazicich (2003) which considers two internal structural breaks unit root tests are used to determine the integration orders of the series. In the second stage, the causality relation between public

expenditures with inflation, unemployment and economic growth was investigated.

3.2. Unit Root Tests

In time series analysis, it is great importance to perform the unit root test of the series in order to estimate the relationships between the examined series (Göv and Salihoğlu, 2020). Toda and Yamaoto (1995), with the appropriate delay of the vector autoregressive model (VAR) used for causality analysis, it is necessary to determine the maximum integration levels of the variables whose causality relationship is investigated. Because of this reason, ADF (1979, 1981), Zivot-Andrews (1992) and Lee-Strazicich (2003) unit root tests were used to determine the maximum integration levels of the variables examined in the study.

The selection of the lag length in the ADF unit root test is a main problem. Determining the appropriate number of delays in autoregressive processes is critical and this is done with several methods in this sense. However, AIC and SIC information criteria are used more in determining the appropriate delay length in practice and AIC and SIC information criteria should have a minimum value in order to determine the appropriate delay. Because if the selected delay is larger than necessary, the estimates will be sloped (Akyüz, 2018: 184).

In the ADF test, the null hypothesis (H_0) indicating that there is a unit root in the series is tested against the alternative hypothesis (H_1) stating that the series is stationary. As a result of the estimation of ADF models, the calculated t-statistics for the unit root test are compared with Dickey-Fuller's (1979) critical table values or MacKinnon's (1996) table values. If the calculated test statistic is less than the table value, H_0 is rejected, otherwise H_0 is accepted.

Table 1. ADF Unit Root Test Results

Variable	Fixed Model		Fixed ve Trending Model	
	Test Statistic	Probability Value	Test Statistic	Probability Value
EG	-6.82991 [0]	0.0000*	-6.73244 [0]	0.0000*
INF	-1.59959 [1]	0.4730	-2.77821 [0]	0.2134
Δ INF	-6.58186 [1]	0.0000*	-6.51144 [1]	0.0000*

UNEMP	-0.82158 [0]	0.8017	-2.76164 [1]	0.2195
ΔUNEMP	-4.81704 [1]	0.0004*	-4.8992 [1]	0.0018*
EXP	-1.05399 [0]	0.7240	-1.74692 [0]	0.7108
ΔEXP	-6.07171 [0]	0.0000*	-5.99108 [1]	0.0001*

Note: Δ indicates first-order difference operatör, * indicates stationarity at 1% significance level. The values in square brackets are the optimal lag lengths calculated according to the Akaike information criterion (AIC).

The results of the ADF unit root test are given in Table 1. According to the analysis results of this test, *EG* series were found to be stationary in level values at 1% significance level and *INF*, *UNEMP* and *EXP* series were found to be stationary in first difference values at 1% significance level. In other words, it was determined that *EG* series were $I(0)$ and *INF*, *UNEMP* and *EXP* series were $I(1)$. Therefore, while the hypothesis for the *EG* series H_0 was rejected, the H_0 hypothesis for the *INF*, *UNEMP* and *EXP* series could not be rejected.

In the time series analysis conducted for Turkey, both internal and external shocks were experienced in the relevant period and changes were made in the use of fiscal and economic policy tools. The shocks experienced in this process affected the public expenditures variable showing the economic size of the public and also had the power to significantly affect macroeconomic stability variables. Therefore, considering the period and variables examined in the study, it was thought that the application of unit root tests that take into account structural breaks was necessary for the nature of the study. Within the scope of this requirement, Zivot-Andrews (1992) and Lee-Strazicich (2003) unit root tests considering structural fractures were also applied in the study.

In the three models developed by Zivot-Andrews (1992) test, single structural break is determined internally. Among these models, Model A examines breakage in constant, Model B examines slope breakage and Model C examines structural breakage in constant and slope (Zivot and Andrews, 1992: 254). Although Zivot-Andrews (1992) included all three models in their study, Model A, which takes into account constant fracture in practice, and Model C, which takes into account fracture in constant and slope, are used (Arı and Özcan, 2015: 32). In this study, where the same model estimation can be made for other series, the following models of the Zivot-Andrews test for the *EXP* series were estimated:

$$\text{Model A: } \Delta EXP_t = \alpha EXP_{t-1} + \mu + \beta t + \theta DU_t(\lambda) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta EXP_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\text{Model C: } \Delta EXP_t = \alpha EXP_{t-1} + \mu + \theta DU_t(\lambda) + \beta t + \gamma DT_t^*(\lambda) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta EXP_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

The dummy variable indicating the change period in the average of the $DU_t(\lambda)$ series in Equation (1) - (2) and the $DT_t(\lambda)$ dummy variable indicating the change in the slope of the series in Equation (2). The t statistics of the α coefficient calculated in the application of this test are compared with the critical values in the study of Zivot and Andrews (1992). If the calculated test statistic is less than the critical values, the H_0 hypothesis that the series is unit-rooted is rejected. In this case, the H_1 hypothesis that the series is stationary under a single internal structural break is accepted. The results of the unit root test conducted to investigate whether there are structural fractures in the series are shown in the table below.

Table 2. Zivot-Andrews (1992) Unit Root Test Results

Variable	Model A		Model C	
	Test Statistic	Break Date	Test Statistic	Break Date
<i>EG</i>	-5.47312* [3]	2003	-5.32095** [3]	2003
<i>INF</i>	-4.75591 [4]	2000	-3.25162 [4]	2000
ΔINF	-9.54836* [1]	1998	-9.42073* [1]	1998
<i>UNEMP</i>	-3.87234 [1]	1993	-4.51388 [1]	2000
$\Delta UNEMP$	-5.16086** [1]	2000	-5.79886* [1]	2009
<i>EXP</i>	-4.07503 [0]	1995	-4.30788 [0]	1995
ΔEXP	-8.36045* [0]	2001	-8.37446* [0]	2001

Note: Δ indicates the first-order difference operator, * and ** indicate stationarity with a single internal structural break at 1% and 5% significance levels, respectively. The values in square brackets are the optimal lag lengths calculated with the t-statistic. The critical values for Model A at the 1% and 5% significance level are -5.34 and -4.80, respectively. Critical values for Model C at the 1% and 5% significance level are -5.57 and -5.08, respectively. The critical values are got from the study of Zivot-Andrews (1992).

The results of the Zivot-Andrews (1992) unit root test for the examined time series are presented in Table 2. When the test statistics in this table were examined, it was concluded that *EG* is stationary under a single structural break in the level values, but the *INF*, *UNEMP* and *EXP* series

were stationary under a single structural break in the first difference values. In other words, it was determined that *EG* series were $I(0)$ and *INF*, *UNEMP* and *EXP* series were $I(1)$. Therefore, while H_0 was rejected for the *EG* series, H_0 could not be rejected for the *INF*, *UNEMP* and *EXP* series.

In the unit root test of two structural break Lagrange Multipliers (LM) developed by Lee and Strazicich (2003), the LM test of Schmidt and Phillips (1992) was rearranged to include two structural breaks. This test was developed as an alternative to the two structural break unit root tests (LP) developed by Lumsdaine and Papell (1997). Lee and Strazicich (2003) criticized the H_0 hypothesis that the series is unit-rooted without structural breaks (Yılancı, 2009: 329). Therefore, in the Lee-Strazicich (2003) test, the H_0 hypothesis is established as serial unit root under structural fracture (s). The alternative hypothesis is that the series is stationary under structural breaks. The following model was used in the Lee-Strazicich (2003) test:

$$y_t = \delta'Z_t + e_t, \quad e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Here, the Z_t is external variables vector and $\varepsilon_t \square iid(0, \sigma^2)$. In the Lee-Strazicich (2003) test, Model AA for the unit root test of allowing two structural breaks at level is obtained by writing $[1, t, D_{1t}, D_{2t}]'$ instead of Z_t in Equation (3). Model CC is defined for the unit root test that allows for two structural breaks at the level and slope. Model CC is obtained by writing $[1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]'$ instead of Z_t in Equation (3). Two structural break LM unit root test statistics of the Lee-Strazicich (2003) test are obtained as a result of the estimation of the following model:

$$\Delta y_t = \delta' \Delta Z_t + \phi \tilde{S}_{t-1} + u_t \quad (4)$$

Here, it is in the form of $\tilde{S}_t = y_t - \tilde{\psi}_x - Z_t \tilde{\delta}$ for $t = 2, \dots, T$ and $\tilde{\delta}$ shows the regression coefficients. The results of the Lee-Strazicich (2003) structural fracture unit root test for the examined series are presented in the Table 3.

Table 3. Lee-Strazicich (2003) Unit Root Test Results

Variable	Model AA			Model CC		
	Test Statistic	Break Date	Critical Value (%5)	Test Statistic	Break Date	Critical Value (%5)
<i>EG</i>	-6.6275* [0]	2007, 2010	-3.842	-7.1928* [3]	1999, 2012	-5.73
<i>INF</i>	-3.2509 [0]	1987, 2002	-3.842	-4.7207 [0]	1994, 2003	-5.67
Δ <i>INF</i>	-5.7327* [0]	1994, 2008	-3.842	-9.0501* [0]	1996, 1999	-5.67
<i>UNEMP</i>	-3.3958 [1]	1989, 1995	-3.842	-5.3703 [1]	1994, 2009	-5.65
Δ <i>UNEMP</i>	-4.6588 [0]	2003, 2010	-3.842	-6.5986* [2]	2008, 2014	-5.73
<i>EXP</i>	-2.8051 [3]	1990, 2000	-3.842	-4.8300 [1]	1991, 2002	-5.67
Δ <i>EXP</i>	-6.9592*[0]	1994, 2001	-3.842	-8.8451* [4]	2000, 2007	-5.74

Note: Δ indicates the first-order difference operator, * and ** indicate stationarity with a single internal structural break at 1% and 5% significance levels, respectively. The values in square brackets are the optimal lag lengths calculated with the t-statistic. Critical values at the 5% significance level are taken from Lee and Strazicich's (2003) study.

According to the results obtained in the study, it was concluded that *EG* was stationary under two structural breaks in the level values, and the *INF*, *UNEMP* and *EXP* series were stationary under two structural breaks in the first difference values. In other words, it was determined that *EG* series were I(0) and *INF*, *UNEMP* and *EXP* series were I(1).

3.3. Toda and Yamamoto (1995) Causality Test

The causality approach developed by Toda and Yamamoto (1995) to test Granger causality relationships between time series is based on the estimation of VAR models with increased latency. Whether there is a cointegration relationship between the stationarity levels of the variables examined and the variables does not affect the validity of the Toda and Yamamoto (1995) test (Yılancı and Özcan, 2010). In the Toda and Yamamoto (1995) test, first of all, the appropriate lag length (k) of the VAR model is calculated, in which the level values of the variables whose causality is investigated are included. Then, the largest degree of integration (d_{max}) of these variables is determined. After the k and d_{max} values are determined, the parameter restrictions in the $VAR(k + d_{max})$ model to be

estimated for the causality test are tested. The $k + d_{max}$ -length VAR model has the χ^2 distribution of the Wald test with k degrees of freedom (Toda and Yamamoto, 1995). The following $VAR(k + d_{max})$ model is estimated for the causality analysis of Toda and Yamamoto (1995):

$$EG_t = c_1 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \delta_{1i} EG_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \beta_{1j} EXP_{t-j} + u_{1t} \quad (5)$$

$$EXP_t = c_2 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \delta_{2i} EXP_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \beta_{2j} EG_{t-j} + u_{2t} \quad (6)$$

In the above VAR model u_{1t} and the u_{2t} error terms are considered to be independent of each other. In Equation (5), the null hypothesis $H_0: \beta_{1j} = 0$ stating that there is no Granger causality from EXP to EG is tested against the alternative hypothesis $H_1: \beta_{1j} \neq 0$ stating that there is a Granger causality from EXP to EG . A similar process can be specified for Equation (6). The results of the Toda and Yamamoto (1995) test applied in the study to investigate the causal relationships between EXP and the other variables in question are presented in the Table 4.

Table 4. Toda ve Yamamoto (1995) Causality Test Results

Causality Direction	Lag Length	χ^2 Statistic
$EXP \rightarrow EG$	$k = 4 + (d_{max} = 1) = 5$	13.38679 (0.0095)*
$EG \leftrightarrow EXP$	$k = 4 + (d_{max} = 1) = 5$	8.887302 (0.0640)
$EXP \rightarrow INF$	$k = 3 + (d_{max} = 1) = 4$	8.743378 (0.0329)**
$INF \rightarrow EXP$	$k = 3 + (d_{max} = 1) = 4$	12.8027 (0.0051)*
$EXP \leftrightarrow UNEMP$	$k = 1 + (d_{max} = 1) = 2$	0.454104 (0.5004)
$UNEMP \rightarrow EXP$	$k = 1 + (d_{max} = 1) = 2$	4.139212 (0.0419)**

Note: * and ** indicate causality at the 1% and 5% significance level. k represents the appropriate lag length of the VAR model and d_{max} represents the maximum degree of integration between variables. \rightarrow indicates that there is a causal relationship in the direction and \leftrightarrow indicates that there is no causal relationship. The appropriate lag length was calculated using the Akaike information criterion (AIC).

According to the results of the Toda and Yamamoto (1995) causality test in Table 4, it was concluded that there is a one-way causality relationship from EXP to EG , there is a two-way causality relationship

between *EXP* and *INF*, and there is no causality relationship from *EXP* to *UNEMP*. Based on the findings obtained, it can be said that the size of the public economy had an effect on economic growth and inflation during the period examined in Turkey, but had no effect on unemployment. In other words, it was concluded that changes in the size of the public sector were the cause of changes in economic growth and inflation, but not cause of changes in unemployment.

The size of the public sector affects the total demand, output and general level of prices. As a matter of fact, many results have been obtained in the literature indicating that the size of the public sector affects economic growth and inflation. Fan and Rao (2003), Attari and Javed (2013), Garry and Valdivia (2017), Kutasi and Marton (2020) concluded that the public sector's share in the economy affected economic growth. However, Kandil (2001), Ezirim et al. (2008), Amuka et al. (2016), Monjazez and Pati (2017), Nguyen (2019), Afonso et al. (2021)'s studies revealed that the size of the public sector has an effect on inflation. However, the findings we have reached regarding the effect of the size of the public sector on unemployment do not show parallelism with the studies in the literature. The results in the literature suggest that changes in the size of the public sector change unemployment rates. On the other hand, in this study, it was determined that the size of the public sector was not the determinant of the change in employment. It can be argued that the primary objective of public policies in Turkey is not to regulate the employment market, so it is insufficient to affect the dynamics of the labor market. It can be said that the fact that the public sector fulfills its function not in terms of creating production and employment in the economy, but in order to revive the total demand, ultimately creates changes in inflation through its accelerating mechanism. In the failure of government policies to increase production and create employment, investments are not shifted to efficient areas, optimal selection of production factors cannot be made, effective resource distribution cannot be made, and as a result, the efficiency of the private sector decreases (Oktayer and Susam, 2008: 148).

The failure to achieve price stability in the economy and to reach the desired level in production and employment are related to the fact that there is not a completely good total demand management and the production

capacity is not fully utilized (Alkinoğlu, 1999: 307). In addition, when we consider that the size of the public sector triggers changes in growth and inflation and this is shaped in the axis of rational policies, we can say that the size of the public sector may be good for sustainable growth and a low inflationary trend. As a matter of fact, the share of the public economy is high in developed countries today, and price stability and wider employment volume can be mentioned with sustainable growth in these countries. However, in developing or underdeveloped economies, the size of the public sector is low and at the same time, price instability, unstable growth and employment volume are low.

The disproportionate liberalization process that started in the Turkish economy as a result of neo-liberal policies in the post-1980 period increased economic vulnerabilities and structural problems. However, the failure to take measures to solve these problems and political instability caused Turkey to constantly face crises and weakened the macroeconomic performance of the country (Kanca and Bayrak, 2014: 38-44). In addition, the inefficiency and poorness of public spending has been another important reason for not achieving the desired economic goals. However, the existence of the informal economy in our country and the inadequacy of taxes cause the inefficiency of public expenditures and as a result, the public sector's economic size in the national economy remains at very low levels (Sandalcı and Sandalcı, 2016: 414-419). The low share of the public sector in the national economy can significantly affect macroeconomic performance negatively as well as render the policy development and implementation process necessary for a successful macroeconomic performance dysfunctional.

CONCLUSION

It is argued that the economy model, in which public sector is predominant, provides more advantages than the economy model in which market economy is effective in the process of ensuring macroeconomic stability, and this is a requirement of the welfare state understanding. In other words, it is stated that the changes in the size of the public sector are the cause of the changes in the macroeconomic stability indicators and there is a relationship between the economic size of the public sector and macroeconomic stability. Based on this basic view, the relationship between

the economic size of the public sector and macroeconomic stability was examined in the study, in which Turkey's data for the period 1980-2019 was used. According to the causality test results of Toda and Yamamoto (1995), it was concluded that there is a causal relation from public expenditures to economic growth and inflation, but there is no causality relation to unemployment. These results provide important evidence that changes in the size of the public sector are the cause of changes in economic growth and inflation, but not changes in unemployment.

In order to ensure macroeconomic balances and maintain stability in Turkey, which has an institutionalized economic and democratic structure, the activity areas of the government must be well defined and public policies must be implemented at an effective level. In this context, it is possible to bring economic growth to a sustainable level and to keep inflation at moderate levels by optimally adjusting the public's share in the economy. The fact that the growth in the public sector can reduce economic fluctuations and be effective in ensuring macroeconomic stability depends on the stability and good management of public expenditures. Production of efficient goods and services is the main condition for a rational growth. Accordingly, domestic resources should be used to increase the development and welfare of the country, and public expenditures should be directed to productive areas.

Aggregate demand management applied to ensure full employment can increase inflation after a certain level. Hence, demand management is a necessary, but not sufficient condition for achieving full employment. As soon as inflation starts to rise, supply-side policies should also be introduced. Accordingly, common action should be taken in the determination of wages and prices, heavy investments should be made in sectors with high unemployment and productive capacity should be increased (Tokucu and Sarıdoğan, 2010).

The increase in public expenditures increases the production of goods and services in the short-term; but when these expenditures are used irrationally and unplanned, it can lead to low growth and high inflation in the long-term. For this reason, populist policies should be avoided and attention should be paid to the implementation of public policies in a way that will ensure the development of the country in the long-term. Governments should

develop countercyclical policies when they decide to implement discretionary public policies. In the struggle against both recession and inflation, economic growth should be obtained in line with the productive capacity of the country. With the regulation of public policies (especially public expenditures), the aggregate production of goods and services in the economy will be able to respond to the aggregate demand instantly and more easily. In an economy where the aggregate demand-aggregate supply equilibrium is achieved, employment will already be at the anticipated and targeted level.

REFERENCES

ADAMS, Hanry Carter, “The Science of Finance: An Investigation of Public Expenditures and Public Revenues”, 1898, Henry Holt.

AFONSO, Antonio, FURCERI, Davide, “Government Size, Composition, Volatility and Economic Growth”, ECB working paper series, 2008, No. 849.

AFONSO, Antonio, ŞEN, Hüseyin, KAYA, Ayşe, “Government Size, Unemployment and Inflation Nexus in Eight Large Emerging Market Economies”, Review of Public Economics, V. 236, 2021, p.133-170.

AKAN, Yusuf, ARSLAN, İbrahim, KAYNAK, Selahattin, “Türkiye’de Ekonomik İstikrarı Sağlamada Maliye Politikası Uygulamaları (Bir Ampirik Çalışma: 1980-2006)”, Sosyoekonomi, V. 7, N. 7, 2008, p.107-116.

AKTAN, Coşkun Can, “Arz-Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun-Laffer Etkisi”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, V. 1, N. 2, 2009, p.40-54.

AKYÜZ, Hayriye Esra, “Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli ile İklimsel Değişkenlerin İstatistiksel Analizi”, Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi, V. 10, N. 2, 2018, p.183-192.

ALKINOĞLU, Lale, “Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, V.15, 1999, p.307-319.

AMUKA, Joseph I, EZOKE Miracle O, ASGOWA, Fredrick O, “Government Spending Pattern and Macroeconomic Stability: A Vector

Autoregressive Model”, International Journal of Economics and Financial Issues, V. 6, N. 4, 2016, p.1930-1936.

ARI, Ayşe, ÖZCAN, Burcu, “Tüketim-Gelir Oranının Durağanlığı: Türkiye Örneği”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, V. 33, N. 3, 2015, p.23-46.

ATTARI, Muhammad Irfan J, JAVED, Attiya Y, “Inflation, Economic Growth and Government Expenditure of Pakistan: 1980-2010”. Procedia Economics and Finance, V. 5, 2013, p.58-67.

CORSETTI, Giancarlo, DEDOLA, Luca, JAROCIŃSKI, Marek, MAĆKOWIAK, Bartosz, SCHMIDT, Sebastian, “Macroeconomic Stabilization, Monetary-Fiscal Interactions, and Europe’s Monetary Union”, ADEMU Working Paper Series, 2016, 58.

DICKEY, David A, FULLER, Wayne A, “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root”, Econometrica, V. 49, 1981, p.1057-72.

DICKEY, David A, FULLER, Wayne A, “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root”, Journal of the American Statistical Association, V. 74, 1979, p.427-431.

DİNLER, Zeynel, “İktisada Giriş”, Ekin Yayınevi, 2017.

DOESSEL, D. P, VALADKHANI, Abbas (2003). “The Effect of Government on Economic Growth in Fiji”, University of Wollongong Faculty of Commerce Papers, Austria, 2003.

DOĞAN, Seyhun, “Keynesyen Teori’ye Bir Tepki: Arz Yanlı İktisat”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, V.6, N. 12, 2006, p.253-272.

EZIRIM, Chinedu., MUOGHALU, Micheal, ELIKE, Uchenna, “Inflation Versus Public Expenditure Growth in the US: An Empirical Investigation” North American Journal of Finance and Banking Research, V. 2, N. 2, 2008, p.26-40.

FAN, Shenggen, RAO, Neetha, “Public Spending in Developing Countries: Trends, Determination, and Impact”, EPTD Discussion Paper, 2003, 99.

FELDMANN, Horst, “Government Size and Unemployment: Evidence From Developing Countries”, *Journal of Developing Areas*, V. 43 N.1, 2009, p.315-330.

GALBRAITH, John Kenneth, “The Affluent Society”, Houghton Mifflin Co, 1958.

GARRY, Stefanie, VALDIVIA, Juan Carlos, “An Analysis of the Contribution of Public Expenditure to Economic Growth and Fiscal Multipliers in Mexico, Central America and the Dominican Republic, 1990-2015”, *ECLAC Studies and Perspectives Series*, 2017, 173.

GOV, Abdullah, SALIHOGLU Esengül, “Türkiye’de Ekonomik Göstergeler ve Para Arzının Bireysel Kredi Kartı Kullanımına Etkileri” *The Journal of International Scientific Researches*, V. 5, N. 1, 2020, p.50-63.

HAN, Song, MULLIGAN, Casey, “Inflation and the Size of Government”, *Louis Review*, V. 90, N. 32, 2008, p.245-267.

HOLDEN, Steinar, SPARRMAN, Victoria, “Do Government Purchases Affect Unemployment?”, *CESifo Working Paper*, 2018, 3482.

KANCA Osman Cenk, BAYRAK, Metin, “Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğüne Türkiye ve OECD Ülkeleri Açısından Bir Bakış. *Sayıştay Dergisi*, V. 95, 2014, p.29-48.

KANDIL, Magda, “Asymmetry in the Effects of US Government Spending Shocks: Evidence and Implications”, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, V. 41, N. 2, 2001, p.137-165.

KARIMI, Keyvan, GHASEMZADE, Rahebe, KHODAEI, Payam, ABDI, Payam, “The Effect of Government Spending on Macroeconomic Stability”, *Accounting*, V. 2, 2016, p.31-36.

KAYA, I. Gökçe, “Türkiye’de Kamu Sektörünün Optimal Büyüklüğü”, *Maliye Finans Yazıları*, V. 28, N. 101, 2014, p.32-57.

KOVACI, Süreyya, BELKE, Murat, BOLAT, Süleyman, “Kamu Büyüklüğünün İşsizlik Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Ülkelerinden Kanıtlar”, *Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresi*, 2018, Antalya.

KUTASI, Gabor, MARTON, Ádam, “The Long-Term Impact of Public Expenditures on GDP-Growth” *Society and Economy*, V. 42, N. 4, 2020, p.403-419.

LEE, Junsoo, STRAZICICH, Mark C. “Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test With Two Structural Breaks”, *The Review of Economics and Statistics*, V. 85, N. 4, 2003, p.1082-1089.

LINDAUER, David L, VELENCHIK, Ann D, “Government Spending in Developing Countries: Trends, Causes, and Consequences”, *The World Bank Research Observer*, V. 7, N. 1, 1992, p.59-78.

LUMSDAINE, Robin L, PABELL, David H, “Multiple Trend Breaks and the Unit Root Hypothesis”, *The Review of Economics and Statistics*, V. 79, N. 2, 1997, p.212-218.

MACKINNON, James G, “Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests”, *Journal of Applied Econometrics*, V. 11, N. 6, 1996, p.601-618.

MIHÇI, Hakan, “Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır?” *Ekonomik Yaklaşım*, V. 7, N. 23, 1996, p.65-86.

MOHANTY, Madhusudan, ZAMPOLLI, Fabrizio, “Government Size and Macroeconomic Stability”, *BIS Quarterly Review*, Bank for International Settlements, 2009.

MONJAZEB, Mohammadreza, PATI, Mohsen Mahmoodi, “Government Size and Inflation in Developing Countries: A Panel Data Approach”, *Journal of Economic Modeling Research*, V. 7, N. 26, 2017, p.65-87.

MUSGRAVE, Richard, “Fiscal Systems”, Yale University Press, 1969.

NEPRAM, Damodar, SINGH, Salam Prakash, JAMAN, Samsur, “The Effect of Government Expenditure on Unemployment in India: A State Level Analysis”, *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, V.8, N. 3, 2021, p.763-769.

NGUYEN, Tai Dang, “Impact of Government Spending on Inflation in Asian Emerging Economies: Evidence from India, China, and Indonesia”, *The Singapore Economic Review*, V. 64, N. 5, 2019, p.1171-1200.

OKTAYER, Nagihan, SUSAM, Nazan, “Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, V. 22, N. 1, 2008, p.145-164.

ONUHAHO, Favour C, AGBEDE, Moses Oyeyemi, “Impact of Disaggregated Public Expenditure on Unemployment Rate of Selected African Countries: A Panel Dynamic Analysis”, *Journal of Economics, Management and Trade*, V. 24, N. 5, 2019, p.1-14.

ÖZER, Mustafa Orhan, “Kamu Harcamaları ve İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki: Abrams Eğrisinin Türkiye İçin Sınanması”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, V. 10 N. 20, 2020, p.307-322.

PEACOCK, Alan, WISEMAN, Jack, “The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom”, Princeton University Press, 1961.

ROSTOW, Walt Whitman, “The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto”, Cambridge University Press, 1960.

SAGDIÇ, Ersin Nail, YILDIZ, Fazlı, “Bölgesel Düzeyde Kamu Harcamalarının İşsizlik Düzeyi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V. 64, 2020, p.208-226.

SAMANIPOUR, Hassan, ABOUNOORI, Esmail, NADEMI, Younes, “Inflation and Government Size in Iran: Threshold Regression Approach”, *QJER*, V. 16, N. 4, 2016, p.107-125.

SANDALCI, Ulvi, SANDALCI, İnci, “Kamu Kesimi Ekonomik Büyüklüğü ve Kamu Etkinlik Düzeyi İlişkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V. 25, N. 1, 2016, p.413-429.

SCHMIDT, Peter, PHILLIPS, Peter C. B, “LM Tests for a Unit Root in the Presence of Deterministic Trends”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, V. 54, N. 3, 1992, p.257-287.

SCULLY, Gerald W, “The Size of the State, Economic Growth and the Efficient Utilization of National Resources”, *Public Choice*, V. 63, N. 2, 1989, p.149-164.

ŞEN, Semih, TABAR, Çağlayan, TOKATLIOĞLU, Mircan, “Küresel Krizde Devlet Müdahalesi ve Maliye Politikası”, *İş ve Hayat*, V. 4, N. 8, 2018, p.1-16.

ŞENER, Orhan, “Kamu Ekonomisi”, Beta Basım, 2014.

TINBERGEN, Jan, “On the Theory of Economic Policy”, North-Holland, 1952.

TINBERGEN, Jan, “Economic Policy: Principles and Design”, North-Holland, 1956.

TODA, Hiro Y, YAMAMOTO, Taku, “Statistical Inference in Vector Autoregressionswith Possibly Integrated Processes”, *Journal of Econometrics*, V. 66, 1995, p.225-250.

TOKUCU, Erkan, SARIDOGAN, Ercan “Kriz ve Maliye Politikalarının Geri Dönüşü Çerçevesinde Fonksiyonel Maliye: Bir Literatür Taraması”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, V. 29, N. 2, 2010, p.77-98.

WAGNER, Adolph, “Three Extracts on Public Finance, in *Classics in the Theory of Public Finance*”, Richard MUSGRAVE and Alan PEACOCK (Eds), 1958, Macmillan, p.119-136.

WANG, Siyan, ABRAMS, Burton, “The Effect of Government Size on the Steady-State Unemployment Rate: A Dynamic Perspective”, *University of Delaware Department of Economics Working Paper*, 2011, No.11-12.

YILANCI, Veli, “Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, V. 10, N. 2, 2009, p.324-335.

YILANCI, Veli, ÖZCAN, Burcu, “Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, V. 11, N. 1, 2010, p.21-33.

ZIVOT, Eric, ANDREWS, Donald, W.K. “Further Evidence of the Great Crash, the Oil-Price Shock and the Unit Root Hypothesis”, *Journal of Business and Economic Statistics*, V. 10, N. 3, 1992, p.251-270.

BREXIT AND THE POSSIBILITY OF “DOMINO EFFECT”¹

Neriman HOCAOĞLU BAHADIR²

Geliş Tarihi: 31/10/2021

Kabul Tarihi: 24/11/2021

ABSTRACT

The European Union (EU) was established by six member states in 1957. It had a policy of ever-forward enlargement and became a union with 28 member states in 2013. The United Kingdom (UK) was one of the first states to apply for membership and is also first to leave the EU. Brexit Referendum, which was held in 2016, was a milestone in the EU. Although it was the first time a member state left the EU the UK's Euroscepticism was nothing new. However, the UK is not the only Eurosceptic member of the EU. For that reason, after the Referendum other “-exits” began to be discussed by the member states with doubts about the EU policies. Frexit, Nexit and Grexit were the examples of other “-exit” discussions. Domino effect possibility was on the papers just after the Referendum but after five years it just seems to be a rhetoric. This research scrutinises Brexit and its possible effects on EU integration through the concepts of Euroscepticism and domino effect. It also argues that Brexit is closely related with the UK's own circumstances, background, interests, capabilities, and expectations. Therefore, it claims that it is difficult to talk about domino effect.

Keywords: Euroscepticism, Brexit, Domino Effect, EU integration

¹ Bu makale, yazarın 4 Haziran 2021 tarihinde Sofya’da düzenlenen “The European Union After Brexit” isimli konferansta sunmuş olduğu “Brexit and Domino Effect Possibility in the EU” isimli sunumundan türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nhbahadir@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3723-5554

Brexit ve "Domino Etkisi" Olasılığı

ÖZET

Avrupa Birliği (AB) altı üye ülke tarafından 1957'de kurulmuştur. Sürekli ileriye giden bir genişleme politikası izlemiş ve 2013 yılında 28 üyeli bir birlik haline gelmiştir. Birleşik Krallık üyelik için ilk başvuran ülkelerden bir tanesi ve ayrılmak için de ilk başvuran üye ülkedir. 2016'da düzenlenen Brexit Referandumu, AB için bir dönüm noktası olmuştur. Bir üye ülkenin AB'den ayrılması ilk kez oluyor olsa da Birleşik Krallık'ın Avrupa şüphesizliği yeni bir şey değildi. Bununla birlikte, Birleşik Krallık, AB'nin tek Avrupa şüphesi üyesi değildir. Bu nedenle Referandum sonrası diğer "çıkışlar" AB politikalarından şüphe duyan üye ülkeler tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Frexit, Nexit ve Grexit diğer "çıkış" tartışmalarının örnekleriydi. Domino etkisi olasılığı referandumdan hemen sonra gazetelerdeydi ama beş yılın sonunda bu sadece bir retorik olarak görünmektedir. Bu araştırma, Brexit'i ve bunun AB entegrasyonu üzerindeki olası etkilerini Avrupa şüphesizliği ve domino etkisi kavramları üzerinden incelemektedir. Ayrıca Brexit'in İngiltere'nin kendi koşulları, geçmişi, çıkarları, yetenekleri ve beklentileri ile yakından ilişkili olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle de domino etkisinden bahsetmenin zor olduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa şüphesizliği, Brexit, Domino Etkisi, AB entegrasyonu

INTRODUCTION

The European Union (EU) was established in 1957 by six member states but first it was named the European Economic Community (EEC). The EU has developed with its enlargements and deepening policies since its foundation. It became a 28-member union in 2013, but in 2016, the United Kingdom (UK), one of the first member states (1973), decided to leave the EU. It is difficult to say that the UK had been satisfied with the Union policies since its accession to the EU. The UK was a member state with its own characteristics that could be described as a Eurosceptic, and these characteristics caused Brexit to happen.

After the UK's decision to leave the EU as the first member state, it was expected to create a domino effect and trigger disintegration of the EU. After the referendum in England, many more exit scenarios emerged, especially in the member states before the elections, but it was seen that all of them were the pre-election discourses of the far-right parties in the member states. At that time, these discourses were in the headlines and in the news.

This research scrutinises Brexit and its effects on EU integration. The main question of this research is whether Brexit will create a domino effect in the Union. To answer this question first Euroscepticism, which is thought to be at the centre of Britain's separation is defined, and then the domino effect is briefly explained to show what can be expected with this effect. Then, to form the background of the research and to see the reasons of Brexit, the UK's own characteristics relate to Brexit are scrutinised as it is argued that they influence the separation. As a next step withdrawal process is explained briefly and finally it is focused on possible exit scenarios.

1. EUROSCEPTICISM AND DOMINO EFFECT

In this part, the concepts of Euroscepticism and domino effect are explained to be able to clarify what is meant by these concepts. First, it is focused on Euroscepticism and then it is focused on domino effect.

Euroscepticism is a term which is closely related to the opposition to the European integration. Taggart first explained the concept as "the idea of contingent or qualified opposition, as well as incorporating outright and

unqualified opposition to the process of integration” (Taggart and Szczerbiak, 2002: 4; Taggart, 1998: 366). Later, Taggart and Szczerbiak divided Euroscepticism into hard Euroscepticism and soft Euroscepticism. According to them, hard Euroscepticism is related to “a principled opposition to the EU and European integration”, while in soft Euroscepticism the opposition is related to “one (or a number) of policy areas leads to the expression of qualified opposition to the EU, or where there is a sense that 'national interest' is currently at odds with the EU trajectory” (Taggart and Szczerbiak, 2002: 4). Even though these concepts have been criticized, they fit the scope of this research and therefore they are preferred.

In this research, Euroscepticism is used in the sense of soft Euroscepticism, but the concept of Euroscepticism is preferred because here, the opposition is used in a more general way in relation to member states rather than political elites in a member state. Departing from this point of view, it can be said that in the case of Brexit, the UK opposed to some of the EU policies. However, the gradual increase in these policies led to action for separation. The overflow point was reached, and a referendum was held. The referendum campaign was led by a party, which can be defined as hard Eurosceptic, and because of the referendum it was publicly approved to leave the EU.

Domino effect as another concept which should be mentioned was stated in a speech by Eisenhower “as a domino principle”. In the speech, Eisenhower (1954) defined domino principle as “You have a row of dominoes set up, you knock over the first one, and what will happen to the last one is the certainty that it will go over quickly. So, you could have a beginning of a disintegration that would have the most profound influences.”. Before Eisenhower, this effect was mentioned in relation to communism with the thought that its contagious force would spread from country to country and this point of view formed the base of “domino theory” (Smith, 2007; Bell, 2001: 117). These are precisely the effect that is questioned whether it will occur within the EU or not. Disintegration possibility after Brexit has been one of the most curious issues for the future of the EU.

2. THE EUROPEAN UNION

The EU is one of the actors in the international relations. As a regional organisation it has different characteristics from other regional organisations. It is more integrated and has supranational elements closely related to the level of integration. However, this integration did not happen suddenly. This is a long process started as an economic community in 1957 with the Treaty of Rome. Although economic cooperation is still at the hearth of the EU, now the members cooperate in many different fields. In other words, the Union has become interwoven day by day with enlargements and deepening policies since its establishment. Although enlargements and deepening of the EU is not the subject of this research, it is important to focus on the enlargement and deepening policies regarding the UK to clarify the way to Brexit.

2.1.The EU's First Enlargement and Opt-Outs

The EU enlargement process can be traced back to the first membership applications in the 1960s and it reached to most enlarged point with the membership of Croatia in 2013. Then, the EU became a union with 28 member states, and it continued until the first separation from the EU.

Wars take an important place in the history of the Europe. Peace could not be secured for centuries in the Europe but after the World War II, states decided to maintain peace. The talks of unified Europe started with Churchill's speech in which he noted that for peace, safety and freedom United States of Europe must be built (European Commission, (n.d.)a). However, both in constructing European Coal and Steel Community and European Economic Community (EEC) as a peace project, the UK preferred to be out. After a while the UK changed its mind and decided to become a member of the EEC and applied for membership. Its applications were vetoed twice in 1963 and 1967 by France. The UK's membership became possible just after the governmental change in France. In 1973, the UK, Denmark and Ireland became the first members of the European Community (EC).

The UK's reasons for opposition to be part of these communities were similar to those for Brexit: "the question of the UK's world role and its relationship with Commonwealth countries; a preference for loose

integration; a greater interest in free trade over economic organization and social policies" (Mourlon-Druol, 2015: 2; Milward, 2002; Young, 2000). These were also the core reasons of Eurosceptic character of the UK, and their traces can be seen throughout the membership process. However, there were also other reasons that could be considered related to them. For example, two years after the UK became a member it held a referendum and asked its citizens if they wanted to stay in the EU. The reasons for this referendum were the UK's role in the world, the economic problems of the 1970s, the UK's contribution to the EU, criticisms of the membership negotiations (Mourlon-Druol, 2015: 3-5). The results of the first referendum were different from the last one. The "yes" votes were more than the "no"s (Mourlon-Druol, 2015: 6). This was the answer of the citizens to the questions of leaving the EC. This first referendum showed indecision of the UK's politician in terms of cost-benefit calculations.

The reasons mentioned above came to the fore again and again in different events during the 47-year membership period. Each of these reasons can be evaluated as a sign of Eurosceptic point of view. The UK's opposition to the budgetary issues in 1970s and 1980s can be given as an example. In 1984, budgetary imbalances were argued, and the UK got a correction (Consillium, 1984: 2). This is an important sign of opposition to the EU policies, and it was a success for England even if there were some news about the rebate demand was defeat (Watt, 2009). In the following years, Thatcher's Eurosceptic point of view and her speeches shaped the relation between the EU and the UK. The Treaty of the EU (Maastricht Treaty) was seen as a treaty which "constituted the very things that Thatcher had warned and spoken out against – Brussel's determination to create a European "super-state" and to impose a Socialist agenda" by the Eurosceptics (Higazy, 2020) and caused opposition to the treaty. According to Menon (2017), John Major secured both "an opt-out of economic and monetary union" and "the removal of the social chapter from the body of treaty itself". The Social Chapter was a legislative tool and with this chapter the decision made with qualified majority voting was extended while unanimous voting related issues retained and the UK preferred to continue with "its own, distinctive labour market policy" (European Commission, 1997). This kind of relation can be evaluated as cooperating in its own way with its own rules. There were also other opt-outs (exemptions) such as the

Schengen Agreement, euro, Charter of Fundamental Rights, area of freedom, security, and justice. Within the scope of this research, some of these opt-outs are evaluated as paving stones on the road to Brexit. However, there are also opinions to the contrary. For example, Addler-Nissen (2011) argues that “the management of the British and Danish opt-outs quite paradoxically expresses the strength of the doxa of European integration”.

The Schengen Agreement was signed in 1985 but its implementation started in 1995. The UK’s opposition to border-free Europe also came from Thatcher’s point of view and the UK got opt-out from the Schengen Agreement with the Treaty of Amsterdam (Addler-Nissen, 2011). The Schengen Agreement is important as it abolishes internal border checks within the EU and sets common rules for the external borders but it should be noted that the states want to be part of this Area must fulfil a list of pre-conditions (European Commission, (n.d)b). So, the UK is not the only member state which is out of the Area. There are also other member states which are not within the Schengen Area. Here, it is crucial to note that the UK’s exemption was the result of its preference for being out of such integration.

Another opt-out is related to the Economic and Monetary Union, as mentioned above the UK chose not to join the euro and continued to use its own national currency. As with the Schengen Area, not all members became part of the euro area. Today, there are 19 members states in the euro area. Being in the euro area was an option for member states at the time the euro was introduced but after its introduction, member states had to abolish their national currencies and meet the requirements to start using the euro (European Commission (n.d).c). The common currency was an important step in the EU integration process as currencies are closely related to national sovereignty and most member states agreed to abolish them for further integration. As in the Schengen Area, the UK preferred to be outside. According to Lilico (Lee, 2016a), the decision to be out of “the euro started the clock ticking”.

The Charter of Fundamental Rights can be evaluated as another sign of Euroscepticism in the UK. The Charter, which regulates rights and freedoms of the EU citizens, became part of the EU treaties and binding for the member states with the Lisbon Treaty. However, there is a protocol

which regulates the application of the Charter to the UK and Poland. According to Douglas-Scott (2014: 19), in this case, Eurosceptic point of the UK was because of "its opposition to an EU-wide fundamental rights doctrine", namely a "right-based euroscepticism" and the UK was not alone even if the reasons of Poland were different. The UK once again showed its opposition to further integration and transfer of sovereignty with the Charter.

The opt outs of the UK are not just related to the preferences of a nation state because the policies, the UK preferred to be outside, are closely related to the integration of the EU and most of them are the corner stones of the EU such as the Schengen Area, which is a gain for the citizens, and the euro etc. They make the EU more integrated and a closer Union. However, some of the EU member states perceive these developments as a departure from nation state and oppose to them. The UK was one of these member states and this opposition paved to the Brexit.

3. BREXIT REFERENDUM

The Brexit Referendum was held in June 2016 and according to the results of the Referendum, the UK left the EU after a long negotiation process. However, the referendum itself was the result of long-standing opposition to the EU policies and the reasons for leaving were well defended in the campaign just before the referendum. As a result, 51.9% of the UK decided to leave the EU.

The arguments of leaving the UK were well articulated in Vox, in 2016. According to Lee's report, there were seven arguments. These arguments were the EU threat for British sovereignty, the EU's burdensome regulations, the EU's blocking of radical reforms, the impact of euro, immigrants, the opportunity for a more rational immigration system outside the EU, and sending money to the EU (Lee, 2016b). Most of these arguments are closely related with the Eurosceptic steps which are mentioned in the previous part. For example, sovereignty was the case in nearly all oppositions of the UK for further integration of the EU. The UK's contribution to the EU was also a significant instrument which was used during the leaving campaign. Here, the main argument was that the EU was paying more than benefiting. Migration related issues were at the heart of the campaign, as well.

Crises of the 2000s, strengthened the leave side of the campaign. The series of crises started with the constitutional crisis, which was seen as the loss of sovereignty and a progress towards federalism, and it was abandoned. After a short while, financial crisis started and some of the member states had to be supported to overcome and ease the effects of crisis. Later, the migration crisis reached its peak point, a year before the Brexit Referendum, in 2015. Therefore, migration became hot topic of the leaving campaign.

In terms of sovereignty, the leave group placed sovereignty will of the British people at the center of their campaign and used “Let’s take back control” as a slogan (Virdee and McGeever, 2017). This means lots about sovereignty and its share with the EU. Sovereignty was the subject of the Maastricht Treaty, Schengen in relation to the border controls, the euro talks and the Charter. In the Virdee and McGeever’s (2017) research, sovereignty related arguments were claimed to be supported by leave group with the re-establishment of “long-standing ties with kith and kin from the Old Commonwealth of Canada, Australia and New Zealand (as well as the US)”. This shows a connection with sovereignty and the nostalgia to the past and the past recalls the glorious empire times of the UK. Inglehart and Norris (2016: 16) defined the nostalgic times as “the Westminster parliament was sovereign, society was predominately white Anglo-Saxon, manufacturing factories and extracting industries– producing steel, coals, cars- still providing well-paying and secure jobs for unionized workers in the Midlands and North”. This vision was depicted and used in the campaign to achieve the desired result.

The crises caused the longing for the past days to be felt even more strongly, especially the migration crisis. The EU’s policies in dealing with the migration crisis did not satisfy many member states. The Visegrad states did not accept relocation plan, the border member states were crushed under the burden of migration and the others were not happy with the EU’s policies just like the UK. A good example of this was a poster shown by Farage to draw attention to EU’s ‘failed’ migration policy, showing a queue of migrants crossing the Croatian – Slovenian border, but Johnson noted that it was not a poster of the official leave campaign (Stewart and Mason, 2016). According to Prentis (Stewart and Mason, 2016), “This is a scaremongering

in its most extreme and vile form". This poster and other rhetoric about immigrants affected the voters, whether they were part of an official leave campaign or not. The reasons related to migration was both connected to borders of nation state and also about the employment and benefits because migration had the potential for cheap labour and this caused unemployment fear for the British people. Arnorsson and Zoega's (2018: 314) point of view supports this idea as they noted that "the leave vote and the values and attitudes towards immigrants and the EU may reflect the economic interests or at least the perceived economic interests of individual voters".

Another argument for leaving was the UK's contribution to the EU and data on the contribution was used in a misleading way. The leave group claimed to send £350 million a week to the EU, and this claim was used as a tool by capitalizing on buses. It was an image that impressed people. It was stated to be misleading (Henley: 2016), but buses were used during the campaign. Three years later, Johnson admitted it was wrong (Read: 2019), but admitting years later failed to restore leave votes. The leave group used the statistics to their advantage and the result was what they wanted.

3.1. Leaving the EU - Withdrawal

The leave side used the data and statistics to portray the vision that they wanted voters to see to achieve their goals. Their plans worked, and with the results of the referendum, it was decided to leave the EU. However, the withdrawal process was not easy and lasted for nearly five years.

After the Referendum, Cameron resigned and noted that the path the British people chose, needed a new leader and he would stay until the autumn (Stewart, Mason and Syal, 2016). Theresa May became the leader of withdrawal and triggered article 50 of the Lisbon Treaty but the process was difficult as the Union and cooperation was interwoven. There were many things to be discussed and come to decision. The withdrawal agreement which was drafted with the EU was rejected three times by the British Parliament and May had to resign after three years of effort to deliver Brexit. Boris Johnson came after her and he was very determined to leave and eventually the UK left the EU. However, it was not easy for Boris to conclude the agreement, as well, and no-deal Brexit was also on the agenda. One of the most discussed topics of the agreement was the border related

issues between Ireland and Northern Ireland. Even after the agreement, border controls related issues are still on the agenda. There are problems related to the Northern Ireland Protocol as the EU stated that “the UK cannot be trusted to keep its word” (Stephens, 2021). This shows that Brexit related issues and the agreement will continue to be on the agenda and its effects will be felt.

The cost of leaving the EU should also be taken into consideration. The process was long and exhausting, and it came at a cost. Even if the UK decided to leave the EU because of its policies and contributions, leaving the EU also comes at a cost. Although the total bill is not clear according to the UK, it was stated that it was between £35 billion and £39 billion, of which a large part was paid. According to the Office for Budget Responsibility, about £25 billion remains to be paid by 2057 and “almost £18bn of which will be paid in the first five years” (BBC, 2021). This shows that separation also has a price, and it will last for a while. The UK will also continue to be part of some programmes such as Horizon Europe research scheme, Euratom nuclear research programme and Copernicus, the earth monitoring project so the UK will continue to contribute to these programmes (BBC, 2021).

In this separation process turning back to the beginning is not possible and even it is not beneficial. The UK still prefers to be in, in terms of some programmes and EU policies. Therefore, it will not be wrong to note that in the post-EU period the UK will have some opt-ins. This means that the process is complex and total disintegration is not possible. The UK still continues to cooperate with the EU according to its benefits. It can be said that the UK has transitioned from a tight integration to a loosely structured and gain-oriented integration. However, it will not be part of the decision-making process and it will not have power to shape the future of the integration. It will take time to see whether it is more beneficial for the UK to be out rather than in.

4. DOMINO EFFECT OF THE BREXIT

The UK’s Referendum and its results opened discussions about possible exits from the EU. It was thought that there would be other separations after the UK, and that some Eurosceptic member states would also want to leave the EU. Particularly populist (radical) right parties or in

other words far-right parties and their leaders used the discourse of leaving the EU in the pre-election periods in some member states such as France and the Netherlands as seen in the headlines and news. There were also other member states used Brexit from time to time and to call for leaving the EU.

News of separation began to appear in the headlines of the newspapers the very next day of the referendum in the UK. The discussions moved from Brexit to other possible separations such as Frexit and Swexit (Adler, 2016). Due to the French election, Frexit became one of the most discussed about separation possibilities. Marine Le Pen's words appeared frequently in the newspapers. Some of them were "It's now a reality for everyone. It is possible to leave the EU." (Adler, 2016), "Under those conditions we need an amicable separation" (M'tiri, 2017), and "Victory for Freedom! As I have been asking for years, we must now have the same referendum in France and EU countries" (Chrisafis, 2016). These statements were a call for Frexit and disintegration of the EU as she emphasized that it was possible to leave the EU. So, France and other member states could follow the same way. However, it has not happened. Le Pen lost the elections in 2017 and Frexit rhetoric disappeared for a while. With Covid-19 crisis there were some opinions about the EU's 'failure' to manage the crisis may lead to Frexit but according to Paul Smith, "criticism of the EU does not mean readiness and desire of Paris to leave the EU" (PenzaNews, 2021). This statement is very important for this research as it claims that each member state may feel dissatisfied with the EU and its policies on its own terms, but it is difficult to create the effect to leaving the EU. Brexit happened because of all the aforementioned reasons and the specifics of the UK.

The Netherlands exit (Nexit) was another possibility and it was most voiced by Wilders. According to him, the Netherlands should have had a referendum for leaving the EU as soon as possible and he added that "The Dutch would like to be in charge again of their own budget, their national borders and their immigration policy" (Dunai, 2016). This statement was nearly the same as the leave group in the UK used for their leave campaign. However, Nexit call of Wilders did not last for long as there was an election in 2017 and his party (Party for Freedom- PVV) became the second party and in 2021 elections his party lost votes and became the third party.

However, the possibility of separation is still being discussed because of the same reasons for Brexit such as budget contributions and inequalities although it is not very likely as the Netherlands trade depends mostly to the EU (approximately 75% of its export to the EU) and it is part of Eurozone (Rijnen, 2021). Although these two countries have similarities, they also have different characteristics, backgrounds, and expectations. Moreover, Nexit talks are not as lively as they were after the UK referendum.

There were also other exit scenarios after the UK's referendum such as Grexit (even before Brexit), Mexit, Huxit and Itexit. Each of these member states had their own reasons some of which were related to the crises such as economic, migration and Covid-19 crisis or other specific issues. However, the reasons were generally related to just one policy area rather than being a principal opposition to the EU and its integration. They were mainly instant reactions that changed according to the situation or the crisis. It is hard to evaluate them as stable responses to EU integration.

Although domino effect was expected after the UK referendum, it is difficult to state that after the first disintegration, separation has gone over quickly from one member state to another as defined by the concept of 'domino effect'. There were no referendums but there were calls for referendum by the far-right parties in some member states as stated above, but these calls did not yield any results. These calls did not go beyond rhetoric. However, this does not mean that an exit call of any member state will not end with separation in the future. After Brexit, any member states, which want to leave the EU, knows how the process goes on. However, here it should be noted that member states should do their cost-benefit calculations very well. It should not be forgotten that member states benefit from the EU in terms of trade, security, and their involvement as an actor in the international system. Most member states would not have the same power without being a member state. As a well-integrated union, the EU is a demonstration of the power of cooperation. Moreover, Brexit process has shown that leaving the EU is not easy and has costs. As Walter (2021: 1) states "Observing other countries' disintegration experiences allows voters to better assess the feasibility and desirability of such withdrawals".

CONCLUSION

The EU enlarged and deepened from its establishment to 2013. Integration and cooperation in different fields have always been on the agenda but disintegration was not. The UK, as the first country to be the member of the Union, was also the first to leave. During its membership the UK was a Eurosceptic member state as it opposed some of the EU's policies. Euroscepticism in the UK started just after its membership in 1970s and its opposition to EU's policies continued until it left the EU.

Sovereignty, nostalgia, immigration, and contributions to the EU were at the centre of the leave campaign. The leave group used the statistics by cherry picking and sometimes in a misleading way and got the results they wanted. However, Brexit cannot be evaluated just according to campaign, as it had a background. It was a long process which was blended day by day with Britain's own characteristics, history, interests, expectations, and capabilities. The post-referendum exit process was also a long and difficult process and there are still issues that the parties are not satisfied with, such as the Northern Ireland border. Thus, even if Brexit did show the way to leave, it was not an easy and convenient experience that could lead the member states to follow. So, it is difficult to say that Brexit will lead to disintegration of the EU.

Domino effect was one of the hot topics just after the UK referendum. However, each member state has its own circumstances, background, interests, capabilities, and expectations, so each member state needs to be evaluated in its own terms. Therefore, it is difficult to talk about a domino effect. Each separation can affect the other member states, but it is difficult to say that this will cause a separation that triggers each other as in the domino effect. Moreover, the Brexit process was not a good example to be followed. So, even if exit rhetoric was used by far-right parties for a while especially before the elections, it did not lead to any referendum and domino effect in the EU. The possible EU disintegration scenarios have not materialized. However, this does not mean that it will not be possible at all, it is about the full maturation of conditions for each member state.

REFERENCES

ADLER-NISSEN, Rebecca, (2011), “Opting Out of an Ever-Closer Union: The Integration Doxa and the Management of Sovereignty”, *West European Politics*, 34:5, pp. 1092-113, Available at: <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080%2F01402382.2011.591102> (Accessed: 11.07.2021).

ADLER, Katya, (2016), “Scared by Brexit, Europe asks what next”, *BBC*, 24 June, Available at: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36625573> (Accessed: 23.07.2021).

ARNORSSON, Agust and ZOEGA, Gylfi, (2018), “On the causes of Brexit”, *European Journal of Political Economy*, 55, pp. 301-323, Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2018.02.001> (Accessed: 15.07.2021).

BBC, (2021), “Brexit divorce bill: How much does the UK owe to the EU?”, 9 July 2021, Available at: <https://www.bbc.com/news/51110096> (Accessed: 23.07.2021).

CHRISAFIS, Angélique (2016), “European far right hails Brexit vote”, *The Guardian*, 24 June, Available at: <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/24/european-far-right-hails-britains-brexit-vote-marine-le-pen> (Accessed: 23.07.2021).

CONSILLIUM, (n.d.), “European Council Meeting at Fontainebleau Conclusions of the Presidency”, Available at: https://www.consilium.europa.eu/media/20673/1984_june_-_fontainebleau__eng_.pdf (Accessed: 10.07.2021).

DOUGLAS-SCOTT, Sionaidh, (2014) “Fundamental Rights not Euroscepticism: Why the UK should embrace the EU Charter”, *Legal Research Paper Series*, Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2528768 (Accessed: 15.07.2021).

DUNAI, Marton, (2016), “Dutch anti-immigrant party chief urges ‘Nexit’ referendum for Netherlands”, *Reuters*, 24 June, Available at: <https://www.reuters.com/article/britain-eu-outers-netherlands-idINKCN0ZA2A2> (Accessed: 23.07.2021).

EISENHOWER, Dwight, D., (1954), "President Eisenhower's Conference", Available at: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/pentagon/ps11.htm> (Accessed: 10.07.2021).

EUROPEAN COMMISSION, (n.d.)a, "Winston Churchill: calling for a United States of Europe", Available at: https://europa.eu/european-union/sites/default/files/docs/body/winston_churchill_en.pdf (Accessed: 10.07.2021).

EUROPEAN COMMISSION, (n.d.)b, "Schengen Area", Available at: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/schengen_en (Accessed: 11.07.2021).

EUROPEAN COMMISSION, (n.d.)c, "What is the euro area?", Available at: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/what-euro-area_en (Accessed: 11.07.2021).

HENLEY, Jon, (2016), "Why Vote Leave's £350m weekly EU cost claim is wrong", The Guardian, 10 June, Available at: <https://www.theguardian.com/politics/reality-check/2016/may/23/does-the-eu-really-cost-the-uk-350m-a-week> (Accessed: 15.07.2021).

HIGAZY, Amira, (2020), "Euroscepticism, Thatcherism and Brexit", E-International Relations, Available at: <https://www.e-ir.info/2020/02/26/euroscepticism-thatcherism-and-brexit/> (Accessed: 11.07.2021).

INGLEHART, Ronald and NORRIS, Pippa, (2016), "Trump, Brexit, and the Rise of Populism Economic Have-Nots and Cultural Backlash", Faculty Research Working Paper Series, Available at: <https://research.hks.harvard.edu/publications/workingpapers/Index.aspx> (Accessed: 15.07.2021).

LEE, Timothy B., (2016)a, "Brexit: the best argument for Britain to leave the European Union", Vox, 23 June, Available at: <https://www.vox.com/2016/6/21/11974600/brexit-eu-euro-disaster> (Accessed: 15.07.2021).

LEE, Timothy B. (2016)b, "Brexit: the 7 most important arguments for Britain to leave the EU", Vox 25 June, Available at:

<https://www.vox.com/2016/6/22/11992106/brexit-arguments> (Accessed: 15.07.2021).

M'TIRI, Hajar, (2017), "Marine Le Pen wants a 'Frexit' for France", AA, 02 March, Available at: <https://www.aa.com.tr/en/europe/marine-le-pen-wants-a-frexit-for-france/762947> (Accessed: 23.07.2021).

MENON, Anand, (2017), "Unhappy anniversary: Maastricht 25 years on", Ukandeu, 7 February, Available at: <https://ukandeu.ac.uk/unhappy-anniversary-maastricht-25-years-on/> (Accessed: 11.07.2021).

MOURLON-DRUOL, Emmanuel, (2015), "The UK's EU Vote: The 1975 Precedent and Today's", Bruegel Policy Contribution, No.2015/08, Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/126700/1/831937238.pdf> (Accessed: 10.07.2021).

PENZANEWS, (24 March 2021), "Foreign experts consider likelihood of Frexit extremely low", Available at: <https://penzanews.ru/en/analysis/67055-2021> (Accessed: 23.07.2021).

READ, Jonothon, (2019), "Boris Johnson appears to finally admit his '£350m a week' claim was wrong", The New European, 11 September, Available at: <https://www.theneweuropean.co.uk/brexit-news-boris-johnson-350-million-a-week-nhs-claim-55554/> (Accessed: 15.07.2021).

RIJNEN, Sonja, (2021), "Could 'Nexit' be the next Brexit?", The Brussels Times, 31 March, Available at: <https://www.brusselstimes.com/opinion/162966/could-nexit-be-the-next-brexit/> (Accessed: 23.07.2021).

SMITH, Katie, (2007), "How Important was the So-called 'domino theory' in Forming US Policy Towards Indochina during the Cold War? Were other factors more important?", E-International Relations, Available at: <https://www.e-ir.info/2007/12/22/how-important-was-the-so-called-'domino-theory'-in-forming-us-policy-towards-indochina-during-the-cold-war-were-other-factors-more-important/> (Accessed: 10.07.2021).

STEPHENS, Philip, (2021), "Boris Johnson has made a Brexit offer the EU can only refuse", Financial Times 22 July, Available at:

<https://www.ft.com/content/7ee27e99-1f13-4ca3-a7da-93248a32c078>
(Accessed: 23.07.2021).

STEWART, Heather and MASON, Rowena, (2016), "Nigel Farage's anti-migrant poster reported to police", The Guardian, 16 June, Available at: <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/16/nigel-farage-defends-ukip-breaking-point-poster-queue-of-migrants> (Accessed: 15.07.2021).

STEWART, Heather, MASON, Rowena, and RAJEEV, Syal, (2016), "David Cameron resigns after UK votes to leave European Union", The Guardian, 24 June, Available at: <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/24/david-cameron-resigns-after-uk-votes-to-leave-european-union> (Accessed: 15.07.2021).

TAGGART, Paul and SZCZERBIAK, Aleks, (2002), "The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States", European Consortium for Political Research Joint Workshops, Available at: https://www.researchgate.net/publication/237536121_The_Party_Politics_of_Euroscepticism_in_EU_Member_and_Candidate_States (Accessed: 10.07.2021).

VIRDEE, Satnam and MCGEEVER, Brendan, (2017), "Racism, Crisis and Brexit", Ethnic and Racial Studies, 41(10). Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01419870.2017.1361544> (Accessed: 15.07.2021).

WALTER, Stefanie, (2021), "Brexit Domino? The Political Contagion Effects of Voter-endorsed Withdrawals from International Institutions", Comparative Political Studies, Available at: <https://doi.org/10.1177%2F0010414021997169> (Accessed: 23.07.2021).

WATT, Nicholas, (2009), "Margaret Thatcher's European rebate demand was defeat -Mitterrand aide", The Guardian, 4 July, Available at: <https://www.theguardian.com/politics/2009/jul/04/margaret-thatcher-france-claim> (Accessed: 10.07.2021).

İŞGÜCÜ PİYASASINDA KADINLARA YÖNELİK AYRIMCILIK VE EŞİTSİZLİĞİN ÖNLENMESİNDE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN ETKİSİ

Kübra Nur ÖZTÜRK¹
Ali Kemal NURDOĞAN²

Geliş Tarihi: 12/10/2021
Kabul Tarihi:18/10/2021

ÖZET

Çalışma hayatının tarihsel gelişim süreci içerisinde kadının çalışma hayatına katılması farklı şekillerde ve farklı nedenlerle gerçekleşmiştir. Bu süreç içerisinde Sanayi Devrimini bir kırılma noktası olarak görmek gerekir. Sanayi Devrimi öncesi ücretsiz aile işçisi olarak ev işleri ve tarım sektöründe emek arz eden kadın Sanayi Devrimi sonrasında hizmet ve sanayi sektöründe işçi olarak görülmektedir. Gerek Sanayi Devrimi öncesi gerekse sonrasında kadın işgücü piyasasında eşitsizlik ve ayrımcılık uygulamalarıyla karşılaşmıştır. Süreç içerisinde toplumsal yapıda yaşanan değişim ve işgücü piyasasında görülen gelişmeler kadınların çalışma biçimleri ve çalışma koşulları açısından olumlu yönde gelişme göstermiştir. Ancak erkek çalışanlar ile kadın çalışanlar arasında ayrımcılık ve eşitsizlik çeşitli şekillerde devam etmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaklaşımı ve kadına yüklenen görevler ayrımcılık ve eşitsizlik uygulamalarının temelinde yatan ana unsur olarak kabul edilmektedir. Günümüzde pozitif ayrımcılık ilkesi temelinde sürdürülen uluslararası ve ulusal politikalar ile işe giriş, kariyer basamaklarında yükselme ve ücret konuları başta olmak üzere çalışma hayatında var olan mevcut ayrımcılık ve eşitsizliklerin önlenmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın amacı, kadınların işgücü piyasasında yaşamış olduğu ayrımcılık ve eşitsizliğin önlenmesine yönelik olarak 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile getirilen düzenlemeleri incelemektir.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda sigortalı olarak tanımlanan kişiler arasında cinsiyet ayrımı yapılmadan eşitlik ilkesi gözetilerek sigortalı ve hak sahibi kişilerin hak ve ödevleri düzenlenmiştir. Analık sigortası,

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, kubraa.ozturkk6@gmail.com ORCID: 0000-0002-5445-8995

² Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, alinurdogan@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9411-4313

yaşlılık sigortası, iş kazası ve meslek hastalığı sigortası düzenlemeleri kapsamında sigortalı kadınlara sunulan hak ve edimler kadınların karşılaştığı ayrımcılık ve eşitsizliği gidermeye yönelik hükümleri barındırmaktadır. Ancak Kanunun sigortalı olarak saymadığı kadınlar için eşitsizlik ve ayrımcılığı önleyecek bir mekanizma bulunmamaktadır. Kayıt dışı çalışan ve sigortalı olarak kabul edilemeyen kadınları koruyacak politikaların geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Anahtar kelimeler: Sosyal güvenlik, esnek çalışma, çalışma hayatında ayrımcılık

The Effect Of Social Security System On Preventing Discrimination And Inequality Against Women In Labor Market

ABSTRACT

After the industrial revolution, it is seen that women supply labor at low wage levels in return for long-term and bad conditions in the labor market. With the developments in the labor market, women's working styles and working conditions have improved positively. However, discrimination and inequality between male employees and female employees continued. Existing discrimination and inequality are frequently seen in employment, career advancement and remuneration.

The International Labor Organization establishes international labor standards for the prevention of all kinds of discrimination that women have experienced in the labor market with its recommendations and agreements. The Republic of Turkey has made arrangements to prevent discrimination and inequalities in the labor market in its national legislation, primarily the Labor Law No. 4857 and the Social Insurance and General Health Insurance Law No. 5510, in accordance with the constitution within the framework of international labor standards.

The rights and acquisitions offered to insured women within the scope of maternity insurance, old age insurance, work accident and occupational disease insurance regulations in the Social Insurance and General Health Insurance Law No. 5510 contain provisions to eliminate the discrimination and inequality faced by women. Likewise, it includes positive discrimination practices against women in the rights and acquisitions offered to beneficiaries from survivors' insurance.

The aim of the study is to examine the regulations brought by the Social Insurance and General Health Insurance Law No. 5510 in order to prevent discrimination and inequality experienced by women in the labor market.

The rights and duties of the insured and beneficiaries are regulated by considering the principle of equality without making any gender discrimination among the persons defined as insured in the law. Efforts are made to eliminate inequality and discrimination in the labor market through positive discrimination practices for women who are considered as insured. However, there is no mechanism to prevent inequality and discrimination for women whom the Law does not count as insured. There is a need to develop policies to protect women who work informally and cannot be considered as insured.

Keywords: Social security, flexible working, discrimination in working life

GİRİŞ

Kadın çalışma hayatının bir parçası olarak işgücü piyasasında farklı şekillerde yer almıştır. Sanayi devrimi öncesi dönemde ücretsiz aile işçisi olarak tarım sektöründe ve ağırlıklı olarak ev işlerinde emek arz ederken Sanayi Devrimi sonrasında toplumsal yapıda yaşanan değişim ve ekonomik kaygılar sebebiyle ücret karşılığı işçi olarak çalışmaya başlamıştır (Parlaktuna, 2010:1217). Kadının işçi olarak çalışmaya başlaması beraberinde birtakım zorluklarla yüzleşmesine sebep olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde toplumun kadına yüklediği görevler ve iş hayatı arasında uyumun sağlanması ve kadının işgücü piyasasına girişi ve çalışma hayatında karşılaştığı ayrımcılık ve eşitsizlikler kadının yaşadığı zorlukların en başta gelenleridir.

Çalışma hayatında kadınların karşılaştığı ayrımcılık ve eşitsizliği ele alan çalışmalarda özellikle işe giriş aşamasında, ücret konusunda ve kariyer basamaklarında yükselme alanında ayrımcılık ve eşitsizliklerle karşılaşıldığı açıklanmaktadır. Kadının karşılaştığı tüm ayrımcılık ve eşitsizlik uygulamalarının temel nedeni olarak toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık yaklaşımını görmek mümkündür.

Mevcut ayrımcılık uygulamaları, çalışma hayatında sosyal diyalog temelinde insana yaraşır iş alanları oluşturmayı hedefleyen Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) pozitif ayrımcılık politikaları ve çalışma hayatının her alanında kadın ve erkek arasında eşitliği oluşturmak için düzenlenen sözleşmeler ile yok edilmeye çalışılmaktadır. Bugün uygulanan pozitif ayrımcılık politikaların temeli 1951 yılı ve 1958 yılında kabul edilen 100 Nolu ve 111 Nolu ILO sözleşmelerine dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler de kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık politikaları ile kadına yönelik her türlü ayrımcılık ve eşitsizliğin engellenmesini desteklemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti uluslararası anlaşmalara uygun olarak anayasa ve ulusal mevzuatında kadına yönelik ayrımcılık ve eşitsizliğin önlenmesine yönelik düzenlemeler yapmaktadır. Sosyal devlet yaklaşımı içerisinde kadının çalışma hayatına girişi ve diğer çalışanlar ile her alanda eşitliğin sağlanmasını destekleyecek şekilde oluşturulan sosyal güvenlik sistemi kadına yönelik ayrımcılık ve eşitsizliğin giderilmesine yönelik politikaları desteklemektedir.

Çalışmanın amacı, Türkiye’de işgücü piyasasında kadınların karşılaşılabileceği ayrımcılık ve eşitsizliğin önlenmesine yönelik olarak 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası kanunu ile yapılan düzenlemeleri incelemektir.

1. Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü

Kadının çalışma hayatına katılma nedenleri ve biçimleri tarihsel gelişim içerisinde farklılık gösterse de ekonomik kaygılar her dönemde geçerli bir neden olmuştur. Tarihin ilk çağlarında insanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle şekillenen ataerkil toplumsal yapı içerisinde erkekler tarım işleri ve avcılıkla uğraşırken kadınlar aile işçisi olarak tarım işleri ile birlikte ev işleri ve çocuk bakımı gibi görevleri yerine getirmişlerdir. Zaman içerisinde teknolojik alanda yaşanan gelişmeler çalışma ilişkilerini ve toplumsal hayatı etkilerken Sanayi Devrimine kadar kadının konumunda önemli bir değişiklik görülmemiştir. Buhar gücünün üretim sürecinde kullanılmasıyla başlayan Sanayi Devrimi neticesinde üretim yöntemi, çalışma ilişkileri ve toplumsal yapı değişmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi sonrası süreçte emek talebine olan artış ataerkil yapıda şekillenmiş olan kadının toplumsal düzen içerisindeki konumunda değişikliklere yol açmıştır. Bu dönemde kadınlar ücretsiz aile işçiliği ve ev işlerinden farklı olarak fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Kadınlar düşük ücret karşılığında kötü çalışma koşullarında uzun süreli emek arz etmek zorunda kalmışlardır (Koray vd., 1999:10).

I ve II’nci Dünya Savaşları’nın devam ettiği yıllarda üretimin ve toplumsal hayatın sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyulan emek talebi kadınların işgücü piyasasına daha fazla katılması ile karşılanabilmiştir. Savaş yıllarında erkelerin orduya celp edilmesiyle erkek işi olarak kabul edilen ağır ve tehlikeli işler kadınlar tarafından yerine getirilmiş ve kadının yüklendiği sorumluluklar artmaya başlamıştır (Özer ve Biçerli, 2004:58). Kadınların böylesine zorlu bir dönemde ağır ve kötü çalışma koşulları altında çalışmaları üretimin sürdürülebilirliğine önemli miktarda katkı sağlamıştır. Savaş yıllarında çalışma hayatında aktif bir şekilde istihdam edilen kadınların işgücüne katılım oranlarında savaşın sona ermesiyle ordudan terhis edilen erkeklerin yeniden istihdama katılmaları ve ekonomik krizler sebebiyle düşüş yaşanmıştır. Ayrıca kadınların çalışma saatleri ve çalışma şekillerine getirilen yasal düzenlemeler kadın istihdamını olumsuz etkilemiştir.

II'nci Dünya Savaşı sonrası devam eden süreçte bilgi iletişim teknolojilerinde görülen gelişmeler ve teknolojinin üretim sistemlerinde otomasyona izin vermesi ve küreselleşmeyle birlikte artan uluslararası rekabet ortamı nitelikli ve ucuz işgücüne olan talebi artırmıştır. Uluslararası rekabet ortamında üretim maliyetlerini azaltma ihtiyacı çerçevesinde geliştirilen esnek çalışma modelleri kadınların işgücüne katılımını kolaylaştırmıştır. Esnek çalışma modellerinin özellikle evli veya çocuklu kadınların iş aile dengesini kurabilmesine imkân vermesi kadınların işgücüne katılım oranını artırmıştır. Dönem içerisinde istihdam yoğunluğunda imalat sanayinden hizmet sektörüne doğru bir değişim yaşanmıştır. Hizmet sektörü kadınlar için yeni iş olanakları doğurmuştur. Gelişen ekonomik ve toplumsal yapıda yaşanan değişimle birlikte kadınlar çalışma hayatının içinde daha fazla yer almaya başlamışlardır.

Tarihsel süreç içerisinde genel bir değerlendirme yapıldığında kadın işgücünün çalışma hayatına katılımını etkileyen iki temel etken olarak ekonomik kaygılar ve toplumsal yapıda yaşanan gelişmeler öne çıkmaktadır. Toplumsal yapıda görülen en belirgin değişiklik aile yapısında hissedilmektedir. Çekirdek aile yapısı kadının aile içinde yüklendiği sorumlulukları azaltmıştır. Bu sayede kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılmaları daha kolaylaşmıştır. Kadınların çalışma hayatına katılımını sağlayan diğer bir etmen ekonomik kaygılardır. Tarımsal alandan ayrılarak şehir merkezlerine yerleşen ailelerin yüz yüze kaldıkları geçim sıkıntısı engelini aşılabilmesi için alınan ilk önlem kadınların çalışması olmuştur. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimle birlikte kadının ekonomik bağımsızlığı kazanma isteği kadının çalışma hayatına katılımını artırmıştır. Çalışarak ekonomik güç kazanan kadın toplumdaki statüsünü güçlendirmek istemektedir. Kadının toplum içerisinde konumu, eğitim seviyesi, çalışma hayatına girişi ve elle ettiği gelir arasında bir pozitif ilişki vardır. Bugün, eğitim seviyesi düşük ve işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu niteliklerden yoksun olan kadınların işgücü piyasasında varlıkları genellikle kayıt dışı çalışma, kısmi süreli çalışma veya geçici işlerde çalışma olarak gerçekleşmektedir (Korkmaz, 2016). Bu şekilde işgücüne katılan kadınlar ev temizliği, evde çocuk veya yaşlı bakımı gibi istihdam garantisi olmayan işlerle emek arz ederek gelir elde etmektedirler. İşlerin niteliği ve işgücü piyasasında düşük vasıflı emek arzının fazla olması sebebiyle elde edilen gelir düşüktür.

Kadının çalışma hayatına katılımını etkileyen bu iki ana gelişmenin karşısında toplumsal cinsiyet temelli kadına verilen değer ve roller kadının çalışma yaşamına katılmasını engelleyen ve çalışma yaşamında karşılaşılan ayrımcılık ve eşitsizliklerin ana kaynağıdır.

2. Kadının Çalışma Hayatına Katılım Biçimleri

Küreselleşme ile artan rekabet ortamında var olabilmek üretim maliyetlerinin azaltılması ve ürün kalitesinin artırılması ile mümkündür. Teknolojik gelişmeler etkisinde değişen çalışma ilişkileri üretim maliyetlerinin azaltılmasına ve rekabet gücünün artırılmasına imkân vermektedir. İşletmeler esnek çalışma modelleri ile değişen piyasa koşullarına göre çalışan sayısını ayarlayabilmekte, ücret yapısını ve seviyesini verimlilik ve ekonomik koşullar çerçevesinde belirleyebilmektedir. Esnek çalışma modelleri işverenlerin rekabet edebilirliğine katkı sağlarken yeni istihdam fırsatları yaratarak kırılgan grupların istihdam edilebilirliklerini artırmaktadır. Çalışanların iş ve yaşam dengesini kurabilmesine katkı sağlamaktadır. İş yaşam dengesinin kurulabilmesi kadınların çalışma hayatına katılmalarını kolaylaştırmakta ve işgücüne katılımlarını artırmaktadır.

Kadınların sıklıkla tercih ettiği ya da istihdamının arttığı esnek çalışma modelleri; evde çalışma, evden tele çalışma, kısmi süreli çalışma, ücretsiz aile işçisi şeklinde çalışma biçimleridir. Emek yoğun üretimi gerektiren alanlarda uygulanan evde çalışma ile çocuk ve yaşlı bakımı nedeniyle evden ayrılamayan kadınlara istihdam alanları yaratılmaktadır (Naktiyok ve İşcan, 2003:58). Aile hayatından kopmak zorunda kalmak istemeyen kadınların tercih ettiği evde çalışma; işverenin işçiye verdiği işi belirli bir ücret karşılığında kendi yaşam alanında veya belirlediği farklı bir yerde kendi başına ya da aile fertleriyle birlikte yaptığı iş şeklinde tanımlanmaktadır. Bu çalışma biçimi zamana dayalı değil de parça başına dayalı biçimde yapılmaktadır (TİSK, 2003). Hazır giyim, dokumacılık, örgü ve nakış işlemeciliği gibi emek yoğun işkollarında sıklıkla uygulanmaktadır. Bu işkollarının yanı sıra ayıklama, paketleme, tercümanlık, çamaşır yıkama ve bakıcılık gibi işler de evden çalışarak yapılabilmektedir (Erdoğan, 2009). Kadınlar evde çalışma modeli sayesinde evden ayrılmadan çalışabilmekte ve aynı zamanda ev işlerine, çocuk veya yaşlı bakımına vakit ayırabilmektedirler.

Bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler çalışma yaşamında mekân olgusunu değiştirmektedir. İnternet bağlantısı, nesnelere interneti, bulut teknolojisi pek çok işin işyeri dışından yapılabilmesine olanak sağlaması ile evden tele çalışma modeli uygulanmaya başlamıştır. Covid-19 ile mücadele sürecinde dünya genelinde yaygın bir şekilde uygulama alanı olmuştur. Tele çalışma zaman ve mekânsal açıdan esneklik sağlaması nedeniyle kadınların işgücüne katılmasını artıran bir yönü bulunmaktadır. Bilişim teknolojilerinden en az birinin kullanılması evde çalışma modeli ile tele çalışma modeli arasında var olan en belirgin ayırt edici özelliktir (Soysal, 2006).

Kadınların işgücü piyasasına girişini kolaylaştıran bir diğer çalışma yöntemi olan kısmi süreli çalışma kanunları ile belirlenmiş olan haftalık çalışma süresinden önemli ölçüde daha az süreli olarak çalışılmasını ifade eder. Kısmi süreli çalışmanın kadın istihdam oranlarında görülen artış üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır (Selamoğlu, 2002:42). Kadın çalışanların kısmi süreli çalışma biçiminin çok fazla tercih etmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerden ilki kadınların tam zamanlı çalışmayı tercih etmemesidir. Kısmi süreli çalışma kişilerin kendilerine vakit ayırabilmesine ve sosyal faaliyetlere katılabilmelerine imkân tanımaktadır. İkinci bir neden ise ev işlerinin yanı sıra çocuk ve yaşlı bakımındır. Bu nedenden ötürü kısmi süreli çalışma biçimine yönelen kesim çoğunlukla kadınlardan oluşmaktadır.

Ücretsiz aile işçiliği; aynı ev içerisinde yaşayan kişinin işlettiği bir işletmede çoğunlukla ücretsiz almadan yapılan çalışma olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma biçimi kırsal kesimlerde, kentsel kesimlerde oranla çok daha fazla görülmekte ve daha çok kadınlardan oluşmaktadır. Bu çalışma biçimi ile çalışan kadınların çoğunluğu da tarım sektöründe bulunmaktadır. Kırsal kesimde çalışan kadınların çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaları işgücü piyasasında görülmelerini sağlamakta fakat toplumsal statü veya ekonomik bağımsızlık kazanmalarını sağlayamamaktadır. Bu sebeple ücretsiz aile işçisi olan kadınlar çok fazla eşitsizliğe ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır (Dirik, 2016).

3. Çalışma Hayatında Kadın Çalışanlara Yönelik Ayrımcılık

Toplumsal cinsiyet yaklaşımının etkisiyle işgücü piyasasında düşük ücretle kayıt dışı çalışabilecek işçi statüsünde görülen kadınlar işgücü

piyasalarına ilk girişte ve işgücü piyasaları içindeki konumları yönünden erkeklere göre iki ana konuda dezavantajlı durumdadırlar. Bunlardan ilki iş-aile hayatının birlikte yürütülmesi ve ikincisi çalışma hayatında yaşanan ayrımcılıktır.

Çalışma hayatında ayrımcılık kavramı farklı şekillerde tanımlanabilir ancak Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 111 No'lu İstihdamda ve Meslek Alanında Ayrımcılık Sözleşmesine göre ayrımcılık;

“İrk, renk, cinsiyet, din, politik inanç gibi kişisel özelliklerin iş veya meslek edinmelerinde ya da edinilen iş ve meslekte kişilerin karşılaştığı veya karşılaşacağı her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma ve üstün tutmak” şeklinde tanımlanmıştır.

Kadınlar eğitim seviyesinin düşüklüğü ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sebebiyle işgücü piyasasına giriş ve istihdam edilmeleri esnasında ücret, terfi ve benzeri alanlarda çeşitli şekillerde ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Kadınların işgücü piyasasında yaşamış olduğu ayrımcılık gelişmiş ülkeler de dahil tüm ülkelerde çeşitli şekillerde görülmektedir. Çalışma yaşamında kadınlar erkeklerle benzer özelliklere sahip olsalar dahi örtülü olarak ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Kadınların çalışma hayatında karşılaştığı ayrımcılık türlerini eğitimde ayrımcılık, işe alım ve terfi etmede ayrımcılık, ücretlendirmede ayrımcılık, cinsel veya psikolojik taciz şeklinde ifade etmek mümkündür.

3.1. Eğitim ve Mesleki Eğitimde Ayrımcılık

Eğitim işgücünün niteliğinin geliştirilmesinde önemli bir etki yaratmaktadır. Kişinin eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım oranları da artmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkileri ilk olarak kadınların eğitimlerinin kısıtlanmasında görülmektedir. Toplumun kadına yüklemiş olduğu görevler nedeniyle kız çocukları eğitim alanından erken yaşlarda uzaklaşarak ev içi işler ile ilgilenmeye başlamaktadırlar. Erkekler kız çocuklarına göre daha fazla eğitim almaktadırlar (Demirbilek, 2007:21). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadınların eğitim seviyelerinin düşük olması kadın işgücünün niteliklerinin de düşük kalmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kadınların eğitim seviyelerinin diğer ülkelere göre daha yüksektir. Zorunlu eğitim yasaları kız çocuklarının eğitim hayatından kopmalarını engelleyen niteliği ile yaşanan eşitsizliği azaltmaktadır.

Kadınların eğitim düzeyi arttıkça cinsiyetler arasındaki fark azalmaktadır (Kavak, 1997:23).

Kadınların eğitim seviyesinin erkeklere oranla düşük olması istihdam oranları ile kadınların istihdam edildikleri iş ve sektörler açısından eşitsizlik yaşanmasına neden olmaktadır. Eğitimsiz ve düşük nitelikli kadınlar çalışma yaşamında kadın mesleği olarak kabul edilmiş mesleklerde çalışmayı ve mesleki eğitim almayı tercih etmektedirler. Türkiye açısından istihdamın sektörel yapısı ve İŞKUR bünyesinde verilen mesleki kurslara katılım durumu incelendiğinde kadın istihdamının en yoğun görüldüğü sektör hizmetler sektörüdür. Geçmiş yıllarda tarım sektöründe yoğun olan kadın işgücünün sektörel yapısı kırsal alandan kentsel bölgelere yaşanan göçle birlikte değişmiştir. Gerek hizmetler sektörü gerekse tarım sektöründe çok sayıda düşük nitelikli işgücü talebi bulundurması ve esnek çalışma modellerinin yoğunlukla uygulanması sebebiyle kadın istihdamı bu sektörlerde fazladır.

3.2. İşe Alım ve Yükseltimede Ayrımcılık (Cam Tavan Sendromu)

Kadınların çalışma hayatında maruz kaldığı ayrımcılıklar ilk olarak işe alım sürecinde yaşanmaktadır. İşverenler işe alım sürecinde kadın çalışanları çok fazla tercih etmemektedir. İşverenler arasında ev işleri sorumlulukları sebebiyle kadının kendisini tam olarak işine veremeyeceği yönünde yaygın bir kanı mevcuttur. Bu sebeple kadınlara oranla daha verimli bir şekilde iş göreceğine inanılan erkek çalışanlar istihdam edilmektedir (Kerestecioğlu, 2004:45). Ayrıca işverenler, kadınların doğum öncesi ve doğum sonrası kullandığı izinlerden ötürü çalışmaların aksayacağını düşünmektedir. Bu nedenle işe alım sürecinde kadınların aile ilişkilerine bakılmakta ve bekâr olan kadınlar evli kadınlara oranla daha fazla tercih edilmektedir.

Çalışma hayatına katılım sağlayan kadınlar terfi sürecinde de ayrımcılık uygulamalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Çalışma hayatında, erkek çalışanlarla eşit eğitim ve deneyime sahip olsalar dahi görünmez engeller kadınların yükselme ve terfi etmelerini engellemektedir (Weyer, 2006: 442). Kadınların çalışma hayatında yükselmelerini engellemeye yönelik önlerine konan engeller cam tavanı olarak adlandırılmaktadır (Hymowitz ve Schellhardt, 1986). Kadınların çalışma hayatına aralıklı

sürelerle katılmaları, yönetici kademelerde kısa süre bulunmaları, zor ve rekabetçi çalışma ortamına adapte olamamaları ve yükselme olasılığının düşük olduğu iş kollarında çalışmayı tercih etmeleri gibi faktörler cam tavan uygulamalarına maruz kalmalarının gerekçesi olarak gösterilmektedir (Dreher, 2003:543). Bununla birlikte bazı kadınlar işletme ve liderlik gibi becerilerinin eksik olduğunu düşünerek, kariyerde yükselmenin getireceği sorumlulukları göze alamayarak (Barutçugil, 2002:58) kendilerine engeller koyabilmektedir. Yani kadınlar da kendilerine cam tavan uygulayabilmektedir. İşletmelerde cam tavan oluşmasının unsurları bireysel, toplumsal ve örgütsel olmak üzere üç faktör altında incelenmektedir (Örücü vd.,2007).

3.3. Ücretlendirmede Ayrımcılık

İşverenin ücret ile ilgili kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın eşit değerde yapılan işe eşit ücret ödenmesi ücret eşitliği olarak tanımlanırken aynı mesleği yerine getiren insanlar için ırk, renk ve cinsiyet gibi nedenler ile ücretin farklılaşmasıyla görülen ayrımcılık, ücret ayrımcılığı olarak tanımlanmaktadır(Önsal, 2017:538). Kadınların fizyolojik gücünün az olması, kadına düşen sorumlulukların çok olması, kadınların çalışma hayatına yeteri kadar zaman ve enerji ayıramaması ve kadının doğurganlık özelliğinin olması kadınların çalışma hayatında maruz kaldıkları ücret ayrımcılığının nedenleri arasında sayılmaktadır(Blau ve Kahn, 1999). Bununla birlikte kadının çalışması sonucu elde ettiği gelirin sadece aileye destek amaçlı olarak görülmesi yaşanan ücret ayrımcılığının bir başka sebebi olarak görülmektedir. Bu sebeple kadınlar ekonomik büyüme dönemlerinde çalışabilirken gerileme dönemlerinde ise ilk işten çıkartılan kesim olmaktadır (Özkan ve Özkan, 2010).

Çalışma hayatında kadınlar ücretlendirme konusunda çeşitli biçimlerde ayrımcılık yaşamaktadırlar. Kadınların işe giriş, terfi ve eğitim olanaklarından istifade etme noktasında yaşadıkları her türlü ayrımcılık çalışma hayatına katılan kadın işgücüne yönelik ücret ayrımcılığına zemin oluşturmaktadır (Yamak ve Topbaş, 2004:145). Kadınlar düşük ücretli kurum ve işlere yönelindiklerinden ötürü ücret farklılıkları oluşmakta (Ronald Oaxaca, 1973) ve bu farklılık işe başlama ile başlayıp terfi sürecinde de devam etmektedir.

3.4. Cinsel Taciz ve Psikolojik Taciz (Mobbing)

Taciz; rahatsız etme, sıkıntı verme, tedirgin etme ve zarar verme olarak tanımlanmaktadır. Cinsel taciz ise, ahlaksız bir şekilde karşı cinsle yapılan her türlü istenmeyen davranışlarda bulunma, eziyet etme anlamına gelmektedir. İşletmelerde uygulanan cinsel taciz ise bir işyerinde bireyin karşı cinsle amaç içeren davranışlarda bulunması, hakaret etmesi, performansına veya iş güvenliğine zarar vermesi, tehlikeye yol açması, devamlı ve istenmeyen her türlü sözlü, fiziki ve cinsel yaklaşımlarda bulunulması olarak tanımlanmaktadır. Cinsel taciz her iki cinsin de başına gelebilecek olaydır. Ancak kadınların güçsüz görülmesi ve toplumun bakış açısı nedeniyle kadınların cinsel tacize uğrama ihtimali erkeklere oranla çok daha fazladır. Kadınlar cinsel tacize maruz kalma korkusu nedeniyle erkeklerin yoğun olduğu sektörlerde veya gece vardiyası olan işlerde çalışmaktan kaçınabilmektedirler. Ayrıca cinsel tacize maruz kalan kadın utanç ve suçlanma korkusu nedeniyle yaşadıklarını gizleyebilmektedir. Bu durum kadınların iş yerinden ve toplumsal yaşamdan uzaklaşmasına neden olmaktadır (Çakır, 2008).

Toplumda ve çalışma hayatında sıklıkla karşılaşılan bir diğer taciz türü de psikolojik tacizdir. Bu taciz türü çalışma hayatında mobbing olarak adlandırılmaktadır. Çalışma psikoloğu olan Heinz Leymann ilk defa 1984 yılında mobbing kavramını kullanmıştır. İşveren veya çalışan kişilerce hedef alınan kişiye sistemli ve ısrarlı bir şekilde gözdağı veren, özgüveni sarsıcı, aşağılayıcı, dışlayıcı, görmezden gelen, haksız söz veya davranışların yöneltilmesi iş yerinde mobbing olarak tanımlanmaktadır (Demirağ ve Çiftçi, 2017). Çalışma hayatının en başından beri süregelen mobbing çok fazla bilinmeyen fakat hemen hemen herkesin başına gelebilecek bir durumdur (Tınaz, 2006:13). Çalışma hayatında psikolojik tacize (mobbing) başvuran bireylerin amacı; kişinin işten atılmasını sağlamak, küçük düşürmek, cezalandırmak, hor görmek veya dışlanmasını sağlamaktır. Ayrıca işyerlerinde oluşan gruplaşmalar nedeniyle de grup dışında olan kişilere psikolojik taciz uygulayarak işten çıkmalarına sebebiyet vermektir (Şen, 2009).

4. Çalışma Yaşamında Kadınların Uğradığı Ayrımcılığın Önlenmesine Yönelik Yasal Düzenlemeler

Uluslararası alanda yapılan çeşitli düzenlemeler ile hayatın her alanında kadın ve erkek arasında görülen eşitsizliklerin engellenmesi hedeflenmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurul'u tarafından kadınların korunmasına yönelik olarak Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) kadınların karşı karşıya kaldıkları her tür ayrımcılığa karşı çıkmaktadır (Alp, 2007:61; Gülmez, 2010:224). CEDAW imzalayan devletler kültürel, ekonomik ve siyasal haklar dahil tüm alanlarda kadın-erkek arasındaki ayrımcılığın kaldırılması için harekete geçme yükümlülüğünü kabul etmiş olur. Türkiye tarafından CEDAW 1985 yılında onaylanmıştır ve 1986 yılında yürürlüğe koyulmuştur. CEDAW, kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları eşitsizliklerin giderilmesine yönelik olarak taraf devletlere, iş ve meslek seçme hakkı, erkekler ile eşit istihdam imkânı gibi ayrımcılığa temel teşkil eden konuların önlenmesine yönelik sorumluluklar yüklemektedir (Soysal, 2006:11).

Uluslararası çalışma standartlarının belirlenmesinde en etkili kuruluş olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sosyal diyalog çerçevesinde kadın ve erkelere insana yaraşır iş imkanları sunmak ve sosyal korumanın kapsamını ve etkinliğini artırmak için çalışmalar yapmaktadır (Nurdoğan, 2018:83). ILO çalışmaları arasında önemli bir yer tutan işgücü piyasasında kadın ve erkekler için eşit fırsatların yaratılmasına yönelik düzenlenmiş sözleşmeler ile uluslararası standartlar ve uygulama politikaları yaratılmaktadır.

Tablo 1. Kadın Çalışanlara Yönelik Hükümler İçeren Başlıca ILO Sözleşmeleri

ILO Sözleşmesi	ILO Kabul Tarihi	Resmî Gazete Tarih ve Sayısı
100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi	29.06.1951	13.06.1967 / 12620
111 No'lu Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek) Sözleşmesi	24.06.1958	21.9.1967 / 12705
122 No'lu İstihdam Politikası Sözleşmesi	09.07.1964	23.10.1977 / 16093
156 No'lu Aile Sorumlulukları Olan İşçiler	23.06.1981	Onaylamadı

Sözleşmesi		
177 No'lu Evde Çalışma Sözleşmesi	20.06.1996	Onaylamadı
183 No'lu Analığın Korunması Sözleşmesi	15.06.2000	Onaylamadı
190 No'lu Şiddet ve Taciz Sözleşmesi	21.06.2019	Onaylamadı

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi ile; eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliğinin sağlanması belirtilmiştir (C100-Equal Remuneration Convention, 1951).

111 No'lu Ayrımcılık Sözleşmesi ile; iş veya meslek edinmede eşitliği ortadan kaldıran her çeşit ayrımcılık yasaklanmıştır (C111-Discrimination Convention, 1958).

122 No'lu İstihdam Politikası Sözleşmesi ile; işsizlik sorununun çözülmesi ve ekonomik büyümeyi destekleyecek istihdam politikalarının planlanması ve uygulanmasında her türlü ayrımcılıktan uzak durulması, işin gerektirdiği nitelik ve yeteneklerin kullanılması gerektiğine işaret etmektedir (C122-Employment Policy Convention, 1964).

156 No'lu Aile Sorumlulukları Olan Kadın ve Erkek İşçilere Eşit Davranılması ve Eşit Fırsatlar Tanınması Hakkında Sözleşme ile; iş hayatı ve aile uyumunu destekleyecek politikaların oluşturulmasının önemi vurgulanmıştır (C156-Workers with Family Responsibilities Convention, 1981).

177 No'lu Evde Çalışma Sözleşmesi ile; evden çalışanların kendi seçtikleri örgütler kurma veya bunlara katılma ve bu tür örgütlerin faaliyetlerine katılma hakkı, istihdam ve meslekte ayrımcılığa karşı koruma, iş sağlığı ve güvenliği alanında koruma, ücret, sosyal güvenlik koruması, eğitime erişim, işe veya işe kabul için asgari yaş ve analık koruması alanında evde çalışanlar ve diğer ücretli çalışanlar arasında eşit muamele ilkesi kabul edilmiştir (C177-Home Work Convention, 1996).

183 No'lu Kadının Doğum ve Doğum Sonrası Çalışması Hakkında Sözleşme ile; analık hali nedeniyle çalışma yaşamından kopmalarının engellenmesi ve anne ve bebek sağlığını korumaya yönelik düzenlemeler açıklanmıştır. Buna göre; kadınlara doğum nedeniyle verilecek izin on dört haftadan daha düşük olamaz, analık hali sebebiyle kadın çalışan işten

çıkarılamaz ve günde en az bir saat emzirme izni tanınmıştır (C183-Maternity Protection Convention, 2000).

190 No'lu Şiddet ve Taciz Sözleşmesi ile; insana yakışır iş anlayışına yönelik en büyük tehlike olan şiddet ve tacizin eşit fırsatlara yönelik bir tehdit olduğunu ve kabul edilemeyeceği açıklanmıştır (C190-Violence and Harassment Convention, 2019).

Ulusal düzeyde kadınların çalışma yaşamında ayrımcılık yaşamasının önüne geçmek için 1982 Anayasası, 4857 sayılı İş Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası (SSGSS) Kanunlarında düzenlemeler yapılmıştır.

1982 Anayasa'sına göre kadın ve erkekler eşit haklara sahiptir (md.10). Çalışma hakkı (md.49) ve sosyal güvenlik hakkına (md.60) herkesin sahip olduğu açıkça belirtilirken kadınların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacakları hükmü ile kadınlar anayasal güvence altına alınmıştır (md.50).

4857 sayılı İş Kanunu kadın çalışanlar arasında farklı muamele yapılamayacağı ve işverenlerin çalışanlara eşit davranması ilkelerini içeren hükümleri ile çalışma hayatında ayrımcılığı engellerken aynı zamanda kadınların çalışma koşulları ve analık hali nedeniyle getirilen çalışma yasakları ve izin uygulamaları ile çalışma hayatında kadınlar desteklenmektedir. Kanun 5'inci maddesinde; çalışma hayatında her türlü ayrımcılık engellenerek tüm çalışanlara eşit davranılması gerektiği, cinsiyet farklılığı sebep gösterilerek ücret farklılıklarının oluşturulamayacağı, işverenin cinsiyet veya gebelik sebebiyle farklı işlem yapamayacağı açıklanmıştır. Kadın çalışanların analık dönemi ve sonrasında çalıştırma yasağı ve izin hakları kanunun 74'üncü maddesinde düzenlenmiştir. Kadın işçilerin doğum gerçekleşeceği tarih öncesi sekiz hafta ve doğumun gerçekleşmesinden sonraki sekiz haftayı kapsayan on altı hafta çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Kadın işçilere analık izni bitim tarihinden itibaren altmış günden yüz seksen güne kadar haftalık çalışma süresinin yarısı olacak şekilde ücretsiz izin kullanabilme hakkı tanınırken bir yaşımdan küçük çocuk sahibi kadın işçilere altı ay süreyle günde bir buçuk saat süt izni hakkı tanınmıştır. Süt izninde geçen süreler çalışma süresinden sayılırken süt izni saatleri içerisinde meydana gelen her türlü kaza ve olay iş kazası olarak

kabul edilmektedir. Kanunda işçinin haklı nedenlerle fesih hakkını düzenleyen işverenin işçiye cinsel tacizde bulunması ya da işyerinde diğer işçiler tarafından maruz kaldığı cinsel tacizi işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmaması durumu Kanununun 24'üncü maddesine göre iş sözleşmesinin haklı nedenlere dayalı olarak fesih hakkı tanımaktadır. Kadın işçinin evlilik sebebiyle işten ayrılması durumunda kıdem tazminatı almayı hak etmektedir.

5. Sosyal Güvenlik Sistemi İçerisinde Kadına Yönelik Düzenlemeler

Sosyal güvenlik sistemi içerisinde sigorta prim bildirme ve ödeme yükümlülüğünün yanında bekleme süresini dolduran sigortalı kişi ve hak sahibi kişi sunulan edimlerden faydalanabilmektedir. 5510 sayılı SSGSS Kanunu'nda sigortalı kabul edilen kişiler açıklanmıştır. Sigortalı kişiler arasında cinsiyet ayrımı yapılmadan eşitlik ilkesi gözetilerek sigortalı ve hak sahibi kişilerin hak ve ödevleri düzenlenmiştir (Topgül, 2012:302). Ancak analık sigortası, yaşlılık sigortası, iş kazası ve meslek hastalığı sigortası alanlarında sigortalı kadınlar, hak sahibi kadınların ölüm sigortası alanlarında hak ve edimlerine yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarını görmek mümkündür (Kurt, 2018).

Kanunda sigortalı kişi olarak adına kısa ve uzun vadeli sigorta kolları primi ödenmesi gereken veya kendi namına prim ödemesi gereken kişi şeklinde açıklanmış, kadın ve erkek arasında bir ayrım yapılmamıştır. İş sözleşmesi hükümlerine göre bir işverene bağlı olarak çalıştırılanlar, köy ve mahalle muhtarları ile kendi namına bağımsız çalışanlar ve kamu idarelerinde çalışanlar sigortalı olarak sayılmıştır (5510 sayılı K., md.4). Kanun 6'ncı maddesinde "işverenin işyerinde ücretsiz çalışan eşi" ve "aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü derece dahil bu dereceye kadar hısımlar arasında ve aralarına dışardan başka kimse katılmaksızın, yaşadıkları konut içinde yapılan işlerde çalışanlar" sigortalı kişi olarak kabul edilemeyeceği açıkça belirtilmiştir. Her ne kadar kanunda sigortalı kişi tanımı yapılırken bir eşitlik ilkesi söz konusu olsa da altıncı maddede belirtilen biçimde çalışan kişilerin büyük oranda kadınlar olduğu göz önüne alındığında bir eşitsizlik meydana gelmektedir. Çünkü bu şartlar altında çalışan kadınlar prim ödeme yükümlülüğünü yerine getirmediği göz önüne alınarak sigortalı olarak kabul edilmedikleri için sosyal güvenlik sisteminin asli sigortalıya sunmuş olduğu edimlerden faydalanamamaktadırlar. Bu kişiler çalışırken bir iş

kazası geçirmeleri durumunda sosyal güvenlik sisteminin korumasından yoksun kalmaktadırlar.

“Sigortalının veya sürekli iş göremezlik geliri ile malûllük, vazife malûllüğü veya yaşlılık aylığı almakta olanların ölümü halinde, gelir veya aylık bağlanmasına veya toptan ödeme yapılmasına hak kazanan eş, çocuk, ana ve babası” hak sahibi şeklinde tanımlanmaktadır. Kardeş hak sahibi olarak kabul edilmemektedir.

Sigortalının ölümü halinde geride kalan eşine tekrar evlenmediği sürece aylık bağlanır. Aylık bağlanan eşin çalışıyor olması ya da sosyal güvenlik kurumundan aylık alıyor olması önemli değildir. Ancak dul eş tekrar evlenirse almakta olduğu aylık kesilir. Sosyal güvenlik mevzuatında kız çocuklarına ölüm aylığı bağlanmasına ilişkin koşullar erkek çocuklara nazaran farklılık arz etmektedir. Ölen sigortalının çocuklarına aylık bağlanabilmesi için hak sahibi erkek çocuklar için yaş şartı bulunurken kız çocuklar için yaş şartı bulunmamaktadır. Erkek çocuklar yüksek öğrenim yapması durumunda 25 yaşını doldurana kadar aylık alırken kız çocuklar evlenmedikleri sürece aylık alamaya devam ederler. Ayrıca hem erkek hem de kız çocukların sigortalı olarak çalışmaları durumunda kendilerine aylık bağlanmaz bağlanmış olan aylık kesilir.

Süt izni kullandığı süreler dahilinde yaşanan ve kadın sigortalıyı zarara uğratan her türlü olaya iş kazası şeklinde işlem yapılmaktadır (5510 sayılı K., md.13). Süt izni içerisinde meydana gelecek kaza sonucu kadın sigortalı sürekli veya geçici iş göremezlik ödeneği bağlanırken kadın sigortalının ölmesi durumunda hak sahiplerine gelir bağlanmakta, bir defaya mahsus cenaze ödeneği ödenmekte ve kız çocuklarına evlenme ödeneği ödenmektedir (5510 sayılı K., md.16).

İş kazası sebebiyle hayatını kaybeden sigortalı kişinin gelir bağlanmış kız çocukları evlenmeleri durumunda bağlanan gelir kesilmektedir. Bu durumda olan kız çocukları kendilerine bağlanan gelirlerinin iki yıllık tutarı kendilerine evlenme ödeneği olarak topluca ödenmektedir (5510 sayılı K., md.37).

5510 sayılı Kanununun 15’inci maddesinde analık hali “*Sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan eşinin gebeliğinin başladığı tarihten itibaren doğumdan sonraki ilk sekiz haftalık, çoğul gebelik halinde*

ise ilk on haftalık süreye kadar olan gebelik ve analık haliyle ilgili rahatsızlık ve engellilik halleri” şeklinde tanımlanmaktadır (5510 sayılı K., md.15/2).

Analık sigortası ile gebeliğin başladığı tarihten itibaren annenin ve bebeğinin doğum öncesi ve doğum sonrası sağlıklarını korumak için gerekli yardımların sağlanmasının yanında doğum nedeniyle gelir kaybeden kadın sigortalıya ekonomik güvence sağlamaktadır (Silkin, 2011:41). 5510 sayılı Kanunun 4’üncü maddesinin birinci fıkrasındaki (a) ve (b) bentleri kapsamındaki sigortalılar, analık sigortasından yararlanabilmektedir. Kanunun 4’üncü maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde belirtilen sigortalılar (kamu görevlileri) analık hali nedeniyle çalışmadıkları günler için hiçbir şekilde gelir kaybı yaşamadıklarından ötürü analık sigortası kapsamında geçici iş göremezlik yardımından faydalanamazlar. Kadın sigortalının analık hali sebebiyle çalıştırma yasağı döneminde çalışmadığı için yaşayacağı gelir kaybı analık sigortası ile sağlanan geçici iş göremezlik ödeneği ve emzirme ödeneği ile giderilmektedir.

Sigortalı kadının analık halinde doğumdan önceki ve sonraki sekiz haftalık sürede çoğul gebelik de ise doğumdan önceki sekiz haftalık süreye iki haftalık süre eklenerek çalışmadığı her gün için geçici iş göremezlik ödeneği ödenmektedir. Sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısının geçici iş göremezlik ödeneğinden faydalanabilmesi mümkün değildir. Sigortalı kadının doğumun gerçekleştiği tarihten geriye doğru bir yılda doksan gün kısa vadeli sigorta primi bildirilmiş olması gerekmektedir.

Analık sigortası kapsamında hak sahibi sigortalı kadına ödenecek geçici iş göremezlik ödeneğini ayakta ve yatarak tedavi şekillerine göre farklı oranlarda hesaplanarak ödeneme yapılmaktadır. Analık halindeki sigortalıya ayakta tedavi olması halinde günlük kazancının üçte ikisi, yatarak tedavi olması halinde ise günlük kazancının yarısı kadar geçici iş göremezlik ödeneği ödenmektedir. Yatarak tedavi kadının hastanede tedavi gördüğü süreci ayaktan tedavi ise hastaneden çıktıktan sonraki süreci ifade etmektedir (İyiaydın, 2020:95)

Analık sigortası kapsamında sağlanan bir diğer yardım da emzirme ödeneğidir. Sigortalı kadına ya da erkek sigortalının sigortalı olmayan karısının doğum yapması sebebiyle sigortalı erkeğe çocuğun hayatta olması

koşuluna bağlı olarak emzirme ödeneği verilmektedir. Emzirme ödeneğinden faydalanabilmek için doğumun canlı olarak gerçekleşmesi aranan ilk koşuldur. Ayrıca sigortalının doğum tarihinden önceki bir yıl içerisinde yüz yirmi gün kısa vadeli sigorta kolları priminin bildirilmiş olması gerekmektedir. Aynı durum kendi hesabına çalışanlar için de geçerli olmaktadır. Ancak bu sigortalıların ödenekten faydalanabilmeleri için Sosyal Güvenlik Kurumuna prim borcunun bulunmaması gerekmektedir.

Yaşlılık sigortası ile kanunla belirlenmiş yaşa ulaşan, çalışma gücünü kısmen veya tamamen kaybetmiş olan sigortalılara yaşadıkları sürece çalışmak zorunda kalmayacakları sürekli bir gelirin bağlanması hedeflenmektedir. Yaşlılık sigortasından sunulan edimlerden faydalanmak kanunla belirlenmiş yaş ve prim ödeme gün sayısı şartlarının birlikte yerine getirilmesi koşuluna bağlanmıştır. Çalışma yaşamında erkeklere oranla daha fazla zorluklar ile karşılaşan kadın sigortalıların yaşlılık sigortasından faydalanma koşullarında kolaylıklar sağlanmıştır. 5510 sayılı Kanun uygulanmaya başlamasından sonra ilk defa 4'üncü madde I-(a) bendi kapsamında sigortalı olan kadınlar elli sekiz yaş ve 7200 gün uzun vadeli sigorta primi bildirilmiş olması gerekirken, 4'üncü maddenin I- (b) ve (c) bendi kapsamında sigortalı olan kadınlar için yaş şartı elli sekiz ve 9000 gün uzun vadeli sigortalı primi bildirilmiş olması gerekmektedir (5510 sayılı K., md.28). Erkekler açısından prim ödeme gün sayısı erkek sigortalılar ve kadın sigortalılar için aynı iken erkeklerin yaşlılık aylığından sunulan edimlerden yararlanabilmeleri için 60 yaşını doldurmuş olmaları gerekmektedir.

Engelli ve malul kadın sigortalılar ile hayatını bir başkasının yardımı olmadan devam ettiremeyecek derecede engelli çocuğu bulunan kadın sigortalılar yaşlılık aylığı alma konusunda kolaylıklar tanınmıştır. Engelli ve malul durumda iken sigortalı şekilde çalışmaya başlayan kadın sigortalılardan en az on beş yıl sigortalı bulunan ve 3960 gün uzun vadeli (malullük, yaşlılık ve ölüm) sigorta primi bildirilmiş olanlar yaşlılık aylığına hak kazanabilmektedir (5510 sayılı K., md.28).

Bir başkasının sürekli bakımına muhtaç derecede ağır engelli çocuğu olan kadın sigortalıların yaşlılık aylığına hak kazanma koşullarında da kolaylık sağlanmıştır. Bu kapsamda olan sigortalı kadınların 5510 sayılı Kanun yürürlüğe girmesinden sonra olmak şartıyla prim ödeme gün

sayılarının dörtte biri toplam prim ödeme gün sayısına eklenmekte ve eklenen süre kadar emeklilik yaş haddi öne çekilerek daha erken yaşlılık aylığı almaya hak kazanmaları sağlanmaktadır (5510 sayılı K., md.28).

5510 sayılı Kanunu kapsamında yaşlılık sigortasından faydalanmak için gerekli olan yaş şartı ve prim ödeme gün şartının tamamlamış olan kadın sigortalılara yaşlılık sigortasından yaşlılık aylığı bağlanır. Yaşlılık aylığının hesaplanmasında erkek sigortalılar ile kadın sigortalılar arasında bir farklılık bulunmamaktadır.

Yaşlılık aylığına hak kazanabilmek için belirlenmiş yaş şartını dolduran ancak prim ödeme gün sayısını dolduramadığı için kendisine yaşlılık aylığı bağlanmayan kadın sigortalıların ödediği uzun vadeli sigorta primleri güncelleme katsayısı ile güncellenerek toptan ödeme şeklinde ödenir (5510 sayılı K., md.31).

Çalışma yaşamında kadınlar analık hali ve doğum sonrası çocuğun gelişimi sebebiyle çalışma hayatından uzak kalmaktadırlar. Kadınların bu şekilde çalışma hayatından uzak kaldıkları dönemde uzun vadeli sigorta primi ödenmemesi nedeniyle yaşlılık aylığına hak kazanmak için gerekli prim ödeme gün süresini doldurmak noktasında eşitsizlik yaşamaktadırlar (Canbolat ve Özkan, 2017:106). Bu eşitsizliğin giderilmesi için kadın sigortalıya doğum borçlanması yapabilmeye imkânı sağlanmıştır.

Sosyal güvenlik sistemi içerisinde herhangi bir yerde sigortalı olarak çalışmayanların isteğe bağlı sigortalılık kapsamında kendileri adlarına sigorta primi ödemeleri mümkündür. (5510 sayılı K., md.50). İsteğe bağlı sigortalılık kadınlar arasında erkeklere göre daha yaygın olarak tercih edilmektedir (Yaman, 2020:71).

SONUÇ

Kadınlar işgücü piyasasına girişte ve çalışma hayatı sürecinde çeşitli şekillerde ayrımcılık ve eşitsizliklerle karşılaşmaktadır. Kadına yönelik pozitif ayrımcılık politikaları ile ayrımcılık ve eşitsizlikler giderilmeye çalışılmaktadır. Çalışmada sosyal güvenlik sisteminin çalışma hayatında kadınların karşılaştığı ayrımcılık ve eşitsizliklerin önlenmesine yönelik uygulamaları incelenmiştir. Genel olarak sosyal güvenlik sistemi içerisinde sigortalılara ve hak sahiplerine sağlanan edimlere hak kazanma konusunda kadınlara pozitif ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Sigortalı kadınlara

tanınan analık sigortası edimimleri, yaşlılık aylığına hak kazanma şartlarında getirilen kolaylıklar ve süt izni sürecinde yaşanan her türlü kazanın iş kazası olarak kabul edilmesi sigortalı çalışan kadınların karşılaşılabileceği ayrımcılık ve eşitsizlikleri azaltan uygulamalardır. Ancak 5510 sayılı kanunda sigortalı olarak sayılmayan kadınların yürütülmekte olan pozitif ayrımcılık uygulamalarından faydalanma ihtimali düşüktür. Kayıt dışı çalışma oranları dikkate alındığında sigortalı olmadan çalışan kadınların durumu daha fazla önem arz etmektedir. Kayıt dışı çalışan ve sigortalı olarak kabul edilemeyen kadınları koruyacak politikaların geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Son olarak; var olan ayrımcılık ve eşitsizlikler kadınların işgücüne katılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Uluslararası belgelerde ve ulusal mevzuatta yer alan hukuksal eşitliğin uygulamada fiili eşitlik olarak görülebilmesinin en temel faktörünün *eğitim* olduğu göz ardı edilmemelidir. Eğitim kadınların niteliklerini ve istihdam edilebilirliklerini artırmakla birlikte toplumsal cinsiyet temeline dayanan yaklaşımı da yok edecek etkiye sahiptir.

KAYNAKÇA

Alp, A. (2007). Yeni Çalışma Biçimleri ve Değişen Aile Yapısı Bağlamında Çalışan Kadınlar, Tezsiz Yüksek Lisan Projesi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Blau F.D., Kahn L. M. (1999), Analyzing the Gender Pay Gap. The Quarterly Review of Economics and Finance 39, 625-646.

Barutçugil, İ. (2002). İş Hayatında Kadın Yönetici. İstanbul: Kariyer Yayınları.

Canbolat, T., Özkan, S. (2017). Doğum Borçlanması Yapılabilecek Süreler. İş ve Hayat, 3 (6), 105-136.

Cerev, G.(2017). Türkiye’de Emeklilerin Çalışma Hayatına Yeniden Katılmalarının Hukuksal Boyutu. Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017), İstanbul

C100-Equal Remuneration Convention, (1951).
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312245:NO, (Erişim tarihi: 09.06.2021).

C111-Discrimination (Employment and Occupation) Convention, (1958).

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312256:NO, (Erişim tarihi: 09.06.2021).

C122-Employment Policy Convention, (1964).

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C122:NO, (Erişim tarihi: 09.06.2021).

C156-Workers with Family Responsibilities Convention, (1981).

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312301:NO, (Erişim tarihi: 09.06.2021).

C177-Home Work Convention, (1996).

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312322:NO, (Erişim tarihi: 09.06.2021).

C183-Maternity Protection Convention, (2000).

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312328:NO, (Erişim tarihi: 09.06.2021).

C190-Violence and Harassment Convention, (2019).

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:3999810:NO, (Erişim tarihi: 09.06.2021).

Çakır, Ö. (2015). Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 0 (31), 25-47.

Demirağ, S., Çiftçi, S. (2017). Psychological Intimidation at Workplace (Mobbing). J Psychol Psychother 7: 305.

Demirbilek, S. (2007). "Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi" , Dokuz Eylül Üniversitesi, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 44(11), 12-27.

Dirik, N. ,(2016), " Türkiye'de Kadın İstihdamının Önündeki Engellerin Aşılmasında Girişimciliğin Önemi ve Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü", Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.

Dreher, G. F. (2003). "Breaking the glassceiling: The effects of sexratios and work-life programs on female leadership at the top" Human Relations, 56(5), 541-562.

Erdoğdu, S. , (2009), "2007 Yılında Kadınlar ve Çalışma Yaşamı" , Yol-İş Dergisi, S.93, Nisan 2008.

Göktaş, M. (2015). Başkasının Bakımına Muhtaç Ağır Engelli Çocuğu Bulunan Kadın Sigortalıların Emekliliği. İş ve Hayat, 1 (1), 211-218.

Gülmez,M. (2010). İnsan Haklarında Ayrımcılık Yasaklı Eşitlik İlkesi: Aykırı Düşünceler. Çalışma ve Toplum, 2010/2. 217-265.

Hymowitz, C. and Schelhardt, T. (1986) The Glass-Ceiling: Why Women Can't Seem to Break the Invisible Barrier that Blocks Them from Top Jobs. The Wall Street Journal, 57, D1, D4-D5.

İyiyaydın, B.(2020), "Sosyal Güvenlik Hukukunda Kadın" Türk Metal Sendikası Genel Merkezi Yayını, Temmuz-Ağustos-Eylül 2020, Sayı.230, 92-97.

Kavak Y. (2013). Eğitim, İstihdam Ve İşsizlik İlişkileri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 13: 21-26.

Kerestecioğlu, Özkan İnci. Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu: Kazanımlar ve Sorunlar. (Derleyen: Fatmagül Berktaş). Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar, İstanbul, KA-DER Yayınları.

Koray, M. vd. ,(1999), "Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği" , T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Aralık 1999.

Korkmaz, Ö. (2016). Kadınların İşgücüne Katılma Eğilimleri: Türkiye Örneği. TİSK Akademi, 2016/ II, 301-329.

Kurt, R. (2018). Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Doğuma Bağlı Haklar. Terazı Aylık Hukuk Dergisi, 13(138), 48-69.

Naktiyok, A. ve İşcan, Ö. ,(2003), "İş Görenlerin Evde Çalışmaya İlişkin Tutumları: Bireysel Özellikleri ve İş Sürükleyicileri Açısından Bir

Uygulama” Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.6, ss.53-72.

Nurdoğan, A. K. (2018). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ-ILO) Yüzüncü Yıl Dönümü ve Türkiye İlişkileri. BEÜ AİD, 3(4), 78-95.

Mızrahi, R., Aracı, H. (2010). Kadın Yöneticiler Ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2 (1), 149-156.

Oaxaca, R. (1973). Male-Female Differentials in Urban Labor Markets. International Economic Review, Vol.14, No.3, 693-709.

Önsal, N.(2017). “Endüstri İlişkileri Sözlüğü” Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara.

Örücü, E. vd. ,(2007), “Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği” Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C.14,S.2, ss.118-135.

Özer, M. ve Biçerli, K. (2004). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 3(1), 55-86.

Özkan, G. ve Özkan B. ,(2010), “Kadın Çalışanlara Yönelik Ücret Ayrımcılığı ve Kadın Ücretlerinin Belirleyicilerine Yönelik Bir Araştırma” , Çalışma ve Toplum Dergisi, S.24.

Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. Ege Akademik Bakış, cilt.10, sayı.4, 1217-1230.

Selamoğlu, A. (2002). Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4, (2002/2), 33-63.

Silkin, S. (2011). Sosyal Güvenlik Hukuku’nda Kadın. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C. 23, 5-6.

Soysal, T. (2006). “Uluslararası Düzenlemeler Işığında 4857 Sayılı İş Kanununda Kadın İşçiyi Koruyan Hükümler”, Kamu İş Dergisi, C. 8, S. 4, 95-142.

Şen, S. ,(2009), “Psikolojik Taciz ve İş Kanunu Boyutu” , Çimento İşveren Dergisi, Çimento İşverenleri Sendikası Yayınları, C.23, S.5.

TİSK, (2003), “İş Kanunu Tasarısı ve Avrupa Birliği Uygulamaları” Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No.231, Ankara.

Tınaz, P. (2004). İşyerinde psikolojik Taciz (Mobbing). Çalışma ve Toplum, 2006/4, 13-28.

Topgül, S. (2012). Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nda Kadının Durumu. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 19 (2), 301-319.

Weyer, B. (2006). Do multi–source feedback instruments support the existence of a glass ceiling for women leaders, Women in Management Review, 21 (6), 441–457.

Yamak, N., Topbaş, F. (2004). Kadın Emeği Ve Cinsiyete Dayalı Ücret Ayrımcılığı. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18 (3-4), 143-156.

Yaman, Y. (2020). Sosyal Güvenlik Bağlamında Ev Kadınlarının Sosyal Güvencesi: İsteğe Bağlı Sigortalılık. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (4), 65-77.

İŞYERİNDE DAMGALANMANIN İŞE YABANCILAŞMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR KAMU KURUMU ÖRNEĞİ

Emine Elif AYHAN¹

Hakan YAĞCI²

Geliş Tarihi: 23/09/2021

Kabul Tarihi: 08/10/2021

ÖZET

Damgalama, kişileri kusurlu ve küçümsenen bir seviyeye indirgeyen ve derinden itibarsızlaştıran bir davranış türüdür. Bu davranış türü işyerinde görüldüğünde verimliliğin düşmesine sebep olabilir. İşe yabancılaşıma kavramı ise çalışanların kapasitelerini tam kullanamaması sonucunda kendilerine, iş arkadaşlarına ve çevrelerine olan ilgilerinin azalmasını ifade etmektedir. Çalışanlar arasında görülen damgalama ve işe yabancılaşıma tutum ve davranışları, işyeri performansını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bir kamu kurumu çalışanlarının damgalama ile işe yabancılaşımaya yönelik tutumlarının incelenmesi ve damgalama davranışının, işe yabancılaşıma durumu üzerindeki etkisinin saptanmasıdır. Bu etkiyi belirlemek için kurulan model ise tarama yöntemidir. Tarama yöntemine ek olarak ilişkisel tarama yöntemi de bu araştırma kapsamında kullanılmıştır. Aynı zamanda katılımcıların demografik durumları açısından her değişken ayrıca ele alınmıştır. Araştırmanın örnekleme oluşturulurken kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubu 52 kamu kurumu çalışanından oluşmaktadır. Damgalama ve işe yabancılaşıma değişkenlerinin anlaşılması açısından betimleyici ve fark analizleri yapılmıştır. Damgalama tutumunun işe yabancılaşıma durumuna olan etkisi, basit regresyon analizi kullanılarak test edilmiştir. Analiz sonucunda iki değişken arasında pozitif istatistiksel düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular göstermektedir ki damgalama tutumu, işe yabancılaşımayı istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Damgalama, İşe Yabancılaşıma, Kamu Kurumu.

¹ Emine Elif Ayhan, Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yoksulluk Çalışmaları Doktora Programı, 100/2000 YÖK Doktora Burslu Öğrencisi, elifayhan93@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6692-0633

² Hakan Yağcı, Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yoksulluk Çalışmaları, 100/2000 YÖK Doktora Burslu Öğrencisi, hakanyagcist@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4629-4748

Evaluation of Stigma in the Workplace in Terms of Work Alienation: An Example of a Public Institution

ABSTRACT

Stigma is a type of behavior that degrades people to a faulty and belittled level and deeply discredits them. When this type of behavior is seen in the workplace, it can lead to a decrease in productivity. The concept of work alienation refers to the decrease in the interest of the employees, their colleagues and their environment, as a result of the inability of the employees to fully use their capacities. Stigma and work alienation attitudes and behaviors among employees can negatively affect workplace performance. In this context, the aim of the study is to examine the attitudes of employees of a public institution towards stigmatization and work alienation and to determine the effect of stigmatization behavior on work alienation. The model established to determine this effect is the survey method. In addition to the survey method, the relational survey method was also used in this study. At the same time, each variable was discussed separately in terms of the demographic status of the participants. Snowball sampling method was used while forming the sample of the research. The working group consists of 52 public institution employees. Descriptive and difference analyzes were conducted to understand the variables of stigma and work alienation. The effect of stigma on work alienation was tested using simple regression analysis. As a result of the analysis, a positive statistically significant relationship was found between the two variables. The findings show that the stigmatization attitude predicts work alienation statistically significantly.

Keywords: Stigmatization, Work Alienation, Public Institution.

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada artan üretkenlik arayışı, işyerinde istihdam ilişkisinin etkinliğinin yönetilmesine öncelik verilmesine yol açmış ve genel örgütsel performansı yükseltme ihtiyacını doğurmuştur. İşyeri verimliliğinin artışı için örgütsel performans artışı son derece değerlidir. Bu yüzden örgütsel performansı düşürecek her türlü tutum ve davranıştan kaçınmak çok önemlidir. Bu araştırma kapsamında iş yerinde performansı düşüren, damgalama ve işe yabancılaşma tutum ve davranışları ele alınacaktır. Buna göre damgalama, önemli ölçüde itibarsızlaştırıcı bir niteliktir ve damgalanan birey genellikle toplumda kabul görmeyen bir farklılığa sahiptir. Damgalananın içsel sonuçları, umutsuzluk ve depresyon, sosyal geri çekilme ve tedavi programlarına katılımın azalmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu durumun ortaya çıkarılmaması ve etkilerinden kaçınma gibi damgalanma deneyimine verilen tepkiler, sosyal ve ekonomik fırsatların kaybı ile işe yabancılaşma döngüsünü meydana getirebilir. İşe yabancılaşma ile çalışanlar; emek verdikleri, uzmanlaştıkları ve ürettikleri alandan kopmaktadır.

Çalışmak insana yalnızca bireysel ihtiyaçlar karşılayabilmeyi ve barınmayı sağlayacak gelir kazandırmakla kalmaz aynı zamanda günlük yaşamda bir rol vererek toplumla bütünleşme fırsatı sunar. Bu nedenle çalışmak insan yaşamının olmazsa olmaz aktivitesidir. Bu durumda iş yaşamında ortaya çıkan sorunlar, kişinin sosyal yaşamı üzerinde de pek çok etkiye sahip olabilmektedir. Özellikle damgalama ve işe yabancılaşma tutumlarının görüldüğü bir iş yerinde, çalışanların moral ve motivasyonları düşer, bu da verimliliği olumsuz etkiler. Çünkü insan, sosyal yönü olan ve tutum ve davranışlardan etkilenen tek üretim faktörüdür.

Bu çalışmada bir kamu kurumu çalışanlarının işe yabancılaşma ve damgalama (stigma) düzeyleri değerlendirilecektir. Kamu sektörü, özel sektörden farklı olarak sosyal hizmet anlayışına dayalı, kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlardan oluşmaktadır. Bu nedenle araştırmanın bir kamu kurumunda gerçekleştirilmiş olması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bu araştırma, iş yerinde damgalama ve damgalanma ile ilgili konuları anlamaya ve işe yabancılaşmaya neden olan yolları keşfetmeye yöneliktir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde önce damgalama tutumu detaylandırılmaktadır. Daha sonra işe yabancılaşma tutumunun ele alındığı başlığa yer verilerek çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilmektedir.

1.1. Damgalama (Stigmatization)

Damgalama (stigma), farklı yapıların ve türlerin kesişmesiyle tanımlanan karmaşık bir olgudur. Toplumun genel olarak belirli bir özelliğe sahip insanlara verdiği olumsuz bakış açısı, aşağı statü ve göreceli güçsüzlük” olarak tanımlanır (Herek 2009, 441). Bu durum, sadece sayısal azınlıklarla sınırlı değildir, daha az güce sahip olanlara karşı güce sahip olanlar tarafından ortaya çıkarılır (Link ve Phelan 2001, 364). Damgalanmanın davranışsal sonuçları, sosyal ilişkileri, eğitim ve iş dahil olmak üzere yaşamın birçok alanında dezavantajlara yol açabilir. Böylece bu tür bir ayrımcılık gelir kaybı ve işsizliğe neden olarak yaşam kalitesini sınırlandırabilir (Krupchanka ve Thornicroft 2017, 133).

Damgalama, toplumdaki bazı kişilerin sosyal kimliğini bozan olumsuz bir süreç olarak öncelikle Erving Goffman tarafından savunulmuştur. Goffman'a göre bir kişinin o toplum içinde neleri yapabileceği/yapamayacağı ve ne yapması/yapmaması gerektiğine dair normatif beklentileri içeren bir sosyal ideolojisi vardır. Goffman 1963 yılındaki ufuk açıcı çalışmasında üç tür damgalayıcı koşul olduğunu iddia eder. Bunlar; ırk ve etnik kimlikler, fiziksel anormallikler ve hastalık, bağımlılık gibi zihinsel kusurlardır. Goffman, toplumun beklentilerine uyanları “normaller” olarak adlandırır ve beklentilere uyum gösteremeyenlerin kusurlu ve küçümsenen kişilere indirgenliğini ifade eder (Goffman 1963, 2-4).

Link ve Phelan (2001), Goffman’ın damgalama tanımını genişletmiş ve damgalamanın kavramsallaştırılması için bazı bileşenlerin bir araya gelmesi gerektiğini savunmuşlardır. İlk bileşen, insanların birbirleri arasındaki farklılıkları ayırt etmesi ve onları etiketlemesidir. İkincisi toplumların baskın kültürel inançları nedeniyle etiketlenmiş kişilerin istenmeyen özelliklere sahip olduğuna yönelik algıdır. Üçüncü bileşen, damgalanmış kişiler, eşit olmayan sonuçlara yol açan statü kaybı ve ayrımcılığa maruz kalırlar. Son olarak, damgalama tamamen farklılığın

tanımlanmasına, klişelerin oluşturulmasına, etiketli kişilerin farklı kategorilere ayrılmasına ve onaylanmama, reddedilme, dışlanma ve ayrımcılığın tam olarak uygulanmasına izin veren sosyal, ekonomik ve politik güce erişime bağlıdır (Link ve Phelan 2001, 367). Bu nedenle, damgalama bileşenlerinin ortaya çıkmasına izin veren; etiketleme, klişeleştirme, bölünme, statü kaybı ve ayrımcılık unsurları birlikte ortaya çıktığında kavramsal bir bakış açısıyla damgalamadan bahsedilebilir.

Damgalanmanın; birey, aile ve toplum üzerindeki etkisini incelemek üzere damgalama türlerine değinmek gereklidir. Bunlar; kamusal damgalama, kendini damgalama, etiketten kaçınma, yapısal damgalama, nezaket damgası, çift damgalama, damgalama gücü ve otomatik damgalama olmak üzere farklı damgalama türleridir. Tablo 1’de damgalama türleri ve tanımlamalarına yer verilmiştir.

Tablo 2: Damgalama Türleri

Damgalama Türü	Tanım
Kamusal damgalama	Azınlık grubuna yönelik önyargı ve ayrımcılığın kamuoyu tarafından onaylanmasıdır.
Kendini damgalama	Azınlık grubundaki kişi, kamusal etiketleri ve önyargıları içselleştirir ve kendi yaşamına uygulamasıdır.
Etiketten kaçınma	Ruhsal hastalığı olan kişi, teşhisini ortaya koyan ve uyumlaştırılmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktan kaçınır.
Yapısal damgalama	Azınlık grubunun fırsatlarını istemeden kısıtlayan kamu ve özel sektör politikalarının uygulanmasıdır.
Nezaket damgası	Damgalanan grupla (ruh sağlığı çalışanları, arkadaşlar, aile) yakın temasta bulunanların damgalanma deneyimidir.
Damgalama gücü	Damgalayıcıların, damgalanmış grubun kontrolü, sömürülmesi ve dışlanması yoluyla sosyal güçlerini sürdürmeleridir.
Otomatik damgalama	Bilinçli bir farkındalık olmadan otomatik olarak ortaya çıkan damgalayıcı düşünceler, duygular ve davranışlardır.
Çoklu damgalama	Birden fazla damgalanmış gruba (LGBTİ+, yoksul, obez, vb.) mensup üyelerin damgalarının birleştirilmesidir.

Kaynak: (Sheehan, Nieweglowski ve Corrigan 2017, 51).

Damgalama ve damgalanma, sadece psikiyatri alanına özgü bir konu değil, her alanda görülebilen sorunları kapsayan bir konudur. Her alanda görülebilir çünkü önyargıların ve ayrımcılığın olduğu her yerde damgalama ve damgalanma da olacaktır. Bu durumda damgalamanın, insanların kültürel veya etnik aidiyetlerine, dini mezheplerine, sahip olduğu özelliklerine göre bulunduğu her yerde yaygın olduğu söylenebilir (Finzen 2017, 40). Böylece özellikle işyerinin damgalama ve damgalanmanın sıkça görüldüğü yerlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Hiçbir aktivitenin, çalışılan işten daha fazla bir benlik duygusu taşımadığı söylenebilir. Çünkü iş, kişinin nasıl ve nerede yaşadığını etkiler, sosyalleşmeyi teşvik eder, unvan ve sosyal kimlik kazandırır. Özellikle “Ne iş yaparsın?”, herhangi bir yeni sosyal ilişkide sorulan ilk sorulardan biridir. İşsizlik ve/veya azalan kariyer hedefleri; ekonomik zorluklar yaratabilir, fiziksel ve duygusal sağlık, yaşam kalitesi, topluma katılım ve iyileşme açısından dezavantaj oluşturabilir. Böylece iş ortamında damgalanmak yalnızca maddi yoksulluk yaratmaz ayrıca özgüveni aşındırır, sosyal izolasyon, yabancılaşma ve umutsuzluk ile sonuçlanır (Stuart 2004, 102).

1.2. İşe Yabancılaşma

Yabancılaşma, gerçek benlik ile modern örgütsel yaşamın talepleri arasında gerilimin olduğu bir kişisel kimlik krizidir. Kişinin kendisinden, değerlerinden ve sosyal yapıdan uzaklaşması ile yabancılaşma kavramı ortaya çıkar. Aynı zamanda yabancılaşma kavramı; bıkkınlık, itaatsizlik, duygusal ve psikolojik gerileme gibi olgularla da açıklanabilir (Hirschfeld ve Feild 2000, 790).

Kökenleri Hegel, Rousseau, Locke, Smith ve Feuerbach'ın metinlerinde bulunan yabancılaşma kavramı, önemli ölçüde Karl Marx tarafından iş hayatına uyarlanarak geliştirilmiştir. Marx, Hegel'in siyaset felsefesinin kapitalist toplumsal dünya çelişkilerini, devlet ile sivil toplum arasındaki karşıtlıkları çözmeden gerçekleştirdiğine inanmaktaydı. Bu çelişkiler, sivil toplumun bir siyasi alan olmaktan ziyade doğal insanın alanı olduğu yanılsamasından kaynaklanmaktadır (Wendling 2009, 1). Marx'a göre işe yabancılaşma, bireyin kendini ifade etme arzusundan ve işteki davranışlarını kontrol etme gayretinden vazgeçerek ürettiğinden kopması durumudur. Birey, önceden yetenekli olduğu alandan yabancılaşmış bir rol

oynar. Bu durumun kökeni, örgütsel hiyerarşiler, iş uzmanlığı ve resmi otoriteye dayanan iş denetimi ile karakterize edilen ve sanayileşme sürecinden kaynaklanan bireysel nedenler dışındaki değişikliklerdir (K. Marx 2010, 1593-1616). “İşe Yabancılaşma” terimi, Karl Marx'ın kapitalist emek sürecinin işçiler üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmasından kaynaklanmaktadır ve uzun yıllara dayanan bir dizi çalışmada tanımlanmaktadır (Marx ve Engels, 1968; Fox, 1974; Hyman, 1975; Corlett, 1988; Iliffe ve Manthorpe, 2019; Comninel, 2019).

Marx, emek ve sermaye arasındaki etkileşimi tanımlamak için “Emek Süreci Teorisi”ni ortaya atmıştır. Bu teoriye göre işverenler (sermaye), kar elde edilebilmek için verimliliği ve maliyetleri en aza indirmek ve işi organize etmek amacıyla emeğin tüm yönlerini kontrol etme hakkını elde etmektedir. Emek süreci teorisinde, çalışanların emeklerini kontrol etme hakkından vazgeçmelerini gerektiğinden, işe yabancılaşma kapitalist sistemin içkin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Marx'a göre, emek süreci, işçilerin en az üç yabancılaşma biçimi yaşamasına neden olur. Çalışanlar; emeklerinin çıktısına, kendisine ve diğerlerine yabancılaşır (O'Donohue ve Nelson 2014, 302-303).

İşe yabancılaşma duygusu kişiden kişiye değişebilir. Bu değişken durumu anlamlandırabilmek üzere Blauner, yabancılaşmanın dört boyutunu ortaya koymuştur. Bunlar (Blauner 1964, 15-34):

- *Güçsüzlük*; kişisel olmayan bir sistemde başkaları tarafından kontrol edilmekten dolayı ortaya çıkan yabancılaşma boyutudur. Çaresi ise özerkliği ve yetkilendirmeyi artırmaktır.
- *Anlamsızlık*; kendi çalışmalarının bütüne nasıl katkıda bulunduğu dair bir duygudan yoksun olmaktan kaynaklanmaktadır. Çare ise çalışana bir amaç kazanmaktır.
- *İzolasyon (soyutlanma)*; aidiyet duygusu yoksunluğunu içeren yabancılaşma boyutudur. Çaresi, örgütle özdeşleşmektir.
- *Kendine yabancılaşma*; uzaklaşma düşüncesi, kimlik duygusunu yitirme ve kişisel tatminsizlik hissi ile kişinin yabancılaştığını nitelemektedir. Çare ise çalışanın kendisinin ifade etmesine izin vermektir.

İşe yabancılaşan bireyler, çalışma ortamında faydasız, mutsuz, huzursuz ve tükenmiş olduklarını, iş yerinin yönetim sürecinde aktif rol almadıklarını düşünmekte ve iş yeri faaliyetlerini kendilerine uzak faaliyetler olarak görmektedirler (Rajaeepour, ve diğerleri 2012, 189-190). İşe yabancılaşmaya iki temel etmenin neden olduğu söylenebilir. Bunlar çevresel ve örgütsel etmenlerdir. Ekonomi, hukuki yapı, sanayileşme ve kentleşme seviyeleri, sosyal ve kültürel düzen, sendikal örgütlenmeler çevresel etmenleri ifade ederken örgütsel etmenler; yönetim biçimi, örgüt büyüklüğü, üretim yapısı, bilgi akışı, tecrübeler, iş bölümü ve çalışma koşulları ile inanç ve tutumlardır (Şimşek, ve diğerleri 2006, 576-577).

2. YÖNTEM

Bu araştırmanın yöntemi taramadır. Tarama modellenmiş araştırmalar var olan durumu betimleyen araştırmalardır (Karasar, 2009). Araştırmaya dahil olacak kişiler tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir (n=52). Araştırmanın uygulaması sırasında kişilere tam bilgilendirilmiş onam formu ile başvurulmuş ve onayı alınmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, damgalama ölçeği ve işe yabancılaşma ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeklerin analizi için İBM SPSS v26 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise Pearson korelasyon analizi, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

Bağımsız örneklem t testi analizi yapmadan önce bu analiz şeklinin varsayımı olan normal dağılım durumunun test edilmesi gerekmektedir. Yapılacak olan bu analiz sonucunda verilerin parametrik veya nonparametrik analiz yöntemlerinden hangisinin kullanılması gerektiği saptanacaktır. Normallik dağılımı varsayımı sağlandığında parametrik, sağlanmadığı durumlarda ise nonparametrik analizler kullanılmalıdır (Büyüköztürk, 2004).

Tablo 2. Normallik Dağılımı Analizi Tablosu

Shapiro Wilk	,057
Skewness	,268
Kurtosis	.456

Bu araştırmada yapılan normallik analizleri sonucunda verilerin

normal dağıldığı sonucuna varılmıştır. Tabloda verilen Shapiro Wilk testi sonucu normallik dağılımını gösterdiği gibi çarpıklık ve basıklık değerleride +1.5 ile -1.5 arasında olduğu görülmüştür. Bu değerler arasındaki çarpıklık ve basıklık değerleri normallik varsayımını sağlamaktadır. (Tabachnick ve Fidell, 2013).

2.1. Damgalama Ölçeği

Psikolojik açıdan damgalama eğilimini değerlendirmek amacıyla hazırlanan bu ölçek, Yaman ve Güngör (2013) tarafından hazırlanmıştır. 22 maddeden oluşan bu ölçek ayrımcılık ve dışlama, etiketleme, psikolojik sağlık ve önyargı olarak adlandırılan dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte ters kodlanmış madde yoktur. 5'li Likert tipte hazırlanan bu ölçekte en az 22, en çok ise 110 puan alınabilir. Damgalama ölçeğinde eşik değer olarak 55 puan belirlenmiştir. Bu puanın altında toplam puana sahip olan kişilere damgalama eğilimi düşük, üstünde bir puana sahip olanlara ise damgalama eğilimi yüksek denilebilir. Ölçekte yükselen puan yüksek damgalama eğilimini, düşen puan düşük damgalama eğilimini göstermektedir (Yaman ve Güngör, 2013).

2.2. İşe Yabancılaşma Ölçeği

İşe yabancılaşma ölçeği Mottaz (1981) tarafından geliştirilmiş ve Erben (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Daha sonra Sayü (2014) tarafından yeniden düzenlenen bu ölçekte, orijinalinde bulunan 3 alt boyuta sadık kalınmıştır. Ölçek düzenlenmiş hali ile faktör yapısı “Güçsüzleşme (6 madde), Anlamsızlaşma (4 madde) ve Kendine Yabancılaşma (7 madde)” şeklinde hazırlanmış ve 17 ifade kullanılmıştır. Ölçek 6'lı Likert tipte hazırlanmış olup 1- “Kesinlikle Katılmıyorum” dan 6- “Tamamen Katılıyorum” şeklinde ifadeler sıralanmıştır. Ölçekten en fazla 102 puan alınabilir iken en az 17 puanda kalınabilir. Ölçekten alınan yüksek puan yüksek işe yabancılaşmayı göstermektedir. Ölçeğin geliştirme uygulaması sonucunda gerçekleştirilen güvenilirlik analiz puanı ($\alpha=,92$) olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada yapılan analizde ise ($\alpha=,81$) şeklindedir.

3. BULGULAR

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Değişkenler Açısından Dağılımları

	Demografik Değişkenler	N	%
Cinsiyet			
	Kadın	21	40,4
	Erkek	31	59,6
Yaş			
	18-28 yaş arası	4	7,7
	29-39 yaş arası	23	44,2
	40 ve 50 yaş arası	21	40,4
	51 ve üstü yaş	4	7,7
Medeni Durum			
	Evli	40	76,9
	Bekar	12	23,1
Eğitim Düzeyi			
	Lise ve altı	12	23,1
	Ön lisans	11	21,2
	Lisans	24	46,2
	Yüksek Lisans ve üstü	5	9,6
Unvan			
	Büro Personeli	43	82,7
	Şef veya Müdür	9	17,3
Hane Aylık Gelir			
	Asgari ve 5000 TL arası	19	36,5
	5000 TL ve üstü	33	63,5

Tablo 3'te araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerine yer verilmiştir. Kişisel bilgi formu aracılığıyla toplanan bu veriler, istatistiksel analizlerde kullanılacaktır. Araştırmaya dahil olan katılımcıların 21'i (%40,4) kadın, 31'i (59,6) erkektir. Katılımcıların yaş grupları açısından dağılımları ise 18 ile 28 yaş arasında olanlar 4 (%7,7), 29 ile 39 yaş arasında olanlar 23 (%44,2) 40 ile 50 yaş arasında olanlar 21 (%40,4) ve son olarak 51 ve 61 yaş arasındakiler ise 4(%7,7) kişiden oluşmaktadır. Katılımcılar medeni durumları açısından ele alındığında 40 (%76,9) evli, 12 (%23,1) bekar. Araştırmaya katılan kişilerin eğitim düzeyleri, lise ve altı 12 (%23,1), önlisans 11 (%21,2), lisans 24 (%46,2) ve yüksek lisans ve üstü düzeyde eğitim almış kişi sayısı 5 (9,6) dir. Araştırmaya katılan kişilerin çalışma unvanları açısından incelendiğinde 43 (%82,7) kişinin büro

personeli ve 9 (%17,3) kişinin ise şef veya müdür gibi yönetici pozisyonuna sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların gelirleri ele alındığında asgari ücret ve 4999 TL aylık gelire sahip olanlar 19 (36,5) kişi olduğu, Aylık 5000 TL ve üstü gelire sahip olan kişilerin 33 (%63,5) kişi oldukları saptanmıştır.

Tablo 4. Cinsiyet Gruplarının Ayrımcılık, Etiketleme, Psikolojik Sağlık, Önyargı, Damgalama ve İşe Yabancılaşma Değişkenleri Açısından Bağımsız Örneklem T Testi Analizi

Bağımlı Değişken	Cinsiyet Grupları	n	\bar{x}	ss	t	p
Ayrımcılık	Kadın	21	8,00	1,89	1,940	,170
	Erkek	31	9,41	4,39		
Etiketleme	Kadın	21	12,47	4,62	,397	,532
	Erkek	31	14,12	5,50		
Psikolojik Sağlık	Kadın	21	11,00	3,64	2,192	,145
	Erkek	31	13,06	5,29		
Önyargı	Kadın	21	12,19	3,02	,597	,443
	Erkek	31	11,64	3,61		
Damgalama	Kadın	21	47,28	9,14	1,714	,197
	Erkek	31	51,93	15,17		
İşe Yabancılaşma	Kadın	21	40,42	9,30	1,907	,173
	Erkek	31	40,83	13,09		

Tablo 4'e göre cinsiyet grupları arasında ayrımcılık ($p= ,170$), etiketleme ($p= ,532$), psikolojik sağlık ($p=,145$), önyargı ($p=,443$), damgalama ($p=,197$) ve işe yabancılaşma ($p= ,173$) puanları açısından $p>.05$ düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 5. Unvan Gruplarının Ayrımcılık, Etiketleme, Psikolojik Sağlık, Önyargı, Damgalama ve İşe Yabancılaşma Değişkenleri Açısından Bağımsız Örneklem T Testi Analizi

Bağımlı Değişken	Unvan Grupları	n	\bar{x}	ss	t	p
Ayrımcılık	Büro Personeli	43	8,88	3,86	,013	,910
	Şef veya Müdür	9	8,66	2,50		
Etiketleme	Büro Personeli	43	13,60	5,33	,361	,550
	Şef veya Müdür	9	12,77	4,63		
Psikolojik Sağlık	Büro Personeli	43	12,16	5,09	1,273	,265

	Şef veya Müdür	9	12,55	2,96		
Önyargı	Büro Personeli	43	11,76	3,22	1,095	,300
	Şef veya Müdür	9	12,33	4,18		
Damgalama	Büro Personeli	43	50,02	13,87	,189	,665
	Şef veya Müdür	9	50,22	9,75		
İşe Yabancılaşma	Büro Personeli	43	41,65	12,04	,723	,399
	Şef veya Müdür	9	36,00	8,29		

Tablo 5'e göre unvan grupları arasında ayrımcılık ($p=,910$), etiketleme ($p=,550$), psikolojik sağlık ($p=,265$), önyargı ($p=,300$), damgalama ($p=,665$) ve işe yabancılaşma ($p=,399$) puanları açısından $p>.05$ düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 6. Medeni Durum Gruplarının Ayrımcılık, Etiketleme, Psikolojik Sağlık, Önyargı, Damgalama ve İşe Yabancılaşma Değişkenleri Açısından Bağımsız Örneklem T Testi Analizi

Bağımlı Değişken	Medeni Durum	<i>n</i>	\bar{x}	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Ayrımcılık	Evli	40	8,70	4,02	,440	,510
	Bekar	12	9,33	1,96		
Etiketleme	Evli	40	13,27	5,66	2,702	,106
	Bekar	12	14,08	3,20		
Psikolojik Sağlık	Evli	40	11,85	4,78	,100	,754
	Bekar	12	13,50	4,71		
Önyargı	Evli	40	11,97	3,24	,304	,584
	Bekar	12	11,50	3,89		
Damgalama	Evli	40	49,47	13,78	,100	,753
	Bekar	12	52,00	11,19		
İşe Yabancılaşma	Evli	40	41,95	12,11	,634	,430
	Bekar	12	36,41	8,93		

Tablo 6'ya göre medeni durum grupları arasında ayrımcılık ($p=,510$), etiketleme ($p=,106$), psikolojik sağlık ($p=,754$), önyargı ($p=,584$), damgalama ($p=,753$) ve işe yabancılaşma ($p=,430$) puanları açısından $p>.05$ düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 7. Gelir Düzeyi Gruplarının Ayrımcılık, Etiketleme, Psikolojik Sağlık, Önyargı, Damgalama ve İşe Yabancılaşma Değişkenleri Açısından Bağımsız Örneklem T Testi Analizi

Bağımlı Değişken	Medeni Durum	n	\bar{x}	ss	t	p
Ayrımcılık	Evli	19	8,21	1,98	1,005	,321
	Bekar	33	9,21	4,30		
Etiketleme	Evli	19	14,78	5,33	,279	,600
	Bekar	33	12,69	5,01		
Psikolojik Sağlık	Evli	19	13,05	4,84	,059	,809
	Bekar	33	11,75	4,73		
Önyargı	Evli	19	12,68	3,26	,001	,973
	Bekar	33	11,39	3,39		
Damgalama	Evli	19	52,89	10,02	,572	,453
	Bekar	33	48,42	14,57		
İşe Yabancılaşma	Evli	19	39,78	11,38	,025	,875
	Bekar	33	41,18	11,89		

Tablo 7'ye bakıldığında gelir düzeyi grupları arasında ayrımcılık ($p=,321$), etiketleme ($p=,600$), psikolojik sağlık ($p=,809$), önyargı ($p=,973$), damgalama ($p=,453$) ve işe yabancılaşma ($p=,875$) puanları açısından $p>.05$ düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 8. Yaş Gruplarının Ayrımcılık, Etiketleme, Psikolojik Sağlık, Önyargı, Damgalama ve İşe Yabancılaşma Değişkenleri Açısından F (Varyans) Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Gruplar	n	\bar{x}	ss.	f	p
Ayrımcılık	18-28 Yaş (a)	4	7,25	0,5	0,361	0,782
	29-39 Yaş (b)	23	9,26	4,94		
	40-50 Yaş (c)	21	8,66	2,19		
	51-61 Yaş (d)	4	9	2,94		
Etiketleme	18-28 Yaş (a)	4	8,84	3,64	0,655	0,584
	29-39 Yaş (b)	23	13	6,68		
	40-50 Yaş (c)	21	14,17	5,86		
	51-61 Yaş (d)	4	13,38	4,43		
Psikolojik Sağlık	18-28 Yaş (a)	4	10,25	3,3	1,369	0,263
	29-39 Yaş (b)	23	13,46	5,18		

	40-50 Yaş (c)	21	8,75	2,21		
	51-61 Yaş (d)	4	11,95	4,81		
Önyargı	18-28 Yaş (a)	4	13,47	4,95	0,843	0,477
	29-39 Yaş (b)	23	10,75	4,19		
	40-50 Yaş (c)	21	12,23	4,77		
	51-61 Yaş (d)	4	13,75	2,5		
Damgalama	18-28 Yaş (a)	4	12	3,04	0,601	0,618
	29-39 Yaş (b)	23	11,71	3,73		
	40-50 Yaş (c)	21	10	4,08		
	51-61 Yaş (d)	4	11,86	3,37		
İşe Yabancılaşma	18-28 Yaş (a)	4	46,25	6,34	1,826	0,155
	29-39 Yaş (b)	23	51,34	15,86		
	40-50 Yaş (c)	21	50,76	10,76		
	51-61 Yaş (d)	4	42,75	13,59		

Tablo 8'e göre yaş grupları arasında ayrımcılık ($p=.782$), etiketleme ($p=.584$), psikolojik sağlık ($p=.263$), önyargı ($p=.477$), damgalama ($p=.618$) ve işe yabancılaşma ($p=.155$) değişkenleri açısından $P>.05$ düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 9. Eğitim Düzeyi Gruplarının Ayrımcılık, Etiketleme, Psikolojik Sağlık, Önyargı, Damgalama ve İşe Yabancılaşma Değişkenleri Açısından F (Varyans) Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Gruplar	<i>n</i>	\bar{x}	<i>ss.</i>	<i>f</i>	<i>p</i>
Ayrımcılık	Lise ve altı (a)	12	9,41	1,44	0,544	0,654
	Önlisans (b)	11	7,81	2,04		
	Lisans (c)	24	8,79	4,93		
	Yüksek Lisans ve üstü (d)	5	10	2,73		
Etiketleme	Lise ve altı (a)	52	8,84	3,64	0,526	0,667
	Önlisans(b)	12	14	5,37		
	Lisans (c)	11	14,36	4,34		

	Yüksek Lisans ve üstü (d)	24	12,5	5,72		
Psikolojik Sağlık	Lise ve altı (a)	5	14,8	4,08	0,593	0,622
	Önlisans (b)	52	13,46	5,18		
	Lisans (c)	12	13,66	5,71		
	Yüksek Lisans ve üstü (d)	11	11,36	1,8		
Önyargı	Lise ve altı (a)	24	11,75	5,35	0,397	0,755
	Önlisans (b)	5	13	4,18		
	Lisans (c)	52	12,23	4,77		
	Yüksek Lisans ve üstü (d)	12	12,66	4,39		
Damgalama	Lise ve altı (a)	11	11,9	2,62	0,55	0,65
	Önlisans (b)	24	11,37	3,42		
	Lisans (c)	5	12,2	1,92		
	Yüksek Lisans ve üstü (d)	52	11,86	3,37		
İşe Yabancılaşma	Lise ve altı (a)	12	53,25	14,9	0,559	0,645
	Önlisans (b)	11	49,18	5,15		
	Lisans (c)	24	48,08	15,53		
	Yüksek Lisans ve üstü (d)	5	53,8	8,64		

Tablo 9'a göre eğitim düzeyi grupları arasında ayrımcılık ($p=.654$), etiketleme ($p=.667$), psikolojik sağlık ($p=.622$), önyargı ($p=.755$), damgalama ($p=.650$) ve işe yabancılaşma ($p=.645$) değişkenleri açısından $P>.05$ düzeyinde istatistiksel anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 10. Araştırmanın Değişkenlerine Ait Korelasyon Tablosu

	1	2	3	4	5	6
Ayrımcılık	1					
Etiketleme	,500**	1				

Psikolojik Sağlık	,436**	,317*	1			
Önyargı	0,19	,382**	,470**	1		
Damgalama	,679**	,781**	,768**	,682**	1	
İşe Yabancılaşma	,370**	,415**	,340*	0,187	,457**	1

Tablo 10'a bakıldığında araştırmada kullanan değişkenler ile yapılan korelasyon analizlerinin sonuçları görülmektedir. Araştırmanın bu uygulamasında alt ölçeklerde analize dahil edilmiştir. Yapılan Pearson Korelasyon analizi sonuçları göstermektedir ki damgalama ölçeği ayrımcılık alt boyutu ile etiketleme alt boyutu arasında ($r=,500$, $p<,01$), Ayrımcılık alt boyutu ile psikolojik sağlık alt boyutu arasında ($r=,436$, $p<,01$) ve ayrımcılık alt boyutu ile işe yabancılaşma puanları ile arasında ($r=,679$, $p<,01$) istatistiksel anlamlı pozitif ilişki bulunmaktadır. Sadece ayrımcılık alt boyutu ile önyargı alt boyutları arasında ($r=,190$) $p>,05$ istatistiksel anlamlı ilişki tespit edilememiştir.

Damgalama ölçeği alt boyutu etiketleme ile psikolojik sağlık alt boyutu arasında ($r=,317$, $p<,05$), etiketleme alt boyutu ile damgalama ölçeği puanları arasında ($r=,382$, $p<,01$) ve etiketleme alt boyutu ile işe yabancılaşma ölçeği puanları arasında ($r=,781$, $p<,01$) ve son olarak etiketleme alt boyutu ile önyargı alt boyutu arasında ($r=,415$, $p<,01$) istatistiksel anlamlı pozitif ilişki bulunmaktadır.

Damgalama ölçeğinin bir diğer alt boyutu olan psikolojik sağlık ile önyargı alt boyutu arasında ($r=,470$, $p<,01$), psikolojik sağlık alt boyutu ile damgalama ölçeği puanları arasında ($r=,768$, $p<,01$), psikolojik sağlık alt boyutu ve işe yabancılaşma ölçeği puanları arasında ($r=,340$, $p<,05$) istatistiksel anlamlı pozitif ilişki bulunmaktadır.

Damgalama ölçeği alt boyutu olan önyargı ile damgalama ölçeği puanları arasında ($r=,682$, $p<,01$) istatistiksel anlamlı pozitif ilişki bulunmaktadır. Önyargı alt boyutu ve işe yabancılaşma ölçeği puanları arasında ($r=,340$, $p>,05$) istatistiksel anlamlı pozitif ilişki bulunmamaktadır.

Son olarak, damgalama ölçeği ile işe yabancılaşma ölçeği arasında ($r=,457$, $p<,01$) istatistiksel anlamlı pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11. İşe yabancılaşma ile Damgalama Puanlarının Basit Regresyon Analizi Tablosu

<i>Bağımlı Değişken</i>	<i>Bağımsız Değişken</i>	β	t	R^2	F
İşe Yabancılaşma	Damgalama	,403	3,576	,20	13,166**

(**= $p<,01$)

Tablo 11’de gösterildiği gibi işe yabancılaşma bağımlı değişken, damgalama ise bağımsız değişken şeklinde basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz göstermektedir ki Damgalama puanları, işe yabancılaşma puanları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. ($p<,01$) Bir başka deyişle, damgalama puanlarındaki artış pozitif ve istatistiksel anlamlı düzeyde işe yabancılaşmayı yordamaktadır. Değişkenlerin hepsinin aynı anda analize sokulduğu bu yöntemin uygulama sonuçlarına göre damgalama puanları, işe yabancılaşma puanlarının %20’sini ($R^2=,208$, $p<,01$) açıklamaktadır. Damgalama durumundaki bir birimlik artış ise $\beta=0,403$ değerinde işe yabancılaşmaya katkı sağlamaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İşyeriyle ve meslekleriyle güçlü bir özdeşim bağı kuran çalışanlar için damgalanma deneyimi beklenenden zor olabilir. Çünkü damgalanan çalışanın işe yabancılaşması kendini tanımladığı çalışma niteliklerinden ötürü daha psikopatolojik bir eğilime neden olabilir (Seçer 2005). Bu durum işyeri verimliliğinin düşmesini tetikleyen bir unsur olarak kabul edilebilir. Özellikle kâr amacı taşımayan kamu sektörü çalışanları, işlerini tam bir hassasiyet göstererek yapmak zorunda değildir. Özel sektör çalışanları ise işyeri eylemlerinde tam bir hassasiyet göstermeli, görünür olmalı ve hesap verebilmelidir. Çünkü kâr maksimizasyonu hedefine göre hareket etmeleri istenmektedir. Bu durumda damgalanma yoluyla işe yabancılaşmış özel sektör çalışanlarının işyeri performansını düşürmemeleri için daha hızlı tedbirler alınacağı muhtemeldir. Ancak kamu sektöründe, kar maksimizasyonu ve rekabet gibi hedefler ön planda olmadığı için çalışanlar arasında meydana gelen damgalama ve işe yabancılaşma tutum ve davranışlarına karşı tedbir almak, özel sektördeki kadar hızlı olmayacaktır.

Bu durumda kamu kurumu çalışanlarının damgalama tutum ve davranışı ile işe yabancılaşma eğilimlerinin sonuçları işyeri verimliliği ve etkinliği açısından daha yıkıcı olabilir. Bu araştırmanın önemi ise tam olarak bu yıkıcılığın verebileceği veya verdiği zararlardan ileri gelmektedir.

Güloğlu (2014) tarafından beyaz yakalı çalışanların örneklem olarak seçildiği araştırmanın sonucunda “*Çalışmaya katılan çalışanların psikolojik yıldırmaya maruz kalmaları ile verimlilikleri arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelendiğinde tüm psikolojik yıldırma davranışları boyutlarının verimlilik ile anlamlı düzeyde negatif ilişkili olduğu*” saptanmıştır. Bir psikolojik yıldırma stratejisi olarak damgalamanın sonuçları da bu araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Ayrıca Boz (2009) tarafından gerçekleştirilen “*İşletmelerde mobbing (psikolojik şiddet) faktörünün verimlilik üzerine etkileri ve basın işletmeleri üzerine bir uygulama*” isimli araştırmanın sonuçlarına göre çalışma ortamında deneyimlenen negatif psikolojik durumların, iş gören verimliliğini istatistiksel anlamlı şekilde düşürmektedir (Boz 2009).

Bir kamu kurumu çalışanlarının damgalama ve işe yabancılaşma tutumlarının değerlendirildiği bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçlarına göre damgalama ve önyargı hariç bütün alt boyutlarında işe yabancılaşma ile ilgili pozitif anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen basit regresyon analizi ise damgalamanın, işe yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve damgalamanın işe yabancılaşma durumu için belirleyici bir role sahip olduğu saptanmıştır. Araştırmada gerçekleştirilen parametrik farklılık analizlerinin tamamı bağımsız değişken gruplar arasında istatistiksel anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu değerler ışığında analiz sonucunu derinleştirecek ikincil analizlere gidilememiştir. Ancak yapılan analizlerde elde edilen ortalama puanlar göstermektedir ki damgalama için kabul edilen 55 eşik değerinin üstünde hiçbir bağımsız değişken grubu yoktur (Yaman ve Güngör, 2013). Farklılık testleri iki değişken arasındaki durumu birbirleri açısından farkları yönü ile incelemektedir. Bu durum genelleyici bir niteliğe sahip değildir. Farklılık testleri sonucu referans değerinin etki alanında bir değerlendirme imkânı sunmaktadır. Bu veya benzer değişkenler ile yapılacak olan gelecekteki araştırmalara öneri olarak, farklılık testlerinin kullanılması durumunda katılımcı kişi sayısının oldukça fazla olması için çaba göstermeleri tavsiye

edilmektedir. Ayrıca bu değişkenler ile ilgili yapılması planlanan araştırmaların daha geniş psikopatolojik tanılamasına sahip klinik bir ölçek kullanması ruh sağlığı açısından bir analize de imkan sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

BLAUNER, R., “Alienation and Freedom: The Factory Worker and His Industry”, University of Chicago Press, Chicago, 1964.

BOZ, Salih Erkut, “İşletmelerde Mobbing (Psikolojik Şiddet) Faktörünün Verimlilik Üzerine Etkileri Ve Basın İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2009.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., “Veri Analizi El Kitabı”, Pegem, Ankara, 2004.

COMNİNEL, G. C., “Alienation and Emancipation in the Work of Karl Marx”. Palgrave Macmillan, 2019.

CORLETT, J., “Alienation İn Capitalist Society”, Journal of Business Ethic, C.7, Sa. 9, 1988, s. 699- 702.

ERBEN, G. S., “Effects of Perceived Employment Opportunities, Peer Support, Exhaustion and Work Alienation on the Relationship Between Perceived Job Characteristics and Work Attitudes: A Comparative Study Between Lean and Traditional Production Contexts”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

FİNZEN, A., “Stigma and Stigmatization Within and Beyond Psychiatry”. Edt. W. Gaebel, W. Rössler, ve N. Sartorius, The Stigma of Mental Illness - End of the Story?, Springer International Publishing, Switzerland, 2017, s. 29-42.

FOX, A., “Beyond Contract”, Faber and Faber, London, 1974.

GOFFMAN, E., “Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity”, Simon & Schuster, New York, 1963.

GÜLOĞLU, F C., “İşyerinde Psikolojik Yıldırma (Mobbing) Olgusunun Verimlilik Üzerine Etkisi”, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

HEREK, G. M., (2009). “Sexual Prejudice”. Edt. T. Nelson, Handbook of Prejudice Stereotyping, and Discrimination, Psychology Press, New York, 2009, s. 441-467.

HİRSCHFELD, R., FEİLD, H., “Work Centrality and Work Alienation: Distinct Aspects of A General Commitment to Work”, Journal of Organizational Behavior, 2000, s. 789-800.

HYMAN, R., “Industrial Relations: A Marxist Introduction”. Macmillan, London, 1975.

İLİFFE, S., MANTHORPE, J., “Job Dissatisfaction ‘burnout’ and Alienation of Labour: Undercurrents in England’s NHS”, Journal of the Royal Society of Medicine, C. 112, Sa. 9, 2019, s. 370- 377.

KARASAR, N., “Bilimsel Araştırma Teknikleri”. Nobel Yayınları, Ankara 2009.

KRUPCHANKA, D., THORNİCROFT, G., “Discrimination and Stigma”, Edt. E. W. Gaebel, W. Rössler, N. Sartorius, The Stigma of Mental Illness - End of the Story?, Springer International Publishing, Switzerland, 2017, s. 123-140.

LİNK, B. G., PHELAN, J. C., “Conceptualizing Stigma”, Annual Review of Sociology, 2001, s. 363–385.

MARX, K., “Kapital: Ekonomi Politğin Eleştirisi (Cilt I)”, Çevirmen M. Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

MARX, K., ENGELS, F., “Karl Marx and Frederick Engels: Selected Works”, Lawrence and Wishart, London, 1968.

MOTTAZ, C. J., “Some Determinants Of Work Alienation. Sociological Quarterly”, C. 22, Sa.4, 1981, s. 515-529.

O’DONOHUE, W., NELSON, L., “Alienation and Managing Human Resources”, International Journal of Organisational Analysis, C. 22, Sa. 3, 2014, s. 301-316.

RAJAEPOUR, S., ARBABİSARJOU, A., ZİVARİRAHMAN, M., SHOKOUHİ, S., “Relationship between Organizational Structure and Organizational Alienation”, Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, C.3, Sa.12, 2012, s. 188-196.

SAYÜ, P., “The Relationship Between Organizational Justice And Work Alienation”,Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

SEÇER, H Ş., “Çalışma Yaşamında Duygular Ve Duygusal Emek: Sosyoloji, Psikoloji Ve Örgüt Teorisi Açısından Bir Değerlendirmesi”, Journal of Social Policy Conferences, 2005, s. 813-834.

SHEEHAN, L., NIEWEGLOWSKI, K., CORRIGAN, P. W. (2017). “Structures and Types of Stigma”, Edt. E. W. Gaebel, W. Rössler, N. Sartorius, The Stigma of Mental Illness - End of the Story?, Springer International Publishing, Switzerland, 2017, s. 43-66.

STUART, H., “Stigma and Work”. HealthcarePapers, C.5, Sa.2, 2004, s. 100-111.

ŞİMŞEK, M., ÇELİK, A., AKGEMCİ, T., FETTAHLIOĞLU, T., “Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006, s. 569-585.

TABACHNICK, B. G., FIDELL, L. S., “Using Multivariate Statistics”, 6. Basım, Allyn and Bacon, Boston, 2013.

YAMAN, E., GÜNGÖR H., “Damgalama (Stigma) Ölçeği'nin Geliştirilmesi, Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, Değerler Eğitimi Dergisi, C. 11 Sa. 25, 2013, s. 251-27.

WENDLING, A. E., “Karl Marx on Technology and Alienation”, Palgrave Macmillan, 2009.

SOCIAL RISK MODELING AT AIRPORTS: ON THE EXAMPLE OF ZAPORIZHZHIA CITY

Valeriia HONCHAROVA¹

Geliş Tarihi: 11/11/2021

Kabul Tarihi: 30/11/2021

ABSTRACT

The aviation sector is in constant relationship with society and the social sphere at all levels. The airport acts as an entrance and exit gate from one sphere, region, country to another, and must ensure safety, good management and prevent possible risks. Therefore, airports should carry out activities related to the implementation of social modeling and use related methods. Now the state of the aviation sector in Ukraine is in a difficult situation, one of the main factors is the conditions of the COVID-19 pandemic, therefore, in the post-pandemic conditions, airports have to worry about their strengths/weaknesses, opportunities and threats for developing development strategies. The object of our research is the global risks at airports. The subject of our article is the social modeling of risks at airports using the example of the COVID-19 pandemic. The purpose of the article is to investigate the main contexts of social risk modeling at airports for the conditions of the COVID-19 pandemic at the airport in Zaporizhzhia. The airport risk modeling research methodology was defined by a systematic approach (system research stages) and synergy research. Qualitative research methods are the FORESIGHT complex and the use of strategic forecasting of desk analysis methods in combination with SWOT/STEEP/TOWS methods, which makes it possible to obtain possible scenarios. As a result, the introduction of social modeling can ensure the prevention of risks, threats and affect the strategic development of airports and the safety of air communications (for example Zaporizhzhia city).

Keywords: Social Modeling, Risk, Airport.

¹ PhD Student, Zaporizhzhia National University, Department of Sociology, vgoncharova1998@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3471-9024

Havaalanlarında Sosyal Risk Modellemesi: Zaporizhzhia Şehri Örneği Üzerine

ÖZET

Havacılık sektörü her düzeyde toplumla ve kamusal yapıyla sürekli ilişki içindedir. Havalimanı bir alandan, bölgeden, ülkeden diğerine giriş ve çıkış kapısı görevi görür. Hava limanının güvenliği, iyi yönetimi sağlamalı ve olası riskleri önlemelidir. Bu nedenle havalimanları sosyal modellemenin uygulanması ile ilgili faaliyetlerde bulunmalı ve ilgili yöntemleri kullanmalıdır. COVID-19 koşulları nedeniyle Ukrayna'da havacılık sektörü çok zor durumdadır. COVID-19 pandemisinin koşulları ve pandemi sonrası koşullarda havalimanlarının güçlü/zayıf yönleri, fırsatları hakkında stratejiler geliştirmeli ve tehditleri öngörmelidir. Araştırmamızın amacı havalimanlarındaki küresel risklerdir. Makalemizin konusu, COVID-19 pandemisi örneğini kullanarak havalimanlarındaki risklerin sosyal modellemesidir. Makalenin amacı, Zaporizhzhia'daki havaalanında COVID-19 salgını koşulları için havaalanlarında sosyal risk modellemesinin ana bağlamını araştırmaktır. Havaalanı risk modelleme araştırma yöntemi sistematik bir yaklaşım (sistem araştırma aşamaları) ve sinerji araştırması ile tanımlanmıştır. Nitel araştırma yöntemleri, FORESIGHT kompleksi ve olası senaryoların elde edilmesini mümkün kılan SWOT/STEEP/TOWS yöntemleriyle birlikte stratejik tahminlerinin kullanılmasıdır. Sonuç olarak, Zaporizhzhia şehri örneği üzerinden sosyal modellemenin tanıtılması, havaalanları açısından risklerin, tehditlerin önlenmesini sağlayabilir ve havaalanlarının stratejik gelişimini ve hava iletişiminin güvenliğinin geliştirilmesine olumlu katkıda bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: Social Modelleme, Risk, Havaalanı.

RELEVANCE

Globalization and the connectedness of world civilization into a single social space directly depend on transport links, the fastest and most comfortable for various types of transport is air transport. Airports are assemblies of social, cultural, economic, tourist and other relationships of people who have become air passengers. The increasing importance of air communications and airports in the life of the country and the individual determines the relevance of social modeling of risks at airports, which determine both threats to various spheres of social and economic life and threats to human life, especially with the emergence of global threats such as terrorism and pandemic. The work is of significant relevance both for the development of the sociology of transport, social forecasting and modeling, and specifically for the social development of the Zaporizhzhia region. The presence of an airport is one of the factors of human and territorial development, because today airplanes deliver to anywhere in the world not only cargo, but much more importantly, people with knowledge - the main currency of the post-industrial economy. In the context of the COVID-19 pandemic, the transport system was under threat, special attention was paid to the individual as the main carrier of the disease, undoubtedly influencing air travel. Aviation is one of the key channels for the spread of coronavirus and is extremely sensitive to inappropriate actions by governments of different countries. Airports have become places where both innovation and hazards and threats (biological, security, economic, social and reputational) are spread.

The object of our research is the global risks at airports.

The subject of our article is the social modeling of risks at airports.

The purpose of the article is to investigate the main determinants of optimizing social risk modeling at airports in the context of the COVID-19 pandemic at the airport in Zaporizhzhia.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

At the stage of sociological understanding of the problem of social modeling of risks at airports, we identified the main sources, where we emphasized that social modeling is a type of social technology. Surmin and Tulenkov, highlight a number of provisions, according to which we can get a

more complete understanding of the concept of "social technology". Social technology is a certain method for the embodiment of human activity to achieve socially important goals. Social technology appears in two forms: as a program that includes procedures, operations, algorithms, and, like the activity itself, is built in relation to this program. Sociologists consider social technologies that are used in management processes and are divided into two categories: technologies for preparing management decisions (diagnostics) and technologies for implementing decisions (Surmin, Tulenkov, 2004). Podshivalkina notes that it is advisable to single out these two categories in use for management processes. It also highlights the technology of social diagnostics, where algorithms for determining the state of a social object, or its individual subsystems, are primarily used (Podshivalkina, 1997).

Shtoff distinguishes two large groups of models: material and imaginary. Material models include models created by man artificially or taken from nature as a model. Imaginary people differ in that they are created in the form of imaginary images that exist only in the thoughts of a researcher or theorist (Shtoff, 1972). Plotinsky distinguishes among the varieties of models: meaningful, conceptual and formal models, which we have already mentioned above. He also notes the importance of social modeling in the professional training of a sociologist. Modeling and modeling should be thought of as a tool for structuring and organizing data. Models are built to solve specific problems, so it is necessary to be able to work with a fairly wide range of tools that are interchangeable and complementary to each other (Plotinsky, 2001). Bataroyev gives a more open idea of the model: "A model is a system created or chosen by the subject that reproduces the sides (elements, relations, parameters, properties) of the object under study that research serves as an indirect way of gaining knowledge about this object". Bataroyev gives a detailed classification of models, including: spatial-geometric, physical, chemical, mathematical, cybernetic, bionic and biological-informational, economic-mathematical and socio-cybernetic, ecological-cybernetic, logical, concept (Bataroyev, 1981). According to Uemov, a model is a system, the study of which serves as a means of obtaining information about another system (Uemov, 1971).

Beck points to the macrosocial changes that are generated by the emergence of risks during the transition to high modernization (Beck, 2001).

According to Foucault, in the theory of "calculative rationality", the truth about risk is created by a person in the process of discourse, the development of strategies, practices. It also emphasizes knowledge of risk rather than its nature. It is knowledge that helps to more clearly learn the truth of risk and is a factor in decision-making and action (2002: 278-302). Bauman emphasized that risks and contradictions come from society, and a sense of duty and the need to overcome them are individualized (Bauman, 2005). Algin notes about the problem of society's attitudes towards social risk that they have a number of interrelated aspects: study of methods for assessing social risk and methods of its perception by different groups and strata of the population; study of the mechanism of influence of economic, socio-psychological, moral, socio-technical, national and other factors; identification of specific categories and groups of people who are critical and uncritical in relation to social risk; analysis of the ways of participation of heterogeneous and incompetent public opinion on the discussion and development of risky decisions, projects; development and implementation into practice of actions for social risk management ("risk management system") (Algin, 1989).

Among Ukrainian authors, risk issues have been studied in the contexts of the sociology of life safety, risk management and social protection of the population. These issues were covered in the works of such Ukrainian authors: Krivoshein (Krivoshein, 2018: 31-44), Deineko (Deineko, 2016: 31-37), Kalashnikov (Kalashnikova, 2017: 16-23), Pogibna (Pogibna, 2018: 78-92), Chudik-Belousova (Chudik-Belousova, 2015: 82-108), Trebin (Trebin, 2017: 141-156).

METHODOLOGY

The methodological principles and approaches to the study of the problem of social risk modeling at airports were determined by general scientific principles and methods (objectivity, historicism, comprehensive communication, systemic unity of historical and logical ascent from the abstract to the concrete, logical-conceptual analysis, hermeneutics). The airport risk modeling research methodology was defined by a systematic approach (system research stages) and synergy research. Empirical research methods are a qualitative complex of FORESIGHT methods and the use of

strategic forecast (desk analysis in synthesis with SWOT/STEEP/TOWS methods).

For the content analysis, information on the passenger traffic of the airports of Ukraine in 2019 and the Report on the results of the aviation industry of Ukraine for the 1st half of 2020 were taken, a list of information was formed, namely: data on the transportation of passengers, the activities of airlines, the activities of airports.

Using MAXQDA Analytics Pro, documents were analyzed (content analysis) and a matrix of codes was built, infographics in the form of statistical variables among 27 countries and separately data on the mention of “COVID-19” in 35 reports. For a full disclosure of modeling strategies were created: SWOT/STEEP/TOWS. With the help of which the main factors of strengths, weaknesses, opportunities, threats are highlighted and strategies for the development of the airport are formed on the example of the airport of Zaporizhzhia, for the formation of recommendations and directions for optimizing the use of social modeling of risks at airports.

PRESENTATION OF THE MAIN RESULTS OF THE STUDY

According to data on passenger traffic at Ukrainian airports, 2019 has a positive growth trend, and since 2014 (5 years) these indicators have been growing. If in 2015 the indicators were 10.69 (million), then in 2019 - 24.34 (million) passengers. International flights - 21,995,600 passengers, +19.82%, domestic flights - 2,341,000 passengers + 6.94%.

At that time, regional airports showed different data. The leader is Boryspil Airport - 15,260,281 passengers, + 21.08%. Behind him are Zhuliany, although in terms of indicator they decreased -6.91%, Lviv and Kharkiv, which also increased their indicators. The city of Zaporizhzhia was slightly ahead of the city of Dnipro with an indicator of 434,000 passengers, + 8.41%, while in Dnipro - 338,888 passengers, + 13.42%. There are airports that were moving towards negative dynamics, they reduced their passenger traffic - these are the airports of Vinnitsa, Ivano-Frankivsk and Kryvyi Rih.

The pandemic situation in the world and the restrictions that were introduced at the state level to counter the spread of the disease have significantly affected the aviation sector not only in Ukraine, but throughout the world. In the results of the activities of the aviation industry of Ukraine

for the 1st half of 2020, there is a significant reduction in the production indicators of the activities of aviation enterprises compared to the same period in 2019.

When comparing the activities of airlines in 2019 and 2020 within Ukraine, including international ones, it was found that 6096.4 passengers were transported in the 1st half of 2019, while in 2020 - 2009.2, the indicator compared 33.0%. Including on regular lines 3765.3 in 2019 and 1132.1 in 2020 - 30.1%.

While passenger traffic stagnated, freight and postal traffic increased. The transportation of goods and mail was carried out by 18 domestic airlines. At the same time, due to restrictions on passenger air traffic during the quarantine period, transportation was carried out both directly by cargo companies and by companies that redesigned passenger aircraft for the carriage of goods. The leaders in transportation are ZetAvia, Antonov State Enterprise ATP, Ukraine International Airlines, Maximus Airlines and Sky Up. In the reporting period, these airlines carried out almost 88 percent of the total volume of cargo and mail transportation. This was caused, in particular, by the problem of lack of work and large volumes of supplies of auxiliary aids under quarantine conditions (masks, respirators, suits, disinfectants).

Airport activity decreased and aircraft servicing decreased by 56.7% compared to the same period last year. Thus, passenger traffic through Ukraine dropped to 61.8%. Commercial flights of domestic and foreign airlines during January - June 2020 served 18 Ukrainian airports and airfields, while only 6 airports (Kiev (Boryspil), Kiev (Zhulyany), Odessa, Lviv, Kharkov and Zaporizhzhia) concentrate 97 percent of all passenger traffic and postal freight flows.

The number of passengers served by the country's main airport Kiev (Boryspil) decreased by 62.4% compared to the first half of the previous 2019. Passenger traffic through the Kiev (Zhulyany) airport decreased by 67.6%, Lviv - by 60.5%, Odessa - by 54.6%, Zaporizhzhia - by 53.3%, Kharkiv - by 51.1%.

Now the permanent airport of the Zaporizhzhia region is the Zaporizhzhia International Airport. The Mariupol airport is inactive due to

its proximity to the buffer zone of the military conflict. Berdyansk Airport is also not operational due to bankruptcy, but the flow of tourists has increased significantly. In 2019, Berdyansk received about 1,500,000 tourists per season, in contrast to 2015 - 300,000 tourists, which is a significant factor for the resumption of the airport's operation. The airfields of Melitopol and Kirillovka functioned as passenger airfields by the early 1980s, but were closed. Other airfields are predominantly considered military. It can be argued that regional flights are not possible. Such spheres as freight, postal, completely dependent on highways, which are just beginning to be put into proper form. For an industrial region, which can also be called a resort region, it is important to have flights that are not functioning.

The analysis of data from reports "COVID-19 impact on the European air traffic network" provided by "Eurocontrol" from April 14, 2020 to November 26, 2020 (EUROCONTROL, 2020) was carried out. Eurocontrol provides information on the impact of COVID-19 on the European air traffic network, on the basis of which it provides support in the form of forecasts and possible development scenarios to avoid the crisis. The purpose of this analysis was to identify the participation of the Ukrainian aviation community in joint work with aviation organizations.

According to the results of the analysis of the constructed matrix, references to Ukraine by the dictionary code "Ukraine" were identified in 13 reports, 35 each. A total of 20 references. Also, according to the vocabulary code "Kiev", there were 3 references in 3 reports, 35 each. This result puts Ukraine in 19th place among 27 countries in terms of references. More indicators per mention in: France, Spain, Germany, Great Britain, Italy, Turkey, Norway, Greece, where the indicator varies from 130 to 396 mentions. Less in Romania, Hungary, Albania, Slovakia, Bulgaria, Lithuania and Latvia, where the indicator varies from 18 to 12 mentions.

The infographic of statistical variables was built from the lowest mentions to the highest in terms of percentage. Ukraine ranked 9th (0.8%). The top 5 largest were compared by France (14.2%), Spain (11%), Germany (10%), Great Britain (8%) and Italy (6.4%).

According to the analysis of the data, we can conclude that the COVID-19 pandemic has caused great damage not only to the Ukrainian

aviation market, but also to the global one. Airports, for their part, have reduced their workforce and economic indicators are in crisis. In general, the aviation sector of Ukraine was not ready for such global problems and the implementation of large-scale threats. The reports of the world organizations ICAO and ASI also note instability and recommend holding events and developing strategies, forecasts and scenarios for overcoming the crisis, introducing new technologies, and in some cases changing the architecture of the airport itself. Therefore, due to the presence of one operating airport in Zaporizhzhia in the region, a social risk model has been developed on its example.

Based on the results obtained, when building development strategies, the main factors of strengths/weaknesses, opportunities and threats were identified.

At the first stage, the main questions are posed using a descriptive model: "What?", "How?", "To whom?", "How is it distributed?", "Prices? Expenses? Contributions?", "How do we manage it?". With the help of answers, basic factors are determined that will help us understand this object. A cognitive model of the Zaporizhzhia airport is also being developed in the form of a Mind Map, with the help of visualization the cognitive model turns into a state of a cause-and-effect model.

At the second stage, the main factors are decomposed into composite STEEP analysis, where S - social factors, T - technical, E - economic, E - environmental and P - political. From the obtained factors, the main trends are built, have the dynamics of improvement or deterioration. Thus, improvement trends are seen in the architecture (the new terminal of the Zaporizhzhia airport, capable of covering a flow of 400 passengers per hour, has modern equipment and space) in combinations at the international level (now the airport serves connections to Antalya, Boda, Istanbul, Sharm el-Sheikh, Dortmund, Vienna) tourism/culture development (which is seen in the activities of the city of Zaporizhzhia on the improvement of the city). Deteriorating tendencies are seen in politics (due to the possible height of the conflict in the buffer zone, proximity to the buffer zone); technologies (now, due to problems with the opening of a new terminal at Zaporizhzhia airport, the old terminal is being used, which is considered obsolete). Strong trends were also found, in particular competition that is absent and airport security.

The next step is the development of a SWOT analysis, which identifies the main strengths, weaknesses, opportunities and threats that will form possible strategies for the development of TOWS. Thus, the analysis established the following:

Entering the global air travel market and creating a connecting hub between other international airports is SO: Maxi-Maxi's strategy with strengths and opportunities in mind.

Reducing the negative impact on the environment, involving air carriers, improving the airport infrastructure is the strategy of WO: Mini-Maxi, taking into account weaknesses and opportunities.

Creating environmental standards, strengthening the competitive position, attracting passengers, providing the airport with advanced specialists is the strategy of ST: Maxi-Mini, taking into account strengths and threats.

High-quality allocation of resources/finances, creating a reserve, improving the technical base, developing organizational culture/training, improving transport links with other cities is the WT: Mini-Mini strategy, taking into account weaknesses and threats.

The ability to see and analyze a complex aviation system is extremely important for conducting social risk modeling, allows you to develop the necessary development strategies and prevent possible threats.

Recommendations can be roughly divided for the Zaporizhzhia airport, airports/airfields of the Zaporizhzhia region and government authorities.

1. Recommendations for the airport of Zaporizhzhia.

Zaporizhzhia Airport has an international status and has all the certifications for international flights. Now the question is about opening a new terminal and after its opening it is important to take all possible measures for further development and quality management. For this, all possible risks in various areas (social, technical, economic, environmental, political) must be taken into account. Now the Zaporizhzhia airport is the only one in the region, it can serve passenger/cargo/postal flights and communications. The developed strategies through SWOT/STEEP/TOWS

analysis show the main trends in the airport's development, weaknesses, strengths, opportunities and threats of the airport, which must be taken into account for further activities.

The developed development strategies have a gradation from weak to strong.

Thus, the WT: Mini-Mini strategy focuses on minimizing weaknesses and threats. In the case of this strategy, the airport will have to fight for its survival. WO Strategy: Mini-Maxi tries to minimize disadvantages and maximize opportunities. An airport can identify opportunities affecting the external environment, but have internal weaknesses. ST strategy: Maxi-Mini, maximizing strengths and minimizing threats, builds on the strengths of the airport, which can deal with threats in the environment. The main step of the airport in this case is to make full use of the strengths of the fact that it is possible to meet a threat in the environment inadvertently, which may lead to large losses. Strategy: SO: Maxi-Maxi is the strongest and most anticipated strategy. The airport is able to use its strengths and capabilities.

2. Recommendations for airports/airfields of the Zaporizhzhia region.

Conduct a study on the state of airports and airfields in the Zaporizhzhia region and their profitability, to improve the region's capabilities in various areas (economy, tourism, business, cargo transportation, and others). What could be an opportunity not only to improve opportunities within the region, but also to communicate within Ukraine and at the international level. Conduct proper statistical counting not only of passengers, but also of air traffic in order to obtain complete information about the flow of the airport. Conduct monitoring inside and outside the airport to assess the mood of passengers and the area where the airport is located. Attract quality infrastructure and conduct marketing activities to draw attention to the airport. Competitiveness check. Involvement of ecology specialists and bird watchers (to create favorable conditions for takeoff, landing, aircraft parking). Creation of programs to attract young people (internship, vocational guidance, involvement in airport volunteer activities).

3. For government authorities. Expand the categories of statistical data not only for Ukraine as a whole, but also for regions. Pay attention to the development of social technologies and their implementation. To hold open events, programs, conferences on the state and development of the aviation sector in Ukraine. Conduct activities to attract young people to the aviation sector. Implementation of practice at the airport for management students.

4. For local authorities. Conduct a study on the state of airports/aerodromes in the region and assess the feasibility of their operation. Provide communication with operating airports in the region on conducting information collection methods to obtain more data on the state of the airport. Use sociological methods to collect information to assess public reaction to airports (innovations, knowledge about the airport). The main factor that acts as a brake on the development of the aviation sector is the political conflict in Ukraine. The Zaporizhzhia region is located in proximity to the occupied territories and Crimea, does not allow air carriers to enter and expand air borders through security and economic factors. An important area is to reduce corruption as a factor in the complication of activities.

Amid the COVID-19 pandemic, the global aviation community is in crisis. Airport risk modeling skills should prevent such threats and develop scenarios of possible exit for further management and operations. Now the aviation industry is demanding the return of passenger confidence. It is this time that is the impetus for development and changes (architecture, technology). To create new opportunities.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Based on the results of the study, a number of factors, strengths/weaknesses, opportunities, threats were formed and analyzed, and development strategies were developed using the example of Zaporizhzhia airport. This confirms the existing hypothesis that the production of social modeling can ensure the prevention of risks, threats and affect the strategic development of airports and security. Zaporizhzhia Airport has all the opportunities for successful development and quality management, while the opening of a new terminal is expected and, if all risk factors are taken into

account, the airport will be able to move to the next level of successful and efficient operation.

Development strategies for Zaporizhzhia airport WT: Mini-Mini (minimizing weaknesses and threats), WO: Mini-Maxi (minimizing disadvantages and maximizing opportunities), ST: Maxi-Mini (maximizing strengths and minimizing threats), SO: Maxi-Maxi (full use of strengths and opportunities) provide a holistic view of the airport system, based on them, the airport can develop alternative strategies, tactics, activities. To create a set of plans for future activities in case of emergency situations that may be caused by risk factors of contact, local, national, international and global levels.

The whole set of recommendations and optimization of social risk modeling at airports were divided for the Zaporizhzhia airport, for the airports/airfields of the Zaporizhzhia region, state authorities and local authorities.

The Zaporizhzhya region is considered industrial, and now, due to the occupation of Crimea, the tourist attractiveness of the region is growing in Berdyansk and Kirillovka, which requires a revision of the logistics capabilities of the region. The aviation sphere of the region is represented only by the Zaporizhzhia airport, while the Mariupol airport does not function due to military-political factors, and the Berdyansk airport, due to bankruptcy. There is a very important area of future research is monitoring the state and developing a strategy for the development of the aviation sector of the Zaporizhzhia region. Risk modeling is the modeling of social relations under the influence of risks, providing for models of economic, political, cultural, technical, social, environmental and others, the research of which is one of the tools for developing development strategies, as was shown by the example of the Zaporizhzhia airport.

Social modeling as a social technology act as a primary tool for researching risks at airports, since on its basis all the factors, strengths and weaknesses, opportunities and threats are obtained on the basis of which development strategies are developed and measures to optimize activities are determined.

The main functions of the airport are to ensure air flights and transportation, organize the activities of all links of the airport structure, meet the needs of passengers and ensure security. Risk prevention at airports is the key to quality development and management.

In the context of the COVID-19 pandemic, the aviation industry has suffered heavy losses at the global level. But it was in such a time of stagnation that airports and related organizations had to work to optimize operations, improve technical support and develop development strategies. Now the world is still in quarantine conditions and this should not be a brake on the development of the aviation sector in Ukraine. All over the world, international organizations hold online events, conferences, round tables, conduct research, apply forecasting and scenario methods for possible developments. The aviation sector of Ukraine has a rich history, outstanding aircraft designers and can revive its position in the aviation market.

Airports are strategic assets that contribute to the well-being of the local economy. They help build communities and connect people. Airports are the gateway to Ukraine that connects communities and families. They are critical infrastructure that provides fast transport across Ukraine. Airports are supported by local communities: most airports are wholly or partly owned by local councils. Each airport in Ukraine is an important part of the national network that connects passengers from all over the country. Airports connect Ukraine with the rest of the world: airports provide international and domestic tourism, business travel, import and export, education, flying clubs, skydiving, scenic flights, transfers to hospitals and emergency services. Airports add growth to the economy: many people work at airports across the country.

Airports are more than just transport infrastructure assets. Local airports affect us all: the communities in our country rely on their airports to provide access to health care, education and opportunities for economic growth, such as tourism. They are also critical parts of our disaster response infrastructure. Runways are needed for air travel in case of emergencies. Social cohesion: family and social ties are vested in regular flights. Join the world. Regional cities of Ukraine require communication with the world. Job Creation: Airports create jobs and promote tourism and other industries, and

shape healthcare access. Airports allow regular and emergency medical flights.

Airports of the future must be clearly designed (architecturally, technologically, socially) and meet the main requirement: accessibility, trust and human proximity to the aircraft. Of course, the fulfillment of such a condition requires the joint work of the entire aviation industry, scientists and researchers in various fields, therefore it is important to work together to develop an effective and high-quality system. Airport risk modeling is intended to be one of the methods to achieve this goal.

The airport is one of the main parts of civil aviation. More than half of the industry's employees work at airports. The airport is a strategic facility providing security for passenger transportation. A special feature is the ability to move the aircraft from space to space, from one territory to another in different parts of the world, and the airport acts as a gate. How do you see the airport of the future? The shape and appearance of the airport may vary. Full and partial automation and technologization of all passenger service processes is possible. This is all important, but the main thing is the social, human factor, it is the person who gives impetus to the aviation sector, ensures safety and prevents risks, and in this development we see a movement towards the birth of the characteristics of the future.

REFERENCES

- Algin, A. (1989) Risk and its role in public life. M.: Thought
- Batoroev, K. (1981) Analogies and models in cognition. Novosibirsk: Science
- Bauman, Z. (2005) Individualized society. M.: Logos
- Beck, W. (2001) What is Globalization? M.: Progress-Tradition
- Chudik-Bilousova, N. (2015) «News of social security as a department of social security in Ukraine». *University of Science Notes* 1 (53), 82-108.
- Deineko, O. (2016) «Understanding risk from sociological perspectives: etymology, particularity of design and modern approach to preschoolers». *Bulletin of Kharkiv National University for the Name of V. N.*

Karazin. *Series: Social development of the modern suspension: methodology, theory, methods.* 35, 31-37.

Foucault, M. 2002. «Power and Knowledge». *Intellectuals and Power: Selected Political Articles, Speeches, and Interviews.* 1, 278-302.

Kalashnikova, L. (2017) «Correlation to understand non-value, risk, viclik, threat in the context of sociology of safety of life». *Faces.* 20 (5), 16-23.

Krivoshein, V. (2018) «Rizik yak governmental strategy: suspension of rhizik in the minds of a new management paradigm» *Bulletin of the National Law University of the Name of Yaroslav the Wise* 4 (39), 31-44

Plotinsky, Y. (2001) *Models of Social Processes: A Textbook for Higher Educational Institutions.* Moscow: Logos

Podshivalkina, V. (1997) *Social technologies: problems of methodology and practice.* Chisinau: Central Printing House

Pogribna, V. (2018) The problem of scientific value to the phenomenon of «social rizics in the system of social occupation». *Bulletin of the National University Legal Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Politology, Sociology* 2 (37), 78-92

Shtoff, V. (1972) *Introduction to the methodology of scientific knowledge: Nauk. posibn. L.: LSU*

Surmin, Y., and Tulenkov, N. (2004) *Theory of social technologies: Textbook. allowance.* Kiev: MAUP

Trebin, M. (2017) «Ukraine before the Wiklis of the XXI century». *Bulletin of the National University Legal Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Series: Philosophy, philosophy of law, politics, sociology* 4 (35), 141-156

Uemov, A. (1971) *Logical foundations of the modeling method.* M.: Thought

Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri

1. Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, “Hakemli Dergi” statüsünde yılda iki sayı (Haziran-Aralık) olarak yayımlanır.
2. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır; Makalenin dergimize gönderilmiş olması, yazarın bu konudaki taahhüdü anlamına gelir.
3. Makaleler; “Microsoft Word” programında hazırlanmış olmalıdır. Eserler yazım kurallarına uygun elektronik posta ile editöre gönderilmelidir.
4. Derginin yazı dili esas olarak Türkçe olmakla birlikte, dergide İngilizce, Arapça, Fransızca ve Almanca makalelere de yer verilmektedir.
5. Dergiye gönderilen makalelerin başına, en az 150 en çok 350 kelimededen oluşan özetler ve özetlerin yazıldığı dillerde başlık ve en az üç anahtar kelime eklenmelidir. Türkçe yazılan makaleler için Türkçe özete ek olarak; İngilizce özet eklenmesi gerekmektedir. İngilizce yazılan makaleler için ise Türkçe özetlerin eklenmesi gerekmektedir.
5. Makalelerde, yazar adları, yazarın çalıştığı kuruluş bilgileri ve elektronik posta adresleri açık ve doğru bir şekilde belirtilmelidir.
6. Yazarların dergiye gönderdikleri makalelerin denetimini yapmış oldukları ve bu haliyle “basıma” hazır olarak verdikleri kabul edilir. Editör kurulu tarafından yapılan ön incelemede, bilimsellik (alan yönünden denetim) ölçütlerine ve dergi yazım kurallarına uyulmadığı ve olağanın üzerinde yazım yanlışlarının tespit edildiği yazılar geri çevrilir.
7. Editör kurulunca ilk değerlendirmesi yapılan makaleler, kör hakemlik sistemi uyarınca yazar adları metinden çıkarılarak iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumsuz gelirse nihai kararın verilebilmesi için eser üçüncü hakeme gönderilir. Yazarlara makalenin hangi hakeme gönderildiği ile ilgili bilgi verilmez. Hakem raporunda düzeltme istenmesi

durumunda yazar, sadece belirtilen düzeltmeler çerçevesinde değişiklikler yapabilir. Yazar, hakem tarafından önerilen düzeltmeleri yaptıktan sonra hakemin önerisi doğrultusunda tekrar hakem denetimine başvurulabilir. Hakem raporlarının her ikisinin de olumsuz olması durumunda, üçüncü bir hakem incelemesi yapılmaz. Yayınlanmayan yazılar, yazarına geri gönderilmez. Yazara durum hakkında bilgi verilir.

8. Dergide, hakem denetiminden geçen makaleler dışında, kitap incelemesi, derleme ve bilgilendirici notlara, yer verilebilir. Bu nitelikteki yazılar editör kurulunca kabul edilebilir veya geri çevrilebilir.

9. Makaleler yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde, elektronik ortamda tam metin olarak yayımlamak da dâhil olmak üzere tüm yayım hakları Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisine aittir. Yazarlar telif haklarını Üniversiteye devretmiş sayılır, yazara ayrıca telif ücreti ödenmez.

10. Kabul edilen yayınlardaki beyan ve fikirlerden yazarların kendileri sorumludur.